

БИБЛИОГРАФИЈА

(ЗА 1928 ГОДИНУ)

- A. A., *Astrologija* (Život. Zagreb, IX, 176).
Алимпих, Добривоје, *Наш први њуџоџисац* (Воља, Београд, I, за 1928. г., стр. 440).
Ardalić, Vladimir, *Мора* (Jug. Zb., XXVI, 380).
Б. М., *Живоџиње као њредсказивачи времена* (Наука и природа, Београд, 1928. г., бр. 5., стр. 120.).
Барјактаревић, Д-р Ф., *Стари арајски њисци о Србима и о другим Словенима* (С. Књ. Гл., XXIII, 140). — *Из Југославије њод Турцима* (С. Књ. Гл. XXIII, 462).
Banašević, Nikola, *O problemu tvoraca naše junačke poezije* (Knj. S., IV, 289). — *Легенда о зидању Скадра* (Записи, III, 373).
Banović Stjepan, *Mašta prema istini u našim narodnim pjesmama* (Jug. Zb., XXVI, 193—256). — *Stalni epiteti junaka u našim narodnim pjesmama. — Dvije žive narodne fraze, koje se nalaze i u bugaršticama* (Jug. Zb., XXVI, 283—290). — *Vukodlaci, vjerovanja* (Jug. Zb. XXVI, 347—357).
Bačić, Petar, *Izbor seoskoga kralja u Dalmaciji* (Jug. Zb., XXVI, 319).
Baš, Franjo, *Prlekija* (Geografski Vestnik, let. IV, 106—110). — *Кобански храм* (Časopis za zgodovino in narodopisje, let. XXIII, 17).
Bijelić — Bogdan, *Pavlina, Grabež djevojke* (Jug. Zb. XXVI, 382).
Бинички, Ст., *Песме из Јужне Србије*, св. 1. „Тетовке“. Београд, 1928. год.
— *Slavische Rundschau*, Prag, I, 85.
Blaznik, Pavle, *Bitenj, historično-geografska studija* (Geografski Vestnik, let. IV, 88—98). — *Kolonizacija selške doline*. Ljubljana, 1928. str. 120.
— *Ljubljanski Zvon*, XLVIII, 695.
Божовић, Гр., *Црпе и резе*. Београд, 1928, 158.
— *Slavische Rundschau*, I, 80.
Брасиво, XXII, Београд, 1928.
— *Мисао*, XXVII, 378.
Budal, Andrej, *Slovenci in Slovenija v Narodni enciklopediji* (Ljubljanski Zvon, XLVIII, 557).
Burian, D-r V., *O Schoenlebnovih in Valvasorjevih čeških virih* (Glasnik muz. društva za Slovenijo, let. IX, 106—108).
Васиљев, Сп., *Словенска митологија*. Србобран, 1928, стр. 94.
— *Мисао*, XXVII, 121.
Васиљевић, — Хаџи, Д-р Ј., *Просветне и њолиџичке њрилике у јужним срјским областима у XIX в.* Београд, 1928.
— С. Књ. Гл. XXV, 153. — *Црква и живот*, за 1928. г., стр. 404.

- Костур и његова околина* (Браство, XXII, 80).
- Васић, Д-р Милоје, В., Luigi M. Ugolini: „Albania Antika“ vol. I (С. Књ. Гл. XXIII, 226).
- Вешовић, Р., *Прелазак шриста Васојевића у Србију 1861. год.* (Записи, III, 321).
- Видаковић, Вит., *О неким бракоразводним узроцима по Кормчији* (Весник Срп. Цркве, XXXIII, 384).
- Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, XV, Zagreb, 1928. год.
- Прилози Летописа М. С., I, св. 4., стр. 189.
- Влаховић, Вл., *Вајра у гађању и вјеровању* (Записи, III, 93).
- Vlašić, Petar, O., Hrvati u Rumunjskoj. Beograd, 1928, str. 48.
- Војвођани о Војводини.* Београд, 1928,
- Књ. С., V, 113. — Летопис М. С., књ. 319, стр. 304; књ. 320, стр. 160. — Slavische Rundschau, I, 214.
- Геземан, Д-р Герхард, *Нова исцраживања народних ејских пјесама,* (Књ. С., IV, 284).
- Гласник Етнографског музеја у Београду,* књ. III.
- С. Књ. Гл. XXVI, 472. — Geografski Vestnik, IV, 151.
- Гласник Земаљског Музеја у Сарајеву,* за 1927. и 1928. г.
- С. Књ. Гл. XXIV, 390, XXVII, 391. — Мисао, XXVII, 252.
- Гласник историског друштва у Новом Саду.* Карловци, 1928 год., 8^о св. I.
- С. Књ. Гл. XXV, 630. — Књ. С., IV, 533.
- Гласник скопског научног друштва,* III (одељење друштвених наука, — 1). Скопље, 1928, 4^о, 348.
- Годишњица Николе Чујића,* XXXVIII.
- С. Књ. Гл. XXVII, 393.
- Grujić, M. G., *Imena govoda* (Jug. Zb., XXVI, 374).
- Грујић, Д-р Р., *Брачни нареди из прве половине 18. века.* — Како су рађале српске жене почетком 18. века. (Гласник истор. друштва у Н. Саду, I, 122, 124).
- Dobronić, A., *Zbornik jugoslavenskih ručkih porjevaka za dva glasa bez pratnje.* Zagreb, 1928.
- Slavische Rundschau, I, 85.
- Dolar, D-r A., *Heterogenija krajevnih imen* (Časopis za zgod. in narodopisje, XXIII, 272).
- Dolenc, D-r Metod, *Valvasor in slovenska ljudska sodišča* (Glasnik muz. društva za Slovenijo, IX, 99—106).
- Донковић, А., *Главније црпе у меншалинџету нашега Југа* (Нова Европа, XVIII, 129).
- Драгутиновић, Новица, А., *Болна Сџана,* народна песма (Венац, XIV, 160).
- Дробњаковић, Д-р Б. М., *Један Божићњи обичај* (Божићњи додатак београд. дневног листа „Политике“ за 1929. г.). — *Ускршња јаја у народном веровању* (Ускршњи додатак београд. дневног листа „Политике“ за 1928. г.).
- Ђ. Б., *О пророцима на Тимоку* (Годишњи извештај гимназије у Зајечару, за 1927—1928. г., стр. 12).
- Ђорђевић, Влад. Р., *Српске народне мелодије,* — Јужна Србија. Скопље, 1928, 8^о, XXXI + 154.
- Књ. С., IV, 396. — Јужни Преглед, за 1928. г., стр. 227. — Slavische Rundschau, I, 84.
- Некоји дечји народни музички инструменти* (Sv. Cecilija, XXII, 201—205).

Ђорђевић, Д-р Вид, *Привреда у Јужној Србији* (Јужни Преглед, за 1928. г., стр. 311, 359, 419).

Ђорђевић, Д-р Тихомир, Р., *Цигански арачилук у Србији* (С. Књ. Гл., XXIV, 115, 204). — *Црна Гора и Црногорци* (С. Књ. Гл., XXIV, 472). — *Лоба за женидбу и удадбу у нашем народу* (С. Књ. Гл., XXV, 200). — *Коњ и оружје као знаци положеја и старешинства* (Књ. С. IV, 371). — *Ред при женидби и удаји у нашем народу* (Записи, III, 264). — *Предања о местима у нашој земљи* (Записи III, 301). — *Природа у веровању и предању нашега народа* (Наука и природа, Београд, 1928, бр. 4, стр. 100).

Ђуровић, Д-р Димитрије, *Народности старо-црквенословенског језика* (Богословље, бр. 3, за 1928. г.).

Ђуровић, Јаг., Б., *Лукав чобанин* (Венац, XIV, 72).

Ердељановић, Д-р Јован, *Шта су Срби, Хрвати и Словенци* (Јубиларни зборник живота и рада С. Х. С., 1918—1928. г. Београд, I, 9—26).

Ж. Ј., „*Успријели кроз прстен јабуку*“ (Венац, XIV, 68, 156).

Живановић, Живан, *Мемоари Стефана-Шевче Михајловића* (издала Срп. краљ. акад. у Зборнику за историју, језик и књижевност, прво одељење, књ. XVIII, Београд, 1928, стр. 348).

— *Летопис М. С. књ. 321 стр. 56.*

Живковић, Милош, *Божић на цетињском двору* (Божићњи додаток београд. дневног листа Време, стр. 20).

Žiža, Stjepan, Zakorano blago (Jug. Zb., XXVI, 376).

Зега, Никола, *О сукњама* (Жена и свет, бр. 1, за 1927. г.). — *Пирошки разбој* (ib. бр. 4). — *О нези косе у народу* (ib. бр. 5). — *Невестинске капе у Србији* (ib. бр. 11). — *О прстењу* (ib. бр. 12). — *Наша сељанка* (Жена и свет, бр. 1, за 1928. г.). — *Једна интересантна младина капа* (ib. бр. 2). — *О шеширима* (ib. бр. 3). — *Тетелук* (ib. бр. 5).

Ивановић Љуб., *Јужна Србија цртежи*. Београд, 1928. г.

— *Мисао, XXVII, 126.*

Ивић, Д-р Алекса, *Војвођани у народним песмама* (Књ. С., IV, 390). — *Невоље Срба у Угарској после досељења* (Прилози Летописа М. С., св. 4., стр. 145).

Иешић, D-г Fr., *Varožl, — Varaždin* (Časopis za zgodov. in narodopisje, XXIII, 270).

Илић, Пера, Ж., *Трагови православне литургије код муслимана у Јужној Србији* (Јужни Преглед, за 1928. г., стр. 251). — *Косачи*, нар. игра са певањем (ib., за 1927. г., стр. 60).

Илић, Д-р Перо, *Црна Гора*, политичко-економска белешка. Београд, 1928. г.

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, књ. IV, св. 1. Бреслава, 1928. год.

— *Мисао, XXVII, 378.*

Јелић, Д-р Илија, М., *О браколоству*. Београд, 8°, 85.

— С. Књ. Гл., XXIV, 550 — Записи, IV, 128.

Јелић, Станко, *Вредности и значај наше народне поезије* (Књ. С., IV, 340).

Јеремић, Ристо, *Бачки Руси* (Прилози Летопису М. С., I, св. 2, стр. 49).

Јовићевић, Андрија, *Фиголов на Скадарском Језеру* (Записи, III, 34). — *Godišnji običaji u Riječkoj nahiji u Crnoj Gori* (Jug. Zb., XXVI, 293). Кајон, Јешна, *Јевреји у Босни* (Књ. С., IV, 216).

Караматијевић, Јевстатије, *Завештине у ценџу Сџарога Влаха* (Црква и живот, за 1928. г., стр. 448-463).

Карановић, Милан, *Босна и Херцеговина*, историско - географски и етнографски преглед (Књ. С., IV, 93). — *Један занимљив мрамор код Скендер-Вакуфа* (Гласник Земаљ. Музеја у Сарајеву, XL, 2, стр. 135-140).

Караџић, Вук, Ст., *Српске народне приповејке*, друго државно издање. Београд, 1928, 8^о, 374.

Кашанин М., *Музеј Принца Павла* (Божићњи додаток београдског дневног листа Времена, с. 23).

Киселиновић, Ђорђе, *Народни обичаји у Пресџи* (Јужни Преглед, за 1927 и 1928. г., стр. 8, 255).

Kovačić, Fr., *Postanek in razvoj mariborskega muzeja* (Časopis za zgodovino in narodopisje, XXIII, 255).

Кoen, Або, *Припреда Босне и Херцеговине* (Књ. С., IV, 116).

Kolendić, Petar, *Vještice u Šibeniku XV vijeka* (Jug. Zb. XXVI, 358).

Костић Д. *Где је гроб Краљевића Марка* (Божићњи додаток београдског дневног листа Времена стр. 23).

✓ Костић, Петар, *Црквени живоји православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*. Београд, 1928., стр. 166.

— С. Књ. Гл. XXV, 153. — Јужни преглед, 1928. г., с. 331, — Црква и живот, за 1928. г., стр. 211.

Коркут, Дервиш, М. *Нешто о турским документима Архива дубровачког* (Гласник Земаљ. Музеја у Сарајеву, XLII, 2, стр. 145).

Kos, Milko, Creine — Krajinberg — Kranjska Gora, staro ime za Karavanke (Geografski Vestnik, IV, 115).

Kotnik, D-r Fr., *O svetem Štefanu, zaščitniku konj* (Časopis za zgodov. in narodopisje, XXIII, 250).

Крајничанац, Т., *Словени у давнашње доба и ближи карактер њиховог уједињења*. Скопље, 1928. г., стр. 50.

— Летопис М. С. књ. 319, стр. 461.

Крстић, Ђорђе, *Колонизација у Јужној Србији*. Сарајево 1928. г., стр. 104.

— Гл. Ск. Н. Др., V, 2, стр. 340.

Крстић, П. Ј., *Музички национализам у Словена* (Воља, I, за 1928., с. 190).

Kuba, L. *Pisně ze Stareho Srbska. Praha, 1928, str. 63.*

— Slavische Rundschau, I, 63.

Pisně Bosensko-hercegovačke. Praha, 1927, str. 125.

Sv. Cecilija, XXII, 11.

Лазаревић, Бранко, *Наше највише вредности* (Књ. С. IV, 325).

Lebeg, Fjeas, *Народна поезија* (Књ. С. IV, 277).

Ленард, Д-р Л., *Сџара словенска имена*, Прибислав (Воља, I, за 1928. г., стр. 351).

Ловрић, Б., *Историја Ниша*, Ниш, 1927. г.

Lukić, Luka, *Slavonski klakar, stare svatovske popijevke* (Sv. Cecilija, XXII, 15).

Mažuranić, VI., *Südslaven im Dienste des Islams, ein Forschungsbericht von C. Lucerna. Zagreb—Leipzig, 1928*

Мажуранић, Фран, *Босанске народне пошалице* — Кадија (Записи, II, 203).

Mal, Josip, *Slovenci v deset letju 1918—1928. Ljubljana, 1928, zv. 1, str. 776.*

— Geografski Vestnik, IV, 144.

Малеш, Бранимир, *Антропологија и Југословени* (Летопис М. С., књ. 315, стр. 172). — *Жича*, пабирци о манастиру, народу и околини. Београд, 1928, стр. 32.

— Црква и живот, за 1928. г., стр. 405.

Mantuan, D-r Josip, *Још неколико ријећи о чешкој ускрсној рјесми у рукопису из Жића* (Св. Cecilija, XXII, 14).

Марковић, Никола, *Живко Вукoв, Кариман*, подаци за крвну освету (Записи, III, 97).

Марковић, Стево, *Сеоба Срба у земље аустријских ћесара и њихове борбе за ојсијанак*, књ. I—II. Сарајево, 1928. г.

— Записи, IV, 318.

Матановић, Алек. К., *Удовичко уживање по обичајном праву и позицијном законодавству у рне Горе* (Записи, III, 285).

Меденица, Р., *Неколико додирних места у немачком средњовековном еју и нашим народним пјесмама* (Записи, III, 76).

Medić, Mojo. Folklorističke dopune: 1) Ubijanje staraca, 2) Mandragora, 3) Maštanije u „Gorskom Vijencu“, 4) Domazet (Jug. Zb., XXVI, 257—275). — *Madonanje, dečja igra*. — *Vino i Veliki Petak*. — *Žitne rupe ili jame* (Jug. Zb., XXVI, 276—283).

Методије, архимандрит, *Наша сеоска гробља и задушнице* (Црква и живот, за 1928, г., стр. 309).

Мијатовић, Станоје, М., *Занати и еснафи у Расини* (Срп. етнограф. зборник, друго одељење, књ. XVII).

— С. Књ. Гл., XXIV, 389.

Миладиновић, Мих., *Пожаревачка Морава* (Срп. етнограф. зборник, XLIII, 190).

Милићевић, Ж., *Од Охрида до Санџака*. Београд, 1928, стр. 106.

— Воља, I, за 1928. г., стр. 315.

Mravljak, Josip, *Muta* (Časopis za zgodov. in narodopisje, XXIII, 42).

— Šajkarstvo v Vuzenici (ib. str. 76).

Nadžurnija in dekanija Vuzenica. Maribor, 1928, 8', 90

— Časopis za zgodov. in narodopisje, XXIII, 157.

Наша народна поезија (Књ. С., IV, св. 7—9).

— Мисао, XXVII, 376. — С. Књ. Гл. XXIV, 546. — Воља, II, за 1928. г., стр. 237.

Недељковић, Д-р Душан, *Сунчева сестра и добар јунак* (С. Књ. Гл. XXV, 342).

Nikolajević — Kus, Mirko, *Експресионизам у сељачкој умјетности* (Etnološka Biblioteka, sv. 6, Zagreb, 1928).

— С. Књ. Гл. XXV, 637.

Rasvjeta kod seljaka (Etnološka Biblioteka, sv. 2).

Орхановић, С. М., *О неким књижевним утицајима у нашој народној поезији* (Јужни Преглед, за 1927. г., стр. 132).

Павићевић, М. М., *Војвода Марко Миљанов, Дрекаловић* (Записи, II, 116).

Црногорци у причама и анегдошама, књ. I. Београд, 1928, 8', 140.

— С. Књ. Гл. XXIV, 474; XXVI, 233. — Записи, III, 124. — Летопис М. С., књ. 319, стр. 459. — Јужни Преглед, за 1928. г., стр. 375. — Гл. Ск. Н. Др., V, 2, стр. 362. — Slavische Rundschau, I, 79.

Павловић, Јеремија, *Качер и Качерци*. Београд, 1928, стр. 241.

Пандуровић, Д-р. Вл., *Прилози бројном кретању српскога народа у Барањи* (Гласник истор. друштва у Н. Саду, I, 117).

Парлић, Велимир, *Легенда о смрти цара Уроша* (Књ. С., IV, 468).

Петковић, Живко, *Језик наших шайроваца*. Београд, 1928. г.

— Записи, III, 123. — Гл. Ск. Н. Др., V, 2, стр. 361. — Slavische Rundschau, I, 580.

Петравић, Анте, *О постанку наших народних пјесмама* (Књ. С. IV, 294).

Поповић, Д-р Душан, *О маршолосима у шурској војсци* (Прилози, VIII, 213).

Поповић, Ј., *Љећни сџанови* (катуни) *на Зеленгори* (Гласник Земаљ. Музеја у Сарајеву, XL, 1, стр. 173).

Поповић, Петар, И., *Један прилог за сџаишџику Црне Горе из поочџика XIX века* (Записи, III, 42).

Поточњак, Иван, *Народни вез Јужне Србије* (Јужни Преглед, за 1927. г., стр. 85).

Продановић, Јаша, М., *Клејва у нашој народној поезији* (Књ. С., IV, 363).

Прокић, Драгомир, *Муслимани у Босни и Херцеговини* (Књ. С., IV, 120).

Прохаска, Д-р Драгутин, *Најсџарији рукопис српско-хрвајшких песама* (Књ. С., IV, 392).

Радовановић, Д-р Вој., *Наше сџаро оружје* (Јужни преглед, за 1928, стр. 315), — *Народно ојхођење према сџаринама у Јужној Србији* (Јужни преглед, за 1928. г. стр. 365).

Савковић, Милош, *Народне песме као документи за социјални животи у средњем веку* (Књ. С., IV, 299). — *Удео народне поезије у српско-хрвајшком романџизму* (ib., IV, 325).

Скарић, Владислав, *Српски православни народ и црква у Сарајеву у 17. и 18. вијеку*. Сарајево, 1928, г. — *Körmische Ansiedlung in Mala Rujiška* (Glasnik Zemal. Muzeja XL, 2, str. 99—108). — *Трзан* (ib. стр. 127—134). — *Један словенски узор босанских мраморова* (ib. стр. 141—144).

— Гл. Ск. Н. Др., књ. V, 2, стр. 359.

Слијепчевић, Перо, *Сџаро гробље по Гацку* (Гласник Земаљ. Музеја у Сарајеву, XL, 2, стр. 57). — *Колонизација у Јужној Србији* (Нова Европа, XVIII, 111).

Соловјев, Ал., *Значај визанџиског права на Галкану* (Годишњица Н. Чупића, XXXVII, 95). — *Законодавство Сџефана Душана* (књ. II, Скоп. научног друштва).

— Записи, IV, 383. — *Летопис М. С.*, књ. 322, стр. 157.

Станојевић, Маринко, *Трагови црквеног певања у нашем народу* (Летопис Тимочке Епархије, за 1927. г., стр. 19.).

Станојевић, Д-р Ст., *Богумили и хусити у Срему и Бачкој* (Гласник истор. друштва у Н. Саду, I, 114).

Stele France, Valvasorjeva Ljubljana (Glasnik muz. društva za Slovenijo, IX, 70).

Стефановић, Д-р Свет., *Легенда о зидању Скадра* (Воља, I, за 1928. г., 359, 451; II, 49).

— *Slavische Rundschau*, I, 80.

Strohal, Rudolf, „Žena gora od vraga“ (Jug. Zb., XXVI, 371).

Tačlik, Rudolf, *Језуџ је сadiл виноград*, *popijevka* (Sv. Cecilija, XXII, 264).

Тимочка Крјина, I. Београд, 1928, 8', 124.

— С. Књ. Гл. XXIV, 235. — *Мисао*, XXVII, 122. — *Прилози*, VIII, 290.

Томић, Јов. Н., *Јунак-жсне* (Календар Вардар, за 1928. г. с. 37).

Томић, Светозар, *Дебарце* (Браство, XXII, 115).

Travner, D-r Vlad., *Ромени и делокруг покрајинских музејева* (Časopis za zgodov. in narodopisje, XXIII, 246).

Tresić — Pavičić, A., *Budućnost Južnih Slavena*. Zagreb, 1928. str. 132.

Čatić, Ilija, *Božić kod muslimana* (Jug. Zb., XXVI, 379).

Филиповић, Д-р Миленко, С., *Височка Нахија* (Срп. етнограф. зборник, XLIII, 191—774). — *Слава или служба* у Височком Горњем крају у Босни (Југ. Зб., XXVI, 329). — *Старине у Бакићима код Олова* (Гласник Земал. Музеја у Сарајеву, XL, 2, стр. 69).

Hirz, Miroslav, *Rječnik narodnih zoologičnih naziva*. Zagreb, 1928. 4°, str. 197.

— С. Књ. Гл., XXV, 152. — Прилози, VIII, 293.

Šajnović, Ivo, *Sveta Petka i Nedjelja* (Југ. Зб., XXVI, 378).

Шаулић, Новица, *О српским народним ђесмама* (Књ. С. IV, 311).

Širota, D-r V. židar, *Značajke ručkog pjeva na Rabu* (Sv. Cecilija, XXII, 215). — *Novo naziranje o slavenskoj ručkoj porijekuci* (ib str. 65)

Шишић, Д-р Фердо, *Летопис ђоја Дукљанина* (посебно издање Срп. краљ. акад. књ. LXVII, Београд, 1928, г. 480).

— Записи, III, 103.

Škerlj, Božo, *Како нај разумемо dinarsko raso?* (Geografski Vestnik, IV, 34—56).

Шобајић, Петар, *Неке знамениџе ђородице у Србији ђореклом из Црне Горе* (Записи, II, 129).

Шобајић С. *Црногорци*. Београд, 1928, 8°, стр. 136.

— С. Књ. Гл. XXIV, 474. — Записи, III, 307. — Летопис М. С., књ. 321, стр. 478. — Мисао, XXVII, 247, 344. — Geografski Vestnik, IV 139. — Воља, II, за 1928. г. стр. 236. — Гл. Ск. Н. Др. V, 2, стр. 360.

Шоћ, Д-р Перо, Ђ., *Црна Гора*, Београд, 1928.

— С. Књ. Гл. XXV, 35. — Летопис М. С., књ. 318, стр. 156. — Мисао, XXVII, 233. — Гл. Ск. Н. Др. V, 2, стр. 362.

Štuk, Niko, *Pjesma o Dubrovčaninu Peru Kulišiću* (Југ. Зб. XXVI, 381).

П. Ж. Петровић.

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ЧЕТВРТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME IV

PUBLIÉ SOUS LA DIRECTION DE

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

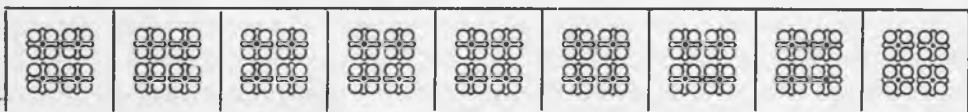
БЕОГРАД — BEOGRAD

Штампарија „ПРОГРЕС“ — Битољска 25

1929.

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

	страна page
ЧЛАНЦИ — ARTICLES	
Д-р Тих. Р. Ђорђевић: Из брачних обичаја (D-r Tih. R. Đorđević: Sur les coutumes du mariage)	1
Станоје Мијатовић: Ношња у Ресави (St. Mijatović: Costume national dans la région de Resava)	13
Влад. Р. Ђорђевић: Неколико речи о игрању и певању у Херцег Новоме (Vlad. R. Đorđević: Quelques mots sur les danses et chansons à Herzeg Novi)	18
Душан Вуксан: Један зборник народних лијекова из Боке (D. Vuksan: Un recueil de médicaments populaires de Boka)	29
Јован Јуришић: О старинском народном бојењу у Млави (J. Jurišić: Über alte volkstümliche Färbung in Mlava)	35
Марино Станојевић: Обичаји и веровања на Тимоку (M. Stanojević: Coutumes et croyances dans la région de Timok)	42 ✓
Петар Ж. Петровић: Музејска збирка кецеља из Шумадије (P. Ž. Petrović: Die Schürzensammlung aus Šumadija des Ethnographischen Museums)	55
Д-р Mirko Kus-Nikolajev: Psihološka sadržina seljačke umetnosti (D-r M. Kus-Nikolajev: The psychologic contents of the peasant art)	63 ✓
Марина Недељковић: Неколика разматрања о косовским орнаментима (M. Nedeljković: Einige Betrachtungen über die Ornamente von Kosovo)	75 ✓
Д-р Синиша Станковић: Типови рибарских чамаца на јужно-балканским језерима (D-r S. Stanković: Sur les types de bateaux de pêche des lacs balkaniques du sud)	82
Д-р Миленко С. Филиповић: Геофагија у нашем народу (D-r M. S. Filipović: Géophagie dans notre peuple)	101
Душан Вуксан: Народни суд у Приморју 1848. год. (D. Vuksan: Das Volksgericht in Prčanj—Boka Kotorska, im Jahre 1848)	105
МАЊИ ПРИЛОЗИ — COMMUNICATIONS	
Д-р Миленко С. Филиповић: Пресипање белим просом (D-r M. S. Filipović: Répandre du millet)	112
Јован Јуришић: Бељење вуне — нар. приповетка (J. Jurišić: Blanchissage de la laine — conte populaire)	113
Јован Јуришић: Мешајица од Бога благословена — нар. приповетка (J. Jurišić: „Mešajica“ est un don de Dieu — conte populaire)	113
Миленко Брајевић: Празноверице у Јеленку — срез даниловградски (M. Brajović: Superstitions dans le pays de Jejenak — Danilovgrad)	114
Петар Ж. Петровић: Прилози за проучавање двобоја у нашем народу (P. Ž. Petrović: Contribution à la connaissance du duel dans notre peuple)	115
БИБЛИОГРАФИЈА ЗА 1928. ГОДИНУ (П. Ж. Петровић) — BIBLIOGRAPHIE POUR L' ANNEE 1928. (P. Ž. Petrović)	117
ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У 1929. ГОДИНИ (Б. М. Дробњаковић) — MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD en 1929. (B. M. Drobñjaković)	124

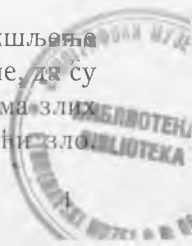
ИЗ БРАЧНИХ ОБИЧАЈА

1. ЗАШТО МЛАДОЖЕЊА НЕ СКИДА КАПУ ПРИ ВЕНЧАЊУ

У *Гласнику Етнографског Музеја*, у књизи I, на страни 64, Г. С. Тројановић је поменуо како је „врло чудно што момак на венчању, у Јужној Македонији, не скида капу у цркви“. Поводом тога је Г. Ст. Тановић у *Гласнику Етнографског Музеја*, у књ. III, на стр. 102—103 дао објашњења о томе зашто младожења у Јужној Македонији не скида капу у цркви. Он наиме казује како у читавој Јужној Македонији, чак до Солуна, кад се младожења обуче за венчање ништа не сме са себе скидати све док са младом не уђе у брачну собу. Нека се ствар на њему може додати, али се ништа, „па било то и марамица“, не сме скидати. Тамо се верује да младожења, кад се обуче, узима на себе родитељски благослов и од тог тренутка се сматра „као да је обавијен светом копреном која га штити од злих духова. Верује се да се тада сви могући зли духови врзмају и гледају да му ма на који начин нашкоде мушкости. А пошто је он обавијен велом родитељског благослова сматра се да му не могу нашкодити. Међутим ако се ма шта скине са зета невидљиви део родитељског благослова се ништи, и на тај начин је омогућен приступ злим духовима“. Да би ова одбрана оделом била што јача шаље се у очи свадбе „нека од ствари младожењиних или младиних (чарапе, марамица, вео или што друго) да преноћи у цркви, и то у олтару на часној трпези. Послату ствар, сутра дан, свештеник, при проскомидисању, благослови, помене младино и младожењино име и ствар враћа по дечку (женска деца не носе ове ствари у цркву). Ову благословену ствар младожења или млада носи собом до уласка у брачну собу. Из ових дакле разлога ни младожења ни млада при венчању не скидају ништа са себе све до горе означеног момента“.

Г. Тановић је младожењино нескидање капе врло лепо објаснио. Ја ћу овде изнети још неколико ствари, које ће његово објашњење учинити још јаснијим.

Код свију примитивних народа на земљи врло је раширено мишљење да су млада и младожења у непрестаној опасности. Држи се, на име, да су они нарочито изложени мађичким радњама, злим очима, нападима злих духова, или неким тајанственим узроцима од којих може доћи зло

Због тога се највећи део брачних обичаја може свести на обичаје којима се младенци штите од зла, или којима се, ако су већ злим нападнути, ослобађају од зла; другим речима на профилактичне (заштитне) и катартичне (очишћавајуће) обичаје. Обичај да младожења не скида капу на дан венчања спада у профилактичне свадбене обичаје.

Младенци су, као што смо рекли, у сталној опасности са свију страна. Да би се те опасности отклониле предузимају се различите ствари. Многи народи да би одагнали зло праве о свадби страховиту ларму или пуцају из пушака. Гдешто се изриком каже да се пуца ради злих духова. Међу Јакагирима сродници младенаца који иду за низом соница „пуцају из пушака на обе стране, да би отерали зле духове који би напали на младу“. То се тамо зове „пуцање у очи злим духовима“. Противу духова се употребљава и друго оружје. И за ово има многобројних примера; ми ћемо навести само два. У старој Индији је, приликом једног венчања, један Брамин бацао стреле у ваздух говорећи: „Ја пробадам очи демона који се шуњају око ове младе“. Међу Ореонима у централној Индији кад млада пође од своје куће у младожењину, отац јој меће у руке гвоздену стрелу. Она је носи „да би спречила зле духове села свога оца да је прате“. Негде се кади да би се духови одагнали или умилостивили. Негде се из истих разлога пале ватре. Негде се млада и младожења прерушују, да их зли духови не би познали, или се друге особе облаче као млада и младожења, да би се духови обманули. Негде младенце стално прате извесне особе које их штите (девер, кум, стари сват, јенђа или јенђебула). И тако даље. Што је за нас у овом случају најважније, то је да се на многим местима младенци заклањају да им се не би наудило. У Русији се, на пример, о свадби затварају сва врата, прозори, па чак и димњаци, да би се спречио улазак злих духова, који би нашкодили младенцима. У Фецу је некада млада ношена младожењиној кући у кавезу или кабинџи покривеној свилом. Северно од Марока и сад се млада носи у тако званој амарији (amariya), на мазги или коњу. У једном тамошњем племену ковчег у коме се носи млада прави се од олеандерових грана, за које се држи да су особито добра заштита против злих очију. Негде се младенци, из истих разлога, завијају или покривају. Кинеска је млада у својој брачној носиљци потпуно изолована од профаних погледа, и кад из носиљке изађе њено је лице застрвено комадом црвене свиле. У Ораону у Бенгалу, док се врши брачна церемонија држи се око младе и младожење застор, да би се заштитили од погледа демона или од погледа туђинаца који имају зле очи. Застирање младе велом помиње се још у Старом Завету. Вел је неопходан за младе у читавој Европи. Првобитни му је циљ био, на сваки начин, да заштити младу, нарочито од злих очију.¹

¹ О свему реченом види Е. Westermarck, *The History of Human Marriage*, II, 1921, стр. 497—528.

И у нас се младенци често заклањају да им се не би наудило. У Стубичкој Жупи, у Хрватском Загорју, сватови и младенци иду после венчања младиној кући. Ту је за ручак овако намештено: над столом је цимер (бела поњава), прострт под гредом, на њему су јабуке, позлаћени ораси, лешњаци и обешене пантљике; зидови око стола „обучени су такође у бијело“, на столу су „најљепши ручници“, а клупе, бар онде где седе млада и младожења, морају бити нечим покривене.¹ Сватови су дакле, нарочито младенци, са свију страна заклоњени. Но у нас је много обичније да се млада покрива и завија. Оно чиме се млада у нас покрива и завија зове се различитим именима: вал, вео, велета, бедуин, дувак, пердо, покривало, пријевјес. Пре но што се млада изведе вели Вук Ст. Карацић, „завије се бијелом свиленом марамом (авлијом, авлимарамом) тако да је нико не може видјети каква је у лицу, и тако завјешена стоји докле је гођ не сведу с момком“.² У Београду су невесте почеле да иду без дувака тек од 1850 год.³ У Црној Гори, Херцеговини и Босни, постојао је обичај „да се ђевице при вјенчању замотају у махраму или струку, тако да им се ни глава не види“.⁴ У Осату су, по приватном сазнању, у старо време на младу навлачили велику кабаницу црвене боје. У Сребрничком Срезу су младе носиле црвен бурунџук и код православних и код муслимана. У Бајиној Башти су завијале главу у црвен дувак.

И младожења се у нас облачио у нарочито одело, за које мислим да је служило као заштита. О томе нам је оставио податке Петар Руњанин, свештеник у Кузмину, у Срему, крајем 18. и почетком 19. века. Он вели да је тада „за женике било особито одело од свију осталих одлично, сиреч, клобук велики двоструки са рогачем, а рогач звало се од клобука горња струка, на кајиш окројена. Тај кајиш, с врха узан и све шири, до ниже појаса досеже, а на врху рогача пантљике црвене и жуте са неколико комада новаца обешено висили су; појас коморанац од црвених вунених гајтана начињен, какове Маџари у гали својој носе; плаве или друге фарбе чакшире, кратак гуњац и црвени опанки, јер ретко је на кому црвене опанке видети се могло. Одело за женике није сваки набавити мого, а није ни обично ношиво било, но само за женике у време свадбе да се од других сватова разликују. Зато више кућа у ортаклуку купе овакво одело, у којем сви женици у селу женили су се“.⁵

На основу свега реченога јасно је зашто се у Јужној Србији младожења, кад је потпуно одевен за венчање, сматра „као да је обавијен светом копреном која га штити од злих духова“. Довде речено било

¹ V. Bogišić, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u J. Slovena, Zagreb 1874, стр. 229. — ² Вук С. Карацић, Српски Рјечник, код женидба. — ³ Сретен Л. П., Путовање по Новој Србији, Н. Сад, 1879, стр. 84. — ⁴ Нићифор Дучић, Степеник из Крмчије, Цетине 1866, стр. 3. — ⁵ Н. Радојчић, Автобиографија Петра Руњанина, Ср. Карловци 1914, стр. 67.

би довољно и за капу коју младожења не скида ни у цркви при венчању. Но зато има још детаљнијег објашњења.

Изгледа да се нарочито пази да се младожења и млада заштите одоздо и одозго. И за једно и за друго има пуно примера код многих народа на земљи.¹ Остављајући на страну примере из обичаја других народа, ми ћемо о заштити младенаца одоздо навести само неке наше примере. У нас се у старије доба врло много пазило да младенци до доласка с венчања, не дођу у додир са земљом. У народним песмама су млада и младожења редовно на коњима:

Па дигоше на коња дјевојку.²
Он ми скида са коња дјевојку.³

Из описа наших свадбених обичаја видимо да је млада ношена на коњима или на колима. У Срезу Бољевачком, на пример, „у раније време сви су сватови ишли на коњима, па и млада,“ данас се млада вози на кочијама, а „на коњу јашу само младожења и његов момак“. ⁴ У Личкој Пуковнији младу носе на коњу или на колима, а само кад је црква близо, или кад, због какве велике жалости, неће да граде велико весеље, иде пешке. ⁵ У селу Строшинцима, у Срему, млада и сви сватови долазе младожењиној кући на колима. ⁶ У Левчу и Темнићу „младожења и барјактар јашу на коњима, па ако немају своје они ће узети и туђе на послугу“. Млада се сад вози на коњским колима, у ранија времена возила се само на волујским, „али с најјачим воловима“. ⁷ На Косову и млада и младожења јашу на коњима. ⁸ Исто је тако и у Скопској Црној Гори; разлика је само у томе што кад младу поведу, она узјаси коња на коме је младожења дојахао, а њему нађу другога. ⁹ У Омољу „ретко се дешава да свадба иде пешке на венчање. То обично чини крајња сиротиња, или кад се без галаме жени какав удовац“; иначе млада иде на колима, а младожења, војвода и његови момци иду на коњима. Младожења јаси „најбољега коња, и то црног, алатастог или белог, а никад путоногастог или иначе шареног“. ¹⁰

Па и кад младу скину с коња не треба да стане на земљу. У Рису млада „ваља да уђе у кућу преко простртога ћилима, под којим је мушки гатњак и мали ножић црнијех корица, да би мушку дјецу и јунаке рађала“. ¹¹ У другим нашим крајевима „кад доведу ђевојку пред женикову кућу, онда изиђе јетрва носећи у десном наручју мушко дијете

¹ E. Westermarck, II, стр. 530 и даље. — ² Ч. Чојковић, Пјванія черногорска и херцеговачка. Лајпциг, 1837, стр. 263. — ³ М. Милановић, Српске народне женске пјесме. Сарајево, 1893, стр. 56. — ⁴ С. М. Грбић, Срп. Етн. Зборник, књ. XIV, стр. 156. — ⁵ V. Bogišić, Zbornik sadašnjih pravniх običaja u J. Slavena. Zagreb 1874, стр. 227. — ⁶ Ibidem 252. — ⁷ Ст. М. Мијатовић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 18 и 19. — ⁸ Д. Дебељковић, С. Е. Зборник, књ. VII., стр. 197. и 202. — ⁹ Ат. Петровић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 473. — ¹⁰ С. М. Милосављевић, С. Е. Зборник, књ. XIX, стр. 150, 156, 157. — ¹¹ Вук С. Караџић, Ковчежић, Беч. 1849, стр. 81.

(наконче), а под лијевим пазухом трубу платна: дијете дода ђевојци те га она опаше црвеним концем или пантљиком, а платно простре за собом из куће до ђевојке... Кад је (младу) скину с коња, а она оним платном уђе у кућу... У Бачкој узме прикумак ђевојку и унесе у кућу".¹ У селу Добрици у Банату, кад млада уђе у младожењину авлију „скине је свекар или ко други с кола. Која је свекрва богата простре од кола до собе платно. Кад је стала (млада) на платно даду јој под свако пазухо хљебац и у руку по стакло вина. Сад по том платну ушета млада у кућу, а сватови пјевају:

• Простри платно, Петрова мајко,
Простри платно, нек шеће злато".²

У Скопској Црној Гори кад се млада пред младожењиним кућом скида с коња „стаје на прострт ћилим или покровац, да не би први пут стала на земљу".³ У селу Снагову, Срез Зворнички, су ми казивали да млада долази младожењиној кући на коњу, на колима, а код сиротиње и пешице. У кућу улази преко простирке. У Бајиној Башти скидали су младу с коња и уносили у кућу по простртом платну или поњави. У Омољу кад млада дође с венчања младожењиној кући, изнесу из куће столицу на којој је седела тога јутра док су је плели, па преко ње младожењина мати пребаци нов губер и метне до кола у којима је млада с десне стране. Један од најјачих сеоских момака попне се у кола, скине младу и метне је на ону столицу. Млада седне на њу, обрнута истоку, и прекрсти руке да би се и срећа у кући укрштала. За тим стане младожења иза њезиних леђа, ухвати је за оба рамена, и, уз њену помоћ, обрне је три пут у круг, почињући са источне стране, и увек с десна у лево. За тим је узме преко средине и спусти је пред кућним вратима. При овом ношењу млада треба да се потпуно отпусти, па, ако је потешка, а младожења слаб, види прилично муке.⁴

Ја мислим да и церомонијално облачење обуће млади има за циљ да је заштити од додира са земљом. У Левчу и Темнићу чим девер прими младу, „простре свој јелек или убрус, на који млада метне ноге, и ту, пред сватовима, изује своје, а обуче деверске ципеле".⁵ На Косову девер и млађи девер улазе млади, пре но што ће је извести, и „обују јој папуче или кондуре на ноге".⁶

По народном веровању млади и младожењи може претити опасност и одозго, па се и с те стране заштићују. У Кини, кад млада сиђе из своје носиљке носи шешир од хартије, а једна стара жена која има синове и унуке држи над њом разапет амрел. У варошима у Египту и у Кини млада иде под вештачким небом, а прати је с обе стране по

¹ Вук С. Караџић, Срп. Рјечник, код женидба. — ² V. Bogišić, Zbornik, стр. 254. — ³ Ат. Петровић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 474. — ⁴ С. М. Милосављевић, С. Е. Зборник, књ. XIX, стр. 165—166. — ⁵ Ст. М. Мијатовић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 26. — ⁶ Д. Дебељковић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 208.

један човек с исуканом сабљом. Јеврејски *chuppah* или вештачко небо, балдахин, под којим се код Јевреја увек врши венчање, изгледа да је поникао од носиљке са небом, у којој је, у старо доба, млада ношена за време свадбене процесije. У Сканданавским Земљама, Енглеској и Француској држао се, за време венчања, над младом и младожењом четвртасти комад штофа (франц. *carré*, енгл. *care cloth*, шведски *päll* (од *lat. pallium*) или *himmel*). У Шведској и у оним крајевима Финске у којима се говори шведски овај је обичај очуван у свадбеним церемонијама до најновијих времена; у неким местима *himmel* се држао над младом и младожењом пред вратима, или је био причвршћен на крову изнад њихових седишта за столом, или је био намештен у брачној соби. Међу нижим становништвом у Фајфу (*Fife*) у Скотској, кад сватови пођу у цркву, понекад се над младом и младожењом држао лук, начињен од зелених грана. У неким крајевима Немачке младожења носи на дан венчања висок шешир који само у цркви скида. У неким крајевима Шведске младожења држи капу на глави док игра, а код неких словенских народа држи је на глави при столу. У Чешкој и међу неким угро-финским народима младожења носи капу од крзна чак и кад је свадба у лето. Сирска млада, за време свадбене церемоније, покрива главу капом од овче коже коју не скида чак ни ноћу.

Да се и у нас младенци штите и одозго има пуно примера. У Левчу и Темнићу се сад за свадбу употребљавају волујска или коњска кола. У ранија времена су се употребљавала само волујска, која су „увек била покривена катавом, преко које се метала асура или покровца“. Само „кола у којима ће се свирачи возити“, нису покривена. На свака покривена кола млада је метала још „чергу, ћилим или чаршав, те јој то стоји на угледу и служи као нека дневна изложба њених најглавнијих радова“. ² У Скопској Црној Гори за време венчања међу млади и младожењи на главу „стару мараму“ (обично платно, извезено свилом). ³ У Новоме, код Винодола, девојке кад иду на венчање не носе венац, „него тако звану бисерницу (некакав накит), коју свакој ђевојци отац, или његов намјестник, на главу ставити мора“. ⁴ Фантастичне и велике капе које су у нас младе некада носиле више су имале намену да их заштите одозго, но да украсе главу. Смиљевац, на пример, који се гради од прошивеног босиљка, смиља, кичице, мајкине душице, нане, перја из крила и репова петлова и ћурана, сребрног новца, ћинђува и другог којечега, и које су носиле младе на глави за четрдесет дана по венчању, или докле не затрудне, а неке „из кицошлука“ и по годину и више — био је окићен пауновим перјем „не само ради украса, већ и због урока“, јер се веровало да „окца од пауновог перја одвра-

¹ E. Westermarck, *The History of Human Marriage*, II, стр. 529—730.
— ² Ст. М. Мијаговић, С. Е. Зборник, књ. VII, 18. — ³ Ат. Петровић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 472. — ⁴ V. Bogišić, *Zbornik*, стр. 223.

ћају зле погледе“.¹ На Косову кад младу облаче за венчање, међу јој на главу крст.² У Градишкој и Бродској Пуковнији младожења о ручку обично седи уз кума, „али не смије при столу капу скинути“.³ У селу Брасини у Јадру, и у читавом Јадру, како ме је уверавао један сељак из Брасине, младожења, на дан венчања, никако не скида капу сем у цркви. Кад сватови тамо дођу по младу, ручају у њеној кући, и, док о ручку, други могу скинути капе, младожења то не сме учинити. У селу Добрици, у Банату, „у цркви, на мјесту гдје младенци стоје рашире један ћилим и на главе им метну превезе (које кум, стари сват и дјевер купе), те им остају на глави све докле се вјенчају“.⁴ У Рисну „сватови никада никоме не скидају капу“.⁵ У Боки Которској сватови „и у самој цркви држе за вријеме венчања капе на главама“, јер је „то стари сватовски обичај“.⁶

На основу свега реченога мислим да је сада још јасније зашто у Јужној Србији младожења не скида капу при венчању.

2. ПРЕНОШЕЊЕ МЛАДЕ ПРЕКО ПРАГА

У прошлости чланку видели смо како се у народу пази да младенци, нарочито млада, не дођу у додир са земљом. Овде ће бити речи о једноме детаљу који је у вези с тим, и чије ће објашњење, надам се, осветлити и зашто се избегава додир са земљом. Детаљ је у томе што је код врло многих народа на земљи обичај да се млада, кад се доведе младожењиној кући, пренеси преко кућнега прага да га не би додирнула, или, ако се не пренеси, пази се да га иначе не додирне. Џемс Фрезер⁷ и Е. Вестермарк⁸ су за то навели врло много примера скоро из свију крајева света. „Међу аријевским народима“, вели Џ. Фрезер, „од Индије до Скотске, био је обичај да млада у овој прилици (кад улази у младожењину кућу) пажљиво избегава додир са прагом, па га је прескакала, или су је преносили преко њега“.⁹ Неки народи сматрају да ни младожења не сме да додирне кућни праг. На Салсети, острву близу Бомбаја, младожењу преноси у кућу његов ујак, а за тим он подиже младу преко прага.⁹

И у нашем се народу пазило, а можда се гдешто и сад пази, да млада не додирне кућни праг. Видели смо како у Бачкој „узме прикумак ђевојку с коња и унесе у кућу“. У народним се песмама често пева како младожења „скида с коња лијепу ђевојку, па је носи на бијелу кулу“ или „на горње чардаке“. Видели смо још како у Рисну

¹ Н. Зега, Гласник Етнографског Музеја, књ. I (1926), стр. 74—75. — ² Д. Дебељковић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 201, 208. — ³ V. Bogišić, Zbornik, стр. 238. — ⁴ Ibidem 253. — ⁵ Вук Врчевић, Разни чланци, стр. 79. — ⁶ С. Накићеновић, С. Е. Зборник, књ. XX, стр. 331. — ⁷ J. G. Frazer, Folk-Lore in the Old Testament, vol. III, London 1918, стр. 6—10. — ⁸ E. Westermarck, The History of Human Marriage, vol. II, London 1921, стр. 536. — ⁹ J. G. Frazer, vol. III, II; E. Westermarck, vol. II, 538.

млада треба да уђе у младожењину кућу преко простртог ћилима, и како у другим крајевима простиру платно да по њему уђе.

Сад настаје питање зашто млада не сме додирнути кућни праг младожењине куће. О томе је доста писано. Фрезер и Вестермарк су покупили мишљења о томе која ћу овде у кратко изложити. За стари римски обичај преношења младе преко прага Плутарх је мислио да је успомена на отмицу Сабијанака. Слично томе и неки су модерни писци мислили да је овај обичај остатак отмице жена од непријатељских племена и насилно увођење у кућу отмичара. Ово се мишљење није могло одржати. Преношење младе преко младожењина прага не може се одвојити од обичаја који прописује да млада сама пређе преко прага, али да га не сме додирнути. У овом другом случају ништа не указује на насиље; млада драговољно улази у кућу, пазећи само да јој ноге не додирну праг. „Колико ми знамо“, вели Фрезер, „овај је обичај бар толико стар колико и онај први, јер је само он прописан у старим индиским књигама, које не говоре ништа о преношењу младе преко прага. Из тога се може закључити да је обичај преношења жене у мужевљеву кућу просто предострожност да јој ноге не дођу у додир са прагом и да је због тога само згодан начин скрупулозног избегавања прага који смо нашли код многих народа на земљи“. Против мишљења да је преношење младе преко прага остатак отмице наводи Фрезер и то што на острву Самсети, као што смо већ рекли, најпре у кућу уноси младожењу његов ујак, а затим младожења подиже младу преко прага. Како се уношење младожење у кућу не може тумачити као остатак отмице мужава, исто се тако ни преношење младе не може тумачити као остатак отмице жена. Вестермарк износи још један разлог против мишљења да је овај обичај остатак отмице. Тај је разлог у томе што у многим случајевима човек који преноси младу преко прага није ни младожења, нити који његов пријатељ, већ који човек из њене фамилије.

Овим су се питањем бавили и други писци.¹ Неки су мислили да је преношење младе преко прага почаст која се чини личностима које се поштују, неки — да се обичајем спречавају зла знамења, неки — да се њиме враћа за плодност, и тако даље. М. Винтерниц² и Е. Самтер³ су држали да страх од прага долази отуда што се верује да је испуњен душама умрлих и да је такво веровање настало из ранијег обичаја сахрањивања умрлих под прагом. Џ. Фрезер мисли да је праг свето место у коме станују духови и да је „то веровање довољно да се протумачи избегавање да се стане или седне на њега, јер би се тиме узнемирило и увредило биће које станује на томе месту“. Он је за то навео доста примера. „Но понекад се“, вели Фрезер, „верује и ако не увек, да су

¹ Види пуну литературу: J. G. Frazer III, стр. 1—18 и E. Westermarck II, стр. 537. — ² M. Winternitz, *Das altindische Hochzeitsrituell*, стр. 72. — ³ E. Samiter, *Geburt, Hochzeit und Tod*, стр. 140 и даље.

духови који станују у прагу вероватно духови умрлих људи“, па наводи примере код различитих народа који на то указују. Вестермарк је писао после Фрезера. Он сумња да Фрезер има право кад тврди да „духови који окружују праг по народном мишљењу долазе делимично од старог обичаја сахрањивања деце или мртвих животиња под прагом“. Он сматра да страх од прага у главном долази од оног непријатног осећања које је празноверни свет склон да осети кад први пут уђе у стан, пролазећи кроз врата са дневне светлости у мрак. Ово осећање, мисли он, лако рађа идеју да је праг испуњен мистериозним бићима, као што су душе умрлих, духови, или да је он место натприродних опасности.

У нас, колико је мени познато, није писано о односу младе према прагу младожењине куће. Но ако није писано о томе, писано је о прагу у другом погледу. На име Г. Д-р В. Чајкановић је написао врло документован чланак о сахрањивању под прагом у нашем народу.¹ Ту је он изнео доказе из којих се може закључити да је и у нас некада, у далекој старини, постојао обичај да се мртви сахрањују под кућним прагом, те би и по њему излазило, и ако се изриком не каже, да се у нас праг сматрао за свето место које не треба скрнавити, већ поштовати. У прилог поштовања прага у нас ишло би још и то што у долини реке Цетине, у Далмацији, кад се млада доведе младожењиној кући, „она љуби кућни праг и тек онда улази у кућу, где опет љуби прикладе, па онда свекра и свекрву“,² и што у околини Љубовије, у Србији, девојка полазећи на венчање „љуби у руку оца и браћу, и љуби наћве, огњиште и праг дома свога“.³ У Срезу Сребрничком сам забележио да се млада, полазећи од куће, најпре ижљуби са својима, па онда пољуби огњиште, па кућни праг. Исто тако улазећи у младожењину кућу најпре пољуби кућни праг, па онда огњиште и наћве. Најзад дарује огњиште сребрном паром из опанка, коју јој је у опанак метнуо отац или брат. На светињу прага у нас указује и обичај жртве петла на прагу, који по Ф. Краусу, наводи Фрезер, и који је сличан обичају који наводи Г. Чајкановић.⁴ Обичај је у овоме: Кад у којој кући умиру деца једно за другим, док свештеник чита опело домаћин сече секиром, на кућном прагу, главу петла или пилета, па главу сахрањује под прагом, а тело меће на праг, да би свештеник, излазећи из собе, стао на њега. Народ овај обичај овако објашњава: Мртва глава под прагом, а жива да остане над прагом; тај пак труп на прагу да замени друге трупове у тој кући до којих би у будуће свештеникова хаљина имала допрети. „Смрт живине“, вели Фрезер, „служи као замена за смрт људских бића, која би иначе помрла и над којима би

¹ Д-р В. Чајкановић, Студије из религије и Фолклора (С. Е. Зборник XXXV) стр. 127—134). — ² V. Bogišić, Zbornik, стр. 245. — ³ Ibidem 250. — ⁴ В. Чајкановић, стр. 131.

свештеник морао извршити опело“.¹ Треба поменути, најзад, још један обичај који се у нас врши на прагу, а који ми личи на жртву. На име, у Тузли наше Муслиманке као младе, улазећи у младожењину кућу, претурају ногама два ибрика са водом, који стоје пред прагом десно и лево. У многим местима и с једне и с друге стране Дрине, православне младе, пред вратима младожењине куће, разбијају ногом крчаг са водом.

На основу свега реченога кућњи праг изгледа да је у нас био светиња која се није смела скрнавити, те се млада морала преко њега преносити, или, ако се није преносила, она га није смела додиривати.

Но, и ако ја у свему усвајам овај закључак, мени се чини да за младино избегавање додира са прагом може бити још један разлог. На име, праг, сем тога што се избегава из поштовања, може бити избегаван што је најјаче изложен опасностима од чини. Праг је на главном улазу, преко њега се мора прећи, ако се жели ући у кућу. Према томе он је најзгодније место за метање чини, и на њему се најлакше може, како то каже Вук Караџић, „нагазити на чини“. Понегде су у народу чини око прага нарочито наглашене. У Левчу и Темнићу се дешава да кад млада сиђе с коња пред кућом „каква пакосница жена (чињарица) подметне црево од стоке да (млада) пређе преко њега“, па га после крадом узме и баци на кућу да се ту осуши говорећи: „Како се ово црево на кући сушило, тако нека се суши та и та (млада по имену) и њен пород“.² Разбирајући лично о чинима око прага, ја сам забележио још и следеће примере: У Јадру, да се млади не би подметнуле чини, у младожењину се кућу, све док се младенци не врате с венчања, не пушта нико сем свадбене послуге. У Срезу Сребрничком се верује да рђаве жене праве чини млади и младожењи. Због тога се тамо не допушта да жене са стране улазе у младожењину кућу, пре но што сватови дођу из цркве.

Да су и чини узрок избегавању младиног додира са прагом говоре и следећа факта.

1) Главни улаз у стан је опасан за младу и онда кад нема прага, као што је то случај код шатора.³ Ту није, дакле у питању праг, већ улаз у стан.

2) Као праг, или у опште улаз у стан, могу бити поседнути чинима и други улази кроз које младенци треба да прођу, на пример улази у цркву. У Банији, селу близу Карловца, сватови „сваки пут пазе када у цркву улазе: на велика врата уђу, а на јужна изађу“.⁴ По једном приватном сазнању исто је тако и у Бачкој.

3) Исто тако могу бити поседнути чинима и други улази, на пример, капија. У Левчу и Темнићу младожења, његов момак и стари

¹ J. G. Fraser, III, стр. 18. — ² Ст. М. Мијатовић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 40. — ³ E. Westermarck, II, стр. 532. — ⁴ Н. Беговић, Живот и обичаји Срба Границара, Загреб 1887, стр. 134.

сват излазе последњи из младине авлије, али не пролазе кроз вратницу (капију), већ младожењин момак „пробије или развали повију на плоту, па туда пролазе“. Тако се ради да не би младожењу „опчинили чињем“. Исто тако кола са младом не улазе у младожењино двориште „на вратницу кроз коју су ушли остали сватови, већ кроз разваљени плот као што је и младожења изашао из дворишта младиног оца. То се тако ради зато што се верује да се неко може најбоље опчинити на вратници, па се боје чиња“.¹ У Јадру, по моме личном сазнању, сватови и млада, долазећи са венчања, не улазе у младожењино двориште кроз капију кроз коју су сватови отишли по младу, већ кроз другу; ако нема друге, онда развале плот и уђу у двориште. Исто је тако, по мојим белешкама, свуда редом, и с једне и с друге стране Дрине.

4) Исто је тако важно место за пролаз ћуприја. И она може бити поседнута чинима. У Градишкој и Бродској Пуковнији на венчање се иде на колима или пешице. Путем се млада на свакој ћуприји дигне, а то зато да буде лахког порода.² Текст није сасвим јасан, али изгледа да му је смисао да млада не треба да додирне ћуприју. У околини Бијељине сам забележио да, кад млада прелази преко ћуприје, мора да баци какву ствар, да јој се не би што десило. У селу Снагову, Срез Зворнички, забележио сам да млада, прелазећи преко ћуприје, баца пешкир у воду. Исто сам забележио и у Срезу Сребрничком с тим додатком да неки који знају да ће сватови наићи на ћуприју чекају код ње и грабе пешкир који млада баца. У околини Бајине Баште кад млада прелази преко ћуприје сипају јој воде у недра.

5) И бродови су згодна места за поседање чинима. Њих су некада поседале и виле бродарице и на њима, како се пева у народним песмама, узимале тешку бродарину и од коња и од јунака. Због тога се, кад сватови наиђу на брод који треба пребродити, у Срезовима Зворничком и Сребрничком и у Бајиној Башти, ради исто што и на ћупријама.

6) Најзад, и пут којим треба да прођу сватови са младом може бити поседнут чинима. У Левчу и Темнићу „сватови се враћају обично другим путем, а не оним којим су отишли по девојку. То чине због чиња, од кога се овога дана добро пазе, јер има случајева да неко женско које стоји у непријатељству с овом (младожењином) кућом хоће овом приликом радо да учини што не би после добро било по младенце (на пр. да метне на пут, куда ће младенци проћи, длаку од мачке или пса, да би зло живели, преврнути бусен земље, да би им све било преврнуто)“.³ У Срезу Бољевачком сватови се никад неће вратити истим путем којим су дошли, јер то не ваља.⁴ У долини реке Це-

¹ Ст. М. Мијатовић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 40. — ² V. Bogišić, Zbornik, стр. 238. — ³ Ст. М. Мијатовић, С. Е. Зборник, књ. VII, стр. 39. — ⁴ С. М. Грбић, С. Е. Зборник, књ. XIV, стр. 178.

тине, у Далмацији, с венчања се не враћају истим путем којим су дошли од куће, него другим, јер се боје урока.¹ У Банији, селу код Карловца, сватови пазе да се другим путем врате из цркве, јер се боје цоприја.² У Омољу је кумова дужност да пази да се свадба на повратку из цркве не врати кући истим путем, „јер се боје чини“. „Ако има више путова, онда сам кум, а да нико други не зна, наређује којим ће се путем скренути. Ако ли нема другог пута, већ морају ударити истим, онда једна баба из младожењине родбине, пре него што наиђе свадба, треба тај пут да обаје и окади“. Често пута свадба иде од цркве и „пешке, пречим путем, само да избегне ударити јутрошњим путем“.³ Избегавање истога пута којим се отишло на венчање раширено је по читавом нашем народу. Поред Дрине, и с једне и с друге стране, кад сватови иду путем неће ни у ком случају проћи кроз гомилу жена нити допуштају да их буде и с једне и с друге стране пута, већ их натерују у једну гомилу, на једној страни пута, да не би могле набацивати чини.

На основу свега реченога ја мислим да се избегавање младиног додира са прагом може протумачити и тиме што је праг место преко кога се мора прећи, те је врло згодно за набацивање чини.

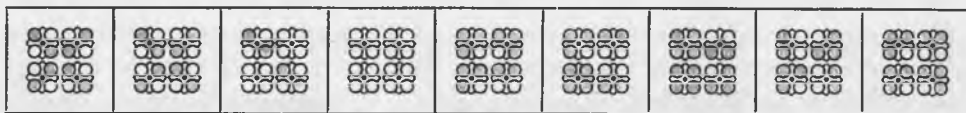
Ако је такво тумачење тачно, онда је њиме објашњено и зашто се младенци штите одоздо у опште. Свуда младенци могу нагазити на чини. Због тога треба да су обазриви и да пазе да нигде не додирну земљу.

Тих. Р. Ђорђевић.

Résumé. — 1. En Serbie du Sud, dans beaucoup d'endroits, le jeune marié, ne quitte point son chapeau à l'église pendant la cérémonie du mariage. Cette coutume, qui d'ailleurs existe encore dans d'autres régions habitées par les Slaves du Sud, est ici expliquée par la croyance qui existe chez beaucoup de peuples et d'après laquelle les jeunes mariés sont exposés, le jour du mariage, aux méfaits des esprits méchants et aux ensorcellements qui peuvent venir de tous côtés, même de dessus. Le chapeau protège le marié de dessus, et c'est pourquoi il ne faut point l'oter.

2. Chez beaucoup de peuples, on porte la jeune mariée par dessus le seuil de la maison du marié, où elle rentre pour la première fois. La même coutume existe chez les Slaves du Sud, et on a essayé plusieurs fois de l'expliquer. Suivant l'auteur, la raison en est dans la croyance que les méchantes femmes jettent le sort le jour du mariage pour que la jeune mariée reste sans enfants ou bien pour qu'elle soit malheureuse dans le mariage. Comme le seuil est l'endroit par où la jeune mariée doit passer pour entrer dans la maison du mari, c'est là qu'on jette des sortilèges. Pour que la mariée ne touche point le seuil, on la recouvre par la toile, le tapis ou autre; ou bien on porte la mariée par-dessus le seuil. Comme preuve de son explication, l'auteur cite les autres endroits par où la jeune mariée doit passer et qui son toujours évités (porte, pont, etc) ou bien où l'on fait des sacrifices.

¹ V. Bogišić, *Zbornik*, стр. 245. — ² Н. Беговић, *Живот и обичаји Срба Граничара*, стр. 134. — Цоприја = *magia*, *fascinatio*, *fascinum*, од немачке речи *Zauberei* (*Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika Jugosl. Akademije kod copria*). — С. М. Милосављевић, *С. Е. Зборник*, XIX, стр. 164.

НОШЊА У РЕСАВИ¹

У Ресави је ношња врло разнолика. Не само у појединим деловима области, већ се и по селима ношња разликује по извесним карактеристикама. Разликује се одело Румуна и Горњоресавца од одела Доњоресавца и Средњересавца. Румуни су, у последње време, почели примати српску (ресавску) ношњу, особито они из Доње Ресаве (села: Бобова, Витежево, Проштинац и Мачевац).

Срби у Ресави лети носе: уске чакшире од црног домаћег сукна, гаће са сукненим дизлуцима (тозлуцима), кошуљу и зубунић (грудњак или јелек) са преклапачима. Кошуље су у неким селима, особито у Средњој Ресави, шаране жутим (рујавим) памуком — ћенаром и личе на кошуље које се виђају на Нишлијама и Врањанцима. Румуни у Исакову, Бељајки, Жидиљу и Језеру, као и неки Срби у Горњој Ресави, лети носе беле уске чакшире (клашње), које везују преко бедара, испод трбуха. Док код Срба и доњоресавских Румуна чакшире кроје и шију сеоске терзије (абације), дотле код планинских Румуна и неких Горњоресавца то раде жене. На ногама носе вунене чарапе, средње величине, са везом и без веза, и опанке, које увезују каишима (ремицима). Најчешће се обувају као Левчани и Јасеничани. У неким ресавским селима близу Туприје увиђају ноге веома широким каишима, тако да из даљине изгледа као да су ципеле а не обуваче. Ресавци ће ретко лети ићи боси. Опанке купују готове (грађене), или их праве сами од говеђе или свињске пресне коже. На глави лети носе највише сламне конусне шешире са великим ободом, које сами израђују од пшеничне или јечмене сламе. Носе и црне куповне шешире („филцоване“), шубаре (куповне и домаће) и шајкаче (ретко). Планински Румуни носе још и барле, шубаре са власнатом белом или врском вуном. Горњоресавци носе и лети и зими високе врне шубаре од јагњеће или овчије коже, домаће израде. Кошуље су од грубог, јаког, теженог платна са високим колиром и широким или убраним рукавима. Кошуље су обично дугачке до колена. Дизлуци или тозлуци су високи до колена или преко њих. Око ногу везују подвезице. Преко

¹ Област у Северној Србији. Обухвата села ресавског и деспотовачког среза, чији су административни центри Свилајнац и Деспотовац. В. о Ресави „Српски Етн. Зборник“ („Насеља“, књ. 26).

појаса опасују широке, од вуне изаткане, шарене канице (тканице), преко којих долази каиш или силави. Преко каница с преда опасују бео убрус, који се задева још и за силаве и служи за брисање. Данас се ретко види да се низ леви кук носи нож или бритва. Исто се тако не носи оружје за појасом, што је раније био обичај. Ипак Румуни и Горњоресавци радо носе за појасом пиштоље или револвере, а о рамену пушку капислару или острагушу.

Летње празнично ресавско одело је код мушких скоро исто као и свакидашње, само је новије и скупоценије. Празником се поред опанка на ногама носе још и ципеле или чизме, на леђима куповни прсник или јелек, а на глави најчешће куповни црни шешир или куповна црна лепа шубара. Празнична кошуља је од памучног, ланеног или мелезног платна и увек отворено беле боје.

Зими се носе: уске сукнене чакшире, зубунић са преклапачима или јелек, који је по кроју сличан косовском или пећском џемадану (негде, особито у планинским селима, чак је и црвене боје), купован грудњак са памуком, кожни грудњак (који се овде и лети много носи) и гуњ са преклапачима. На глави је редовно јагњећа ниска или висока шубара. Око врата неки носе увијен бео убрус или куповне памучне шалиће („женила“). На рукама имају вунене рукавице са или без прстију, које жене израђују. На великој цичи уши увијају убрусом или „женилом“. Некада су, по Милићевићу, Ресавци увијали целу главу белим убрусом као и Расинци, али данас тога нема. На ногама носе дебеле вунене чарапе (без поплета), са назувцима или кожним завојима (башурама). Румуни из Горње Ресаве носе зими дугачку, до испод колена белу хаљину од домаћег сукна, а негде и дугачке кожухе са рукавима (као у Банату).

Празнична мушка зимска ношња скоро је иста као и обична, само што је новија и скупоценија. Особито су празничне гуње, зубунићи и јелеци опточени по крајевима са више „катова“ гајтана, а празнични кожни нагрудњаци су шаренији и новији. Може се рећи, да је српска мушка ношња лепша и складнија од румунске, а особито је лепа ношња код Доњоресавца.

Женска је ношња знатно разноврснија. Женске носе дугачке кошуље од теженог (конопљаног), ланеног, мелезног (мешовитог) и памучног платна. Кошуља је најглавнија женска одећа, и знатно је дужа од кошуље за мушкарце. Код девојака и младих жена скоро се свуда виђају кошуље са рукавима убраним на средини. Такве су стојеће, па такве и носеће кошуље. Кошуље су везене (вуном или памуком) на крајевима рукава, на прсима, на малом колиру, а негде и око доњег руба (опшива). Код девојачких стојећих кошуља крајеви од рукава и колира опточени су чипкама или штрикама. Осим кошуље, женске носе још и вунене, ланене, тежене, мелезне или памучне сукње и завијаче, памучне или вунене кецеље или skutаче, јелече, гуњ, кожух и грудњак.

На вуненим сукњама, које се овде највише носе, превлађује отворено црвена боја, па тек после плава, бела и црна. Кад сам на једном месту упитао зашто највише носе сукње отворено црвене боје, одговорено ми је, да је та боја ушла у обичај од ослобођења, као знак радости, а пре тога је превлађивала црна боја (која је уобичајена од Косова). У Средњој Ресави женскиње носи и беле сукње, које се на нарочити начин шарају црвеним и плавим памуком и нешто су краће од обичних вунених завијача или сукања. Ове се сукње, за разлику од првих, зову сукманке, крстинке или пегавице. Оне се могу видети и у Златову, Товдину и још у неким селима Млаве. Кецеље су обично вунене или памучне. Поред Мораве су махом беле и памучне, а даље су већином разнобојне и вунене. Кецеље су дуже од сукње и има их које су балучене као ћилимови („ћилимарке“ или „ирамке“). Девојачке су кецеље лепше и чистије од оних у жена, а празничне су још и везене разнобојном вуницом (орнаменти: цветови и гране). Негде женскиње опасују по две или три сукње, од којих је спољна најлепша и најдужа. Девојачке су сукње махом затворено плаве боје и по доњем крају имају вез (опшиву или рубу), урађен разнобојном вуницом (орнаменти: цветићи). Уместо сукања Влахиње носе спреда и остраг прегаче или ресасте вунене кецеље-опрегаље. Оне су обично затвореније боје, већином црне и црвене, и горе у врху, испод трбуха, мало су проткане. У новије су време почеле и Влахиње да напуштају ове кецеље (кецељеце, skutаче, опрегаље, запреге), а нарочито у Доњој Ресави, и да носе сукње као и Српкиње. Код Влахиња су око појаса кошуље много извучене упоље, тако да се недра тешко могу познати. На леђима се носе куповни кратки јелеци, кожни грудњаци или сукнени зубунићи и зубуни без рукава. У новије се време носе и ђуде од куповне материје и облика гуње. Зими се носи скоро до пета дугачка сукнена бела хаљина, са рукавима и са великим пешевима (преклапачима), а о празницима и куповна памучна антерија (памуклија) или велики кожуси са рукавима. Гуњу с рукавима од враног сукна ретко носе. Опасују се појасом или тканицама, а неке с преда носе чампразе, колајне или пафте. Преко појаса многе Румункиње носе широке каише (опасаче). Место чарапа на ногама носе вунене обојке или плетене црне тозлуке. Главу увијају марамама слично Српкињама. Само се у Горњој Ресави могу видети Румункиње које на главу стављају неке гужве исплетене од косе, вуне, коњске длаке и крпа, које се преко чела и затиока везују пресавијеним убрусом, да не би пале. Скоро су сасвим напуштени старински ђинђали. Румунска женска ношња је примитивна, ружна, проста и битно се разликује од српске, те се по њој на први поглед могу у неким местима разликовати Румункиње од Српкиња. У последње се време ова ношња нагло напушта и прима српска као много боља.

Српкиње на ногама носе дугачке, вунене, шарене чарапе које саме

плету и куповне или домаће опанке са узицама (врцама) или каишима (обувачама). Преко средине, преко слабина, крста и трбуха, опасују се тканим вуненим појасом. На леђима имају јелече, зубунић, кожукче, реклу (сајче), памучну куповну антерију (памуклију), зубун или сукнену гуњу од враног сукна. До пре 30 до 40 година жене су на глави носиле трвеље са ручаницима. Данас су они сасвим напуштени. Као остатак старих трвеља види се још по где-где око Мораве на старијим женама ручаник. Оне, у место куповним, тканим, памучним марамама (шамиијама или машијама), главу увијају тканим, домаћим, белим памучним убрусима. Данас женскиње овде највише забрађује главу танким памучним обојеним или белим марамама (шамиијама). У неким селима Доње Ресаве (као у Гложану, Црквенцу и др.) жене носе на глави „џегу“, онакву каква се носи у крагујевачкој Лепеници и у смедеревској Јасеници и тада главу од пола увијају лепим марамама у боји које зову машије. Џегу носе махом о празничним и свечаним данима. О празницима и саборима девојке иду гологлаве, а иначе се и оне забрађују белим марамама као и жене. Девојке не носе џегу. У Доњој и Средњој Ресави жене и девојке главу скоро увек ките цвећем. Само ће мала женска деца и старице од овога изостати.

Празнично одело и у Румункиња и у Српкиња по кроју и облику је слично свакидашњем, само је укусније израђено и новије. Живописним шарама особито се одликују кецеље у Српкиња. Зими се о празницима носе и зубуни од белог сукна, без рукава, који се одликују орнаментиком са старинским шарама. Код румунских девојака су ми пали у очи шлемови или тепелуци (ђинђал де ла пар) од густо нанизаних старинских сребрних пара, којим покривају главу, чело, уши и врат. Шлемове носе више Румункиње и Циганке коритарке, а мање Српкиње. Српкиње их носе данас само у Ђуринцу и Дубници, али су и овде почеле да их напуштају. Празником женскиње обува лепо исплетене вунене чарапе и ципеле, ређе куповне опанке. Српске девојке носе на леђима, о летњим свечаним данима, лепе атласне, жутом срмом извезене, куповне јелечиће, а жене највише затворене, сомотске или плишане, памуком напуњене рекле. Румункиње а и по која Српкиња у Горњој Ресави носе на рукама металне (месингане) жуте гривне или нанизане разнобојне стаклене ђинђуве (врсте), а око врата нанизане стаклене разнобојне ситне и крупне ђинђуве или сребрне и златне новце. На ушима носе обоце (минђуше). Код Румункиња и Циганки ово је правило. Утицај вароши на женско одело и овде се све више осећа, особито у селима око Свилајнца.

Разне народности као и утицај са стране учинили су те је ношња разноврсна. Ношња у северном и источном делу области слична је ношњи из Млаве, Јасенице, Лепенице и Белице. Исто је тако ношња у јужном делу области слична ношњи која се виђа у околини Ђуприје и Параћина. Утицај суседа нарочито се примећује на женском оделу.

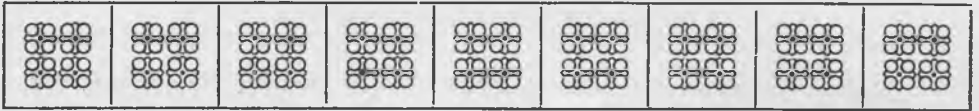
Типска је женска ношња у Дубљу, недалеко од Свилајнца. Мада су њихови претци одавно дошли са Тимока и мушки одавно примили ресавску ношњу, женскиње је у Дубљу задржало и данас скоро исту ношњу, која се види у Великом Извору и околним селима на Тимоку. Девојке су лети гологлаве, а жене увијају главу (од пола) белим марамама без забрађивања. Спреда и остраг носе шарене вунене кецеље, а зими сукмане од враног сукна. Преко лета радо иду босе и може се рећи, да се само зими обувају. Место обувача (каиша) на опанцима носе више узица од козје длаке.

Румуни су конзервативни и у ношњи као и у целокупном начину живота. Може се рећи, да се и данас одевају исто онако како су се одевали њихови претци. Одступања има тек у најновије време, и то у Доњој Ресави.

Кошуље и гаће преоблаче се сваке суботе или недеље, а гуње, чакшире, сукње и остали делови одела ређе. Рубље се пере у свежем лугу (цеђу). Сапун врло штеде. Кошуље и гаће шију жене, а Румункиње људима шију још и чакшире или клашње. Остале делове мушког одела шију терзије и кројачи. Од женског одела кошуље, сукње и кецеље кроји и шије женскиње, а остало терзије и кројачи.

Ст. Мијатовић.

Résumé. — Dans la Resava (région de la Serbie du Nord; lieux d'arrondissement: Svilajnac et Despotovac) la population est mixte au point de vue ethnique. Ce fait, de même que les influences des voisinages, ont fait que les costumes sont variés dans cette région. Ils diffèrent non seulement dans les différentes parties de la région, mais aussi dans les différents villages. Le costume dans les parties nord et est de la région ressemble à celui des régions voisines: Mlava, Jasenica, Lepenica et Belica. Par contre, le costume de la partie sud ressemble à celui qu'on rencontre aux environs des villes de Ćupria et d'Aleksinac. C'est surtout le costume des habitants du village Dublje (près de Svilajnac), dont les ancêtres sont venus jadis de la région de Timok. Pendant que les hommes ont pris le costume de Resava, les femmes s'habillent de la même manière que les femmes de Veliki Izvor près de Timok. Quant à la population roumaine, on peut dire que le costume est en somme le même que celui porté par les ancêtres. On observe aussi des changements dans ces derniers temps, surtout dans la Donja Resava.

НЕКОЛИКО РЕЧИ О ИГРАЊУ И ПЕВАЊУ У ХЕРЦЕГ НОВОМЕ

Зиму 1929 г. провео сам у Херцег Новоме. И ако ми није била намера да то време проведем у прикупљању и бележењу музичке грађе у народу овога краја, ипак сам, кад ми се прилика пружила, забележио по коју мелодију и податак који са народном музиком имају везе. Највише ме је интересовала црногорска игра *оро*, која се и овде игра.

У *Гласнику Земаљског Музеја*, III и IV, 1900, описао је Јован Фил. Иванишевић црногорску народну игру оро, задржавајући се поглавито на Катунску Нахију, коју је, како сам каже, најбоље познавао. Он је оро до детаља описао, само је штета што није навео и песме са њиховим мелодијама, које се том приликом певају. Осим Иванишевића о ору код Црногораца писао је и В. М. Г. Медаковић (*Живот и обичаји Црногораца*; Нови Сад, 1860, стр. 171—174). И у Медаковићевом чланку нема мелодија. Мој опис ове игре у Херцег Новоме није тако опсежан, јер сам је свега једном посматрао, али сам у њега унео и песме са мелодијама које се том приликом певају.

Обичај је у Херцег Новоме, да се о Св. Сави, после подне, скупи силан свет на пијаци како из самога Херцег Новог тако и из околине и да цело то поподне проводе у игри и веселју. У Херцег Новоме се највише игра оро, или, како га овде још зову *ђо црногорски* или још и *скоке*. Па и тога се дана највише игра оро. Игра се на неколико места на пијаци и то без музике а, готово, и без песме, јер песме које се овом приликом певају, не служе давању ритма играчима већ само потстицању на игру. Ритам игре је сасвим произвољан и потпуно независан од песме ако се при игрању пева.

Оро се игра свуда и свагда где се, како се тамо каже, „младост“ састане: о свадби, слави (крсном имену) и другим празницима, или код цркве. Кад се већ младеж скупи, па се нећка ко ће први отпочети игру, онда девојке, по две, певају:

Што ће ово коло без балања?

Што ће младе цуре без момака? (в. мелодију бр. 1)

Један или више младића, према простору на коме ће се играти, иде женскињи с којом жели да игра и са речима: Извол'те играти!

позива је на игру. Она се мало одвоји од својих другарица, а играч се враћа на супротну страну од ње и оро почиње. При игрању играч прави крупне-високе скокове а играчица ситне. Играње је еластично, јер играчи увек играју на прстима не додирујући земљу целом стопалом. Играчи скачући-играјући пролазе једно поред другог и играч ширећи руке и ударајући длан о длан узвикује: „и, хај“ и прави се увек као да би хтео у пролазу да обухвати играчицу, а она, подбочена обема или само једном руком, чини се као да му увек измакне из шака. Ако играч мисли да је доста играо, престане са играњем, што чини и играчица, и приђе њој, пружи јој руку и рукују се, а затим свако иде на своје место. Ако су играч и играчица своји, они се и пољубе. Ако је играч дуго играо, често га замењује други ступајући на његово место а он се уклања. Ово вреди и за играчицу коју замењује њена другарица. За све време играња посматрачи певају и то пар мушких или женских, али може бити играња и без певања. Ако се хоће, да се неко нарочито позове да игра, онда га позивају певајући: „Дођ’ у коло Матјашевић Данко“ (мелодија бр. 2). При овоме се позвани упућује играчици са којом жели да игра и замоли је за игру. Ако би се десило да позвани неће да игра, онда му певају: „Немојте се колу молит’, колу овоме“ (мелодија бр. 3).¹

Ако се хоће да се нарочити пар изазове да игра, онда му певају позивајући га по имену. На пример:

Чија је игра мој мио?
Игра је Боже Бјелића,
Зове га Маре Илина (мелодија бр. 4)

На овај се позив појављују позвани и почињу да играју.

Око играча стоји круг од посматрача, међу којима су и они који певају. Често та публика зна пуно ствари о играчима, па им то у песми додацује. Тако на пр., ако се двоје воле, онда им певају:

Вод’ је дома, у добро си доба! — или:
Тражи кума, ево ти ђевера! — или:
Плати попа, не бој се никога! и друге.

Мелодије ових добацавања су исте као и она у песми „Дођ’ у коло..“ (в. мелодију бр. 2).

Оро играју и млади и стари па и деца. Деца играју негде на страни.

Често се круг посматрача, из жеље да боље виде, тако сузи, да су играчи принуђени да га проширују. То бива тиме што се играч

¹ Овако се пева и сватовска песма у очи свадбе, кад се веже цвеће за сватове:

Полетио сиви соко	То не био сиви соко
Иза планине,	Са врх планине,
И у кљуну донио је	Но то био млади дјever
Грану маслине.	Од рода твога.

играјући устремљује према посматрачима, а они се, из страха да не буду згажени, измичу.

Обично у исти мах играју у једном кругу по један по два пара, а ако је простор већи, онда и по пет до шест парова.

И ако на први поглед ова игра изгледа дивља, ипак се изводи са много елеганције и кавалерства. На посматраче, нарочито на оне који је први пут гледају, тако утиче, да изгледа да и они свим бићем учествују у њој. Ја сам, док сам је гледао, био толико импресиониран, да ми је, чини ми се, сваки мишић играо. Приликом играња је све весело; међусобно опхођење је отмено и пријатељско. Никад нема свађе, још мање псовке. Ако се шале, шале се тако да се не вређају.

*

У Херцег Новоме се игра и *коло*. Ја га нисам видео већ пишем по туђем причању. И коло се игра уз певање. Најпре се заплеће, па кад се заплело онда се расплеће. И овде ритам песме ни мало не утиче на ритам игре, а играчи играју скачући као и у ору. Разлика је само у томе, што се у колу играчи држе за руке, те тако праве коло. Уз коло се, кад се заплеће, пева:

Заплет' коло Јово,
Заплет' коло,
Еј моја Маро.
Ситан везак,
Мучна игра,

Еј, до зоре. (мелодија бр. 5). Песма се понавља све док се коло не заплете, а одмах се затим пева:

Расплет' коло Јово,
Расплет' коло,
Еј, моја Маро.
Ситан везак,
Мучна игра,

Еј, до зоре. (мелодија бр. 5). Овај се део песме понавља све дотле, док се коло не расплете. Има још једна песма која се пева за заплетање и расплетање. То је:

Заплет' коло Јово,
Маро ми Маро.
Еј, ситан танац,
Еј, мучна игра,
Еј, до зоре.

Расплет' коло Јово,
Маро ми Маро.
Еј, ситан танац,
Еј, мучна игра,
Еј, до зоре. (мелодија бр. 6).

Забележио сам још две мелодије кола и то једну из Херцег Новог а другу из села Витаљине код Херцег Новог. Нисам видео како се ово коло игра. Прва песма гласи:

Под оном гором зеленом, У колу лепа девојка,
И оном Ловћен планином, Пустила свилу до земље,
Мало се село видело. И русе косе низ плећи,
У селу коло играло, И ситан ђердан до паса. (мелодија бр. 7; — ова се песма пева у колу а и иначе).

Друга је песма:

Приморкиња коња јаше,
Коња јаше, сабљу паше,
Уз Дунаје, низ Дунаје.
На Дунај се назирала,
Сама собом говорила:
Љепа ти сам, Боже мили,

Ево танка и висока,
Ево бјела и румена,
Још да имам црне очи,
Три бих града преварила,
У свакоме по јунака. (мелодија
бр. 8).

Поред мелодија за игру, интересовале су ме и друге мелодије из Херцег Новогa и околине. Успео сам да забележим и неколико од њих. И ако се, осим певања уз гусле, у овом крају чује често певање и других песама, ипак њихове мелодије нису многобројне. Али оне нису ни неинтересантне. Свакако да је раније било више мелодија, али су се многе већ изгубиле, и неће много проћи, па ће и овај остатак народног певања ишчезнути. Старе се мелодије замењују новим, било уметничким било народним из других крајева.

Ево неколико песама:

Девојка је момку прстен повраћала,
Кад га је враћала горко је плакала:
На ти прстен, момче, мој те род
не љуби.
Ни отац, ни мајка, ни брат, ни
сестрица,
Ни дондо (стриц), ни стрина, ни
прва комшија,
Већ те, момче, молим и Богом
заклињем,

Немој мене младу на глас износити,
Јербо сам девојка у селу несретна:
Ја посејах смиље, а пелин изниче.
Ој, пелин пелинче, моје росно цвеће,
С тобом ће се моји свати зацитити,
Кад ме буду, тужну, до гроба
носити,
Копајте ми раку у широку пољу,
За метар ширине, а за два дужине.
(мелодија бр. 9)

Сунце жарко на високо ли си,
А мој драги на далеко ли си,
Сунце жарко калај се на ниже,
А мој драги приближај се ближе.
Сиње море жао ми је на те,
Јер мој драги пош'о је низа те,
Ја се за њим јабуком забацим,
А он за мном ни каменом неће,

Тад' с' окрену и насмијао се,
Онда каже: остан' с Богом драга,
А ја њему: ајде с Богом драги,
Сад се жениш, чиниш мени криво,
А да Бог да не била ти жива,
А да Бог да и Богородица,
Остала ти млада удовица.
(мелодија бр. 10).¹

Ој, девојко, моја голубице.

..... (мелодија бр. 11).

Девојко, девојко, златна јабуко,
Од када, од када тебе познадох,
Отада, отада среће немадох (мелодија бр. 12).²

Ђевојко, златна јабуко,
Тако ти неба и земље,
И оне наше љубави,
Волиш ли иког до мене?

Тако ми неба и земље,
И оне наше љубави,
Не волим никог до тебе,
А од сад нећу ни тебе.

¹ Овако се пева и варијанта песме „Дођ' у коло Матјашевић Данко“.

² У целој Боки Которској чује се као варијанта ове песме, песма и мелодија под бројем 13.

Три су ми мане на теби:	Да си ми танак претанак;
Прва ја мана на теби,	Трећа је мана на теби,
Да си ми мален премален;	Да си ми блијед преблијед.
Друга је мана на теби,	Што сам ти мален премален,

Туђа ме мајка гајила;
 Што сам ти танак претанак,
 То сам ти рода господског;
 Што сам ти блијед преблијед,
 Многе сам школе учио. (мелодија бр. 13).

У целој Боки Которској и у Црној Гори много се пева песма коју је спевао Г. Тома Ораовац. Од ње имам две мелодије. Једну сам забележио у Херцег Новоме и она подсећа много на мелодију познате песме: Вишњичица род родила (в. мелодију бр. 14). Друга мелодија, коју сам забележио од певача из Никшића, много је интересантнија. Ево те песме:

Што си сетан Сердар Јоле?	И поносној Црној Гори.
Невоља је Господаре.	Ти све моје заборави,
Докле Јоле млад бијаше,	Заборави мене старца.
Џевердар му циктијаше,	Дај ми пасош, Господару,
Бритка сабља сијеваше,	Да одлазим по свијету.
Поред Спужа и Никшића,	Дај ми сабљу, ¹ Сердар Јоле,
И китице Подгорице,	Ти знаш чија она бјеше,
Поред Плава и Гусиња,	У ризницу да остане,
И тврдога Колашина,	Да се чува као сабља
Турске главе сијекаше,	Махмут паше Бушатлије.
На Цетиње доносаше,	Не дам сабље, Господару,
А Књаз њега дариваше,	Сабља ми је успомена,
С биранијем орденима.	Педесет је носих љета,
А кад старост дође ближе,	Она ми је другар била,
Сваки јад ме, мука стиже:	И мегдане задобила.
Господар ме заборави,	Дај ми сабљу, Сердар Јоле,
И кад мишљах да починем,	Са њом не дам да одлазиш.
Поред тебе, ево, гинем,	Кад је тако, Господару,
Заборави радње моје,	Предајем ти гвожђе ово,
Што су биле од користи,	А сабља је Сердар Јоле,
Црногорским владарима,	Коју носим по свијету.

(мелодија бр. 15).

Да наведемо још неколико песама из овога краја, које се певају у разним приликама. О слави или свадби уз трпезу се пева:

Уз трпезу, низ трпезу	Уточите рујно вино
Сиви соколе,	У златне чаше,

¹ Сабљу, која се овде помиње, добио је, по казивању Г. Ораовца, Сердар Јоле од владике Петра II Петровића Његуша на дар. Сабља је била својина Махмут паше Бушатлије и владика је дао да се на истој урежу стихови:

За витешке твоје тру-е
 И за војну дичну славу
 Споменик ти овај дајем
 О, јунаштва огледало.

Подајте ми домаћину
Нек се напије.
Напиј ми се домаћине,
Нека ти је част,

Међу браћом и дружином
Ваздан поштен глас,
Више вреди домаћину
Његов поштен глас. (мелодија бр. 16).

У свакој се прилици певају песме:

По пољу се лелијала трава,
Ни од вјетра ни од јарка сунца,
Већ од јада лијепе дјевојке,
Испрошена па се разбољела,
На умору мајци говорила:
Моја мајко, моје рухо танко

Изнеси га на сунашце јарко,
Па и ону везену кошуљу,
Што сам но је под орахом везла,
Ја је везла, ти ме, мајко, клела:
Вези кћери, не додерала је,
Ево ти је не додерах мајко.
(мелодија бр. 17).

Што Морава мутно тече,
Мутно тече сваку вечер?
И синоћ је мутно текла.
Купале се двје сестрице:
Марија и Анђелија.
Марија се утопила,
Анђелија испловила.
Мртва глава проговара:
Анђелијо, сестро мила,

Немој ти мајци казати,
Да сам се ја утопила,
Но да сам се удомила
У дубоко сиње море,
Све рибице јетрвице,
Два бријега два девера,
Сви валови мој' сватови,
Ситан пјесак дјеца моја,
Младожења црна земља.¹
(мелодија бр. 18).

Џицо моја, џицо моја, ој девојко џицо моја, џицо моја,
Мајка твоја, мајка твоја, џицала те мајка твоја, мајка твоја,
Мени дала, мени дала, за џицу те мени дала, мени дала,
Подерала, подерала, са мном џицу подерала, подерала,
Рекамала (везла), рекамала, марамицу рекамала, рекамала.
(мелодија бр. 19).

Ево једне морнарске песме:

Хвалила се Радулова Маре
Да је нема, рођена, љепше у
Новоме,
Ни у Нови ни около њега,
Ни у Нови, рођена, ни около њега.
Мисли Маре да нико не чује,
Мисли Маре, рођена, да нико не
чује,
Ал то чује Мићо капетане,

Ал' то чује, рођена, Мићо капетане.
Не фали се Радулова Маре,
Не фали се, рођена, Радулова Маре,
И твоја је њива узорана,
И твоја је, рођена, њива узорана,
И ситнијем просом посејана,
И ситнијем, рођена, просом
посејана.
(мелодија бр. 20).

У Сасовићу близу Херцег Новог сам чуо ову песму:

Полећели златним крилом голуби,
Уз Пругово, низ Пругово царево.
Ђе сте били златним крилом голуби?
Ми смо били тамо горе у цара

.....
Породила Света Дјева Марија
Мушко чедо, мушко чедо Исуса. (мелодија бр. 21).

¹ Варијанту ове песме, само са другом мелодијом, забележио сам у селу Кулпни (срез моравски, округ нишки). Види: Влад. Р. Ђорђевић, Српске народне мелодије, св. IV.

Дуж обале Јадранског Мора се пева ова песма:

Ја нисам варошанка,	У кући крај обале
Нити сам ја сељанка,	Тамо је лепо стање:
Него сам ја рођена	Виде се пароброди
У кући крај обале.	По мору ће љуљају.

По мору шетати се
 Требају двје барчице,
 За љубав проводити
 Требају дјевојчице. (мелодија бр. 22).

Најзад, у Херцег Новоме сам забележио мелодију која се пева у целој Црној Гори и у Боки Которској. Текст јој, изгледа, није народан, али јој је мелодија, по свој прилици, народна или у духу народном. Песма гласи:

Разбоље се зорна Зорка,	Н'јесу боли од пребола,
Са Његуша Црногорка,	Већ су боли од умора.
На Цетињу високоме,	Ђери моја, зорна Зорко,
У палацу Књажевоме.	Кога ти је најжалије?
Њој долази мио тата,	Ђеце ми је најжалије:
Мио тата Књаз Никола:	Александра и Ђорђија
Што је теби, ђери моја,	И Јелене јединице;
Ђери моја зорна Зорко,	Браће ми је најжалије:
Јесу л' боли од пребола,	Петра, Мирка и Данила,
Ил' су боли од умора?	И сву кућу Петровића.
	(мелодија бр. 23).

Résumé. — A Herceg-Novi et dans ses environs (Boka Kotorska), de même que dans le Montenegro, on danse l' *oro* (sorte de farandole), ou bien, suivant les termes populaires, „po crnogorski“ (à la manière du Montenegro) ou „skoke“. Cette danse a été décrite en détail par J. Ivanišević („Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu, knj. III, IV) et Medaković („Život i običaji Crnogoraca“; Novi Sad, 1860, s. 171—174), mais ces auteurs n'ont point noté les chants et les mélodies qu' ont chantés à cette occasion. C'est pourquoi l' auteur ne décrit pas la danse même mais bien donne les chants et la musique. La danse se fait les jours de la slava et du mariage, de même qu' a l' occasion des autres fêtes. Elle est exécutée par les adultes et les vieux aussi bien que par les enfants. La danse n'est pas accompagnée par la musique et presque pas par les chants, puisque les chants qu' on chante alors ne donnent point le rythme mais excitent seulement à la danse.

Avant la danse, deux jeunes filles chantent la mélodie No 1. Pour inviter quelqu'un à la danse, on chante les mélodies 2 et 4, et si l' invite ne désire pas danser, on chante la mélodie 3. A l' exception de *oro* on danse à Herceg-Novi et dans ses environs des *kolo* (autre sorte de farandole) accompagnés des mélodies 5—8. Enfin, l'auteur publie encore quelques autres chants et mélodies, chantés a l' occasion du mariage, de slava e. t. c. (mélodies 10—23).

Мелодије

1.

Херцег-Нови.

Што ће о - во ко - ло без ба - ла - ња,

што ће о - во ко - ло без ба - ла - ња?

2.

Херцег-Нови.

Дођ' у ко - ло Мат - ја - ше - вић Дан - ко,

дођ' у ко - ло Мат - ја - ше - вић Дан - ко!

Дођ' у коло Матјашевић Данко!

Ово позивање на игру пева се и на глас песме: По пољу се лелијала трава:

Дођу ко-ло Мат-јашевић Данко дођу ко-ло Мат-јашевић Данко!

3.

Херцег-Нови.

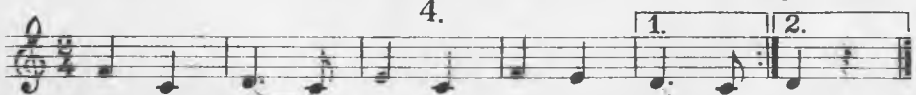
Не-мој - те се ко - лу мо - лит, ко - лу

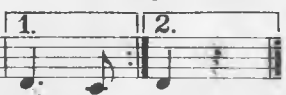
о - во - ме, ко - лу о - во - ме.

4.

Херцег-Нови.

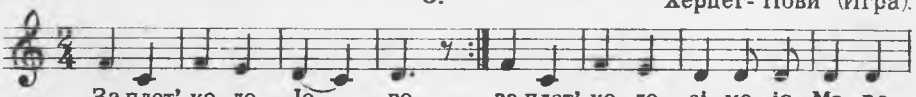

Чи - ја је иг - ра, мој ми - о, - о?

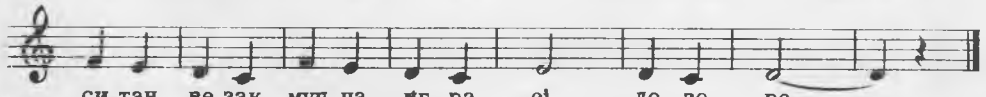

5.

Херцег-Нови (Игра).

Заплет' ко-ло, Јо - во, заплет' ко-ло, еј, мо-ја Ма-ро,

си-тан ве-зак, муч-на иг-ра, еј, до зо - ре.

6.

Херцег-Нови.

За-плет' ко-ло, Јо - во - Ма - ро ми Ма - ро,

еј, си-тан та-нац, еј, муч-на иг-ра, еј, до зо - ре.

7.

Херцег-Нови (Игра-коло).

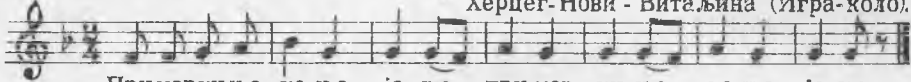
Под о - ном, под о - ном го - ром зе - ле - ном,

под о - ном, под о - ном го - ром зе - ле - ном.

8.

Херцег-Нови - Витаљина (Игра-коло).

Приморкиња коња ја-ше, при-мор-киња коња ја-ше.

9.

Херцег-Нови.

Де - вој - ка - је мом - ку пр-стен по - вра -

ћа - ла, пр-стен по-вра - ћа - ла, пр-стен по-вра - ћа - ла.

10.

Херцег-Нови.

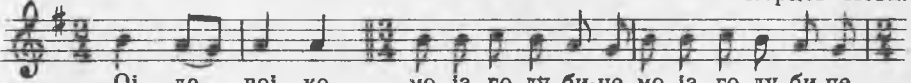
Сун-це жар - ко на ви - со - ко - ли си,

сун - це жар - ко на ви - со - ко ли си.

11.

Херцег-Нови.

Ој, де - вој ко, мо ја го-лу-би-це, мо-ја го-лу-би-це,

ој, де - вој - ко, мо - ја го - лу - би - це,

мо - ја го - лу - би - це, ој, де - вој - ко.

12.

Херцег-Нови.

Де - вој - ко, де - вој - ко, злат - на ја - бу - ко,

де - вој - ко, де - вој - ко, злат - на ја - бу - ко.

13.

Бока Которска.

Бе - вој - ко, бе - вој - ко, злат - на ја - бу - ко,

бе - вој - ко, бе - вој - ко, злат - на ја - бу - ко.

14.

Херцег-Нови.

Што си сје-тан Сердар Јо-ле, што си што си сје-тан Сердар Јо-ле?

15.

Никшић-Црна Гора.

Што си сје-тан Сердар Јо-ле, што си сје-тан Сердар Јо-ле?

16.

Херцег-Нови.

Уз тр - пе - зу низ тр - пе - зу, си - ви

со - ко - ле, си - ви со - ко - ле.

17.

Херцег-Нови.

По по-љу се ле-ли-ја-ла тра-ва, по по-љу се

ле-ли-ја-ла тра-ва По некад певач за врши и овако: ле-ли-ја-ла тра-ва.

18.

Херцег-Нови.

Што Мо - ра - ва мут - но те - че,

што Мо - ра - ва мут - но те че.

19.

Нерцег-Нови и околиња.

Музичка нотација за прва два строва песме 19. Прва строфа је на два строва, друга строфа је на једном строву. Сви строви су у Г-мајорском кључу и 2/4 такта.

Ци - цо мо - ја, ци - цо мо - ја, ој, де -
вој - ко, ци - цо мо - ја, ци - цо мо - ја.

20.

Нерцег-Нови.

Музичка нотација за прва два строва песме 20. Сви строви су у Г-мајорском кључу и 2/4 такта.

Хва - ли - ла се Ра - ду - ло - ва Ма - ре,
да је не - ма, ро - ђе - на, љеп - ше у Но - во - ме.

21.

Сасовић, близу Нерцег-Нови.

Музичка нотација за један строф песме 21. Строф је на једном строву у Г-мајорском кључу и 2/4 такта.

По - ле - ће - ли златним кри - лом го лу - би, го - лу - би.

22.

Приморска.

Музичка нотација за три строфа песме 22. Сви строви су у Г-мајорском кључу и 2/4 такта.

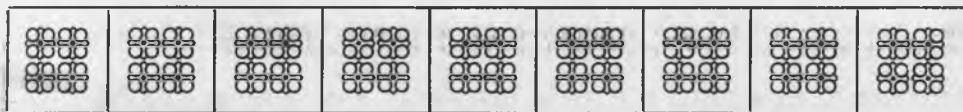
Ја ни - сам ва - ро - шањ - ка, ни - ти сам
ја се - љан - ка, не - го сам ја ро -
ђе - на у ку ћи крај о ба - ле.

23.

Бока Которска - Црна Гора.

Музичка нотација за три строфа песме 23. Сви строви су у Г-мајорском кључу и 2/4 такта.

Раз - бо - ље се зор - на Зор - ка,
зор - на Зор - ка, раз - бо - ље се
зор - на Зор - ка, зор - на Зор - ка.

ЈЕДАН ЗБОРНИК НАРОДНИХ ЛИЈЕКОВА ИЗ БОКЕ

Саопштавајући у прошлогодишњој свесци „Гласника“ један зборник народних лијекова из Метохије, констатовао сам, да сличних зборника мора бити још у нашем народу. И нијесам се демантовао, јер већ послије краткога времена нашао сам један овакав зборник у Котору.

Овај которски зборник много је краћи; он садржи у свем шеснаест рецепата, али се они разликују много од саопштеног метохијскога зборника. Док у метохијском има доста врачања, которски је права народна медицинска књига у којој су махом љекови од биља.¹

Описујући метохијски зборник, казао сам, да су ове књиге писали и по њима лијечили у главном свештеници и калуђери. Которски зборник то такође посведочава. Ја сам га добио од г. Андрије Лазаревића, школског надзорника у Котору, који га је наслиједио од оца, а овај од свога оца. Г. Лазаревић је од старе свештеничке породице. У његовој кући свештеници су још од XVII вијека, а вјероватно још и из раније. У почетку XVIII вијека био је из ове породице свештеник Ђорђе. О постављању овога Ђорђија за свештеника чува Г. Лазаревић и данас синђелију захумскога и херцеговачкога митрополита Арсенија из 1716 године.

Како је ова синђелија интересантна, јер се из ње види какве су приходе имали наши свештеници на измјени XVII и XVIII вијека, а како није нигдје штампана, то ћемо је саопштити овдје у цијелости:

Арсение, божіею милостию митрополитъ
захлмскіи и херцеговачкіи и прочимъ

[М. П.]²

Смѣрение наше пише въ богомъ спасоносное мое село Недвиѣће и ва село Врбно опце васемъ православнимъ христианомъ великимъ и малимъ, кои ва православнеи верѣ живете и кои се повинѣете божиемъ законъ и нашемъ смерениу миръ и радость да имети бѣдете ꙗ господа

¹ Изузетак је једино рецепт под бр. 14, по коме се може дознати, да ли је кривица на мужу или на жени, ако немају дјеце.

² На печату: † смерени Митрополитъ захлмски М. Е. М. З. Арсение ꙗѣи.

бога васехъ држителѣ и ѿ того пречистие его матери и помощь свѣтихъ просветителѣ Србскихъ ѿ нашего же смирення молитва и благословение бѣди са васеми вами православними васегда аминь.

По семь бѣди ва знаніе православию вашемъ мои благосвѣтні христиани, како обретосмо безъ ѿнѣрїе сего презвитера именовъ Герургия; того ради ваздахъ емъ сию синѣлию са ѿбразомъ нашего смирення и благословихъ емъ да вамъ попѣе и законъ саврше по вставъ црковномъ и по преданию свѣтихъ апостолѣ и свѣтихъ праведнихъ и богоноснахъ ѿцѣ; того ради и вамъ пишѣ, мои благословени христиани, да га имате држать лепо за своего свещеника и иемъ поповски доходакъ лепо исправляите, що естъ зредно, си реч бирь, крсне и подушне, венчанице: рзно, грѣде и ѿстало, що се пристои, како чини и твори и остала земля своимъ свещеникомъ, и дрзги да мѣ се нема вмешать в ѿнѣрїю безъ вопроса више реченаго попа курь ѿеурѣиѣ. Аще ли кои облещень бесѣмъ одржимъ или ѿ мирскихъ, или ѿ свещенихъ и дрзне се престѣпнати се наше писание, такови ѿе подети негодованиемъ правилнимъ осъждениемъ и бити ѿлзченъ црквѣ и закона христианскаго, наипаче же да рекъ и проклетъ и да бѣдетъ ѿ господѣ бога и ѿ тоѣ пресветиѣ богоматери и ѿ нашего смирення, тако знаите. При томъ благодетъ божиѣ и нашего смирення молитва и благословение бѣди са васеми вами васегда аминь.

Мѣсеца фервара ѿ лето рожества христовѣ 1175 ѿд 8гарциѣ.

Знук поѣа Ђорђиѣ, Андриѣ, био је такође свештеник. Он је учио школу у манастиру Рачи. Из тих времена сачуван је и један његов пасош:

Но. 1019

ПАСОШЪ

Показатель сего Андриѣ Лазаревиѣ, слуга Гдина Архимандрита Митыра Раче, полази у Шабацъ съ писмомъ Гдину Архїепископу; того ради препоручемо свакој србској Власти да би му непрепятствено было до мѣста и обратно проћи.

Дано у Валѣву 12. Септемвр. 827.

[М. П.]¹

Кнезови Суда
Н. Валѣвске

Служи десет дана.

Овај Андриѣ, вративши се кући, био је дуго година свештеник у Грбљу. Ја мислим, да је он и писао овај зборник; по правопису он свакако припада његовом времену.

Которском зборнику лијекова додано је и „сказаније од мјесеца“. Колико год су лијекови прави народни лијекови, у толико „сказаније“ мирише на враџбине. Овдје се већ преписују „ластавичја гнијезда“,

¹ На печату: Печать магистрата валѣвск.

струготине од јарма „двају волова, који су браћа“, струготине од овна „који има четири рога“, „глава од морске рибе“ и т. д.

Има овдје још сличних ствари, али их ја не напомињем (вјештичја крв, зечја нога, паучина, мачкова нога и т. д.) с разлога што мислим, да су то имена биља. Ја сам се распитивао за имена овога биља, али нијесам могао ништа дознати, што значи, да ова имена више не постоје, ако је уопште моја претпоставка тачна, да су ово имена биља.

У „сказанију“ нема мјесеца маја, вјероватно га је преписивач у преписивању омашком испустио.

Језик у зборнику је добар, народан и ако има нешто старинских облика. Нема сумње, да је то утицај „извода“, из кога је преписиван.

Правопис је онакав, какав се употребљавао на измјени XVIII и XIX вијека и у њему је преписивач врло недошљедан. Од полугласа употребљава само „ъ“, али га не пише редовно, гдје му је мјесто. Знака „ј“, разумије се, нема и мјесто њега пише час „и“, час „ѣ“. Мјесто „а“ пише или „я“, или „иа“. Знак „ћ“ служи и за „ћ“ и за „ђ“ и т. д.

Има нешто и утицаја црногоризама. Тако на једном мјесту има ријеч „хљеб“, која је у Приморју готово непозната (мј. крух), има императив: смијеша мј. смијешај, има постав (мј. платно), што је искључиво црногорска ријеч и т. д.

1.

1, ГД глѣхѣ ѿд ѡшихъ.

Наћи сока ѿ хрена и зля, смиешаи зједно, те лиеваѣ по капию вечер з ѡши, да ти ѡвори зши да чвешъ.

2, Када се чоякъ затвори.

Наћи иягодахъ хабатсиях, те их сагнечи и спери с оно семе, те га всъши, пакъ да га такви чоякъ попиє, хоће га ѡворити.

3, Када чойка боли подъ кожом или ѿ ствдени.

Зми пеліна и стави на врѣхъ шпекъ, п(а)к поспи ѡцтомъ, те пари, хоће ѡздравити.

4, ГД живине.

Наћи листа ѿ зеленике, койя з планинъ расте, па га всъши, ствци ситно, пакъ сипаѣ знога праха на ранъ, пакъ стави ѡзгаръ печъ по-става, свтра ѣшъ наћи на платно цервъ.

5, Ако би коме ѣя(ѣ)ца штекла.

Наћи боба велега, те ги ствци и проси, пакъ став(и) да се свари с злемъ нека б(8)де ка и мехлемъ, па га стави на печу постава, те зави врѣе ѡколо ияѣца, хоће ѡздравити.

6, 8 кога ње шганъ на сердцу.

Наћи траве пасквице, пак ње свари з жесток шцатъ, те приви два пста врше на срдцз, хоће шздравити.

7, 8 кога ње гринтава глава.

Наћи квквриска цервенога, шсзши њ. драмахъ, пак стави з њеднз гостарз нека кисне њ. денахъ, пакъ з вече нека попие такви чоияк, хоће мз преболети глава.

8, Када чойка боли глава.

Збери иягодахъ смрековиях, стзци и свари з жестокз ракию, пакъ стави врше школо главе до сзтра, да ти боле бзде.

9, Од грознице.

Гризи травз споришъ три иютра наще сердце и ње згризешъ стави на кориенъ мервз х(л)еба и соли.

10, (Од немоћи уопште.)

Ишцъ тко би ш листия шд рсмалина с медомъ и с ерчаниемъ крзхомъ три иютра наще сердце (пио?), не би имав ни едне немоћ(и) з животъ за све годище.

11, Кома коса расти не хоће.

Сатри козиета гноия, смиешай с злемъ, мажи кзда њешъ да ти коса расте.

12, Кома коса шпада.

Збери траве любвице и свари е з водз и томъ водомъ ми главз да ти коса не шпада.

13, Кои немощникъ не може спати.

Стави траве пелина шодъ ззглавницз е ње мз чинити спати.

14, Ако хоћешъ кзшати кимъ ниесз диецз.

Ззми пштиеръ воде шд мзжа, а дрзги шд жене и зспи з нихъ мекине и стави на сунце да стое петнаистъ данахъ, пак вићи з ком бзде цервъ, та би има њецз, а з ком не бзде цервъ та не море имати диецз.

15, Од першнице добра ствар.

Ззми росопасти и паутице листия и кориена шд шбоиета и стави по рзковетъ и мало соли чисте стзци добро све зиедно, посл(е) изажми шд нега сокъ з шцогоће, теръ мажи кздие ие першница шздравиће.

16, Тко би кервъ блия (!) ако биш шрованъ.

Вари слезинз с злемъ на салатз и шкз метвице питоме зелене, тере ие миешай с виномъ и мало шцта и шжми с тиеш и шжми шипакъ, кои е лютъ, састави све зиедно, н(е)ка пие шздравиће.

II.

Сказание ѿд месец(е)хъ.

1, Сектебра:

лискъ болесникъ ластовича гниезда, зеленика и дивие тикве и ѿ девичъ свитъ вкради, изгори, смиеша с ѿлемъ, кади и мажи с ливанемъ и завиетъ Рождества Богородице.

2, Октобра:

возми и ѿстръжи ѿд иярма, ѿе сѧ два брата волови и тамиянъ и древне масло, кади и мажи и заветъ Светоме Апостола Петра.

3, Ноебра:

возми ѿ зернахъ ловорике и ливанъ и тамиянъ, кади и мажи и завиетъ Врачевима.

4, Декебра:

ливанъ и тамиянъ и виещичъ кровъ и зеленикъ, кади и мажи и завиетъ Светоме Панталимона.

Сего месеца девици да пие велю водица и ловорикова зерна и ливанъ с ѿлемъ, кади и мажи и завиетъ Врачевима.

5, Иянвара:

ѿстружи ѿд овна, кои има четири рога, ѿд роговахъ и ѿд паше ѿд неѧ и ливанъ, све изгори ѿедно смиешай с ѿлемъ, кади и мажи и даи заветъ Светой Варвари.

6, Фебрара:

наѿи педесетъ зернахъ дивеѧ иечмена и девиче билие и ѿле и морски врахъ и тамиян, кади и мажи.

Сего месеца девици зечъ ногъ и павчинъ и ловорикова зерна и ливанъ, смиешай с ѿлемъ, кади и мажи и заветъ истоме.

7, Марча:

наѿи глава ѿд рибе морске, изгори и ловорикова зерна и ѿле кади и мажи и даи заветъ Светоме Пророка Илѿи.

8, Априла:

ѿстръжи ѿд овна и све що пише иянвара.

9, Июна:

близанчево млиско и зечъ ногъ и юнчъ жъчъ и павчинъ смиешай с ѿлемъ, кади и мажи изцелитъ и заветъ Светоме Димитриѿи.

10, Июля:

сатри мачкову ногу и биели тамиян девче билие и древно масло, кади и мажи исцелетъ и слави Светоѧ Иѿвана Керстителя.

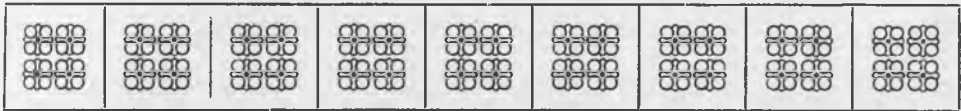
11, Авгста:

лавовъ костъ и нокте негове и ловорикова зерна, изгори смеишаѣ с ѡлемъ, кади и мажи и заветъ Светоме Прокопию.

Тоже и девици лиекъ.

Душан Д. Вуксан.

Résumé. — M. D. Vuksan, en publiant dans le volume III du „Glasnik Etnografskog Muzeja u Beogradu“ (p. 1—13) le recueil des recettes médicales populaires de Metohija, a constaté que la liste de telles recettes n'est point épuisée. En effet, il vient de trouver à Kotor un autre recueil contenant 16 recettes. Ce recueil diffère de celui de Metohija en ce qu'il laisse l'impression d'un véritable recueil médical, puisque il ne contient que les recettes pour médicaments faits surtout des plantes, pendant que celui de Metohija contient assez de magies. Ce recueil est également écrit par un prêtre. Toutes les recettes sont relatives à des maladies humaines. Le recueil a une annexe contenant les renseignements relatifs au mode d'emploi des recettes suivant les mois, mais avec beaucoup de magies.

О СТАРИНСКОМ НАРОДНОМ БОЈЕЊУ¹ У МЛАВИ

Бојење биљним бојама, као део наше домаће привреде, невероватно брзо ишчезава пред навалом вештачких, анилинских боја. Док се раније пређа бојила једино биљним бојама, данас је то редак случај. Биљне се боје данас још употребљавају једино у патријархалним и теже приступачним крајевима.

У Млави биљем боје старије жене — „бојарице“, „бојаре“, којих нема много. Има села у којима их има по једна или две, а негде два и три села носе материју за бојење некој вештој, признатој бојарици. Бојарица узима за 20 канчила памука обично 1 динар, тражећи сав материјал за бојење од онога коме боји. На исти се начин боје памук, пређа (вунена и пртена), бело сукно, беле чарапе, платно и др.

Начини бојења су ови:

Вишњево бојење. — Кад се орахов лист укува и затим лист повади, у бојну се материју може усуги вишњева куповна боја, која је пре тога раскишељена у вину или ракији. Тако се добије вишњева бојна материја; али то се ради, кад се прво с пепелом у брестовој кори „ошишкâ“.

Жуто бојење. — Жуто се боји *жушилицом, срџком, кором од јабуре дивљаке, рујевом кором и луковцем и луковином.*

Жушилица, која се зове још и жутилова трава, расте по старим ливадама. Она се бере и осуши у хладу.² Пређа, која хоће да се боји, остипше се у млакој води, па се онда извади, не цеди, него суши у хладу. Трава се укува у бунарској води, па се извади а пређа одмах спусти у ту бојну воду. У њој остаје један сат, па се вади и просуши. А може се и пре тргнути, ако се види да ће се пређа „преградити“. Онда се у исту воду стави мало чистог просејаног пепела, измеша се, и на ватри загреје, па се пређа поново спусти те мало постоји. Затим

¹ Г. Јован Јуришић, кустос Музеја српске земље, био је љубазан и уступио је уредништву етнографску грађу из Млаве, коју је извадио и средио из забележака Г. Ч. Тодоровића учитеља из Кладурова и још неких учитеља из села среза млавског. У овоме чланку објављујемо само онај део грађе који се односи на народно бојење. Подаци су из 1896. године.

Ур.

² Жутилица се или чупа из корена, или се кидају њене стабљике са цветом или без њега.

се вади, испира у чистој води и у хладу суши. Котао мора бити постан и калајисан, иначе је жутило мутно. Добар је и нов земљани лонац, ако таквог котла нема.

Жуто се боји *срѝком*, који се или из корена чупа, или бере само стабљика са цветом или без цвета. Боји се овако: пређа се остипше, и спусти у воду у којој је куван српак, па се опет метне на ватру те заједно с пређом тихо проври; онда се скине и испере.

Жуто се боји и *сировом* или *осушеном кором од јабуке*, нарочито од дивље. Са коре се прво сасече или оструже покожица, па се оно остало спусти у воду, али се не кува много; треба само да проври, па се кора онда вади. У бојну воду спушта се сува, раније остипсана пређа (или памук и плетиво), те постоји до један час. Затим се извади, врло мало исцеди, и стави у хлад да се просуши. Сад се котао опет метне на ватру, добро се подгреје, и у њега стави просејан пепео, добро се измеша, и пређа спусти у њега да огрезне („пређа се лужи“). Кад полужена пређа постоји један час, вади се, испира и суши у хладу. Зимња кора није добра за бојење. Кад се кора одвише не укува, жутило је светлије. За бојење се узима кора са дивљих јабука, дивљака; дрвета гајена се неупотребљују, да се не би осушила кад им се кора скине. Само кад се дрвета скресавају кора се скида са отсечених границица. Кора се увек суши у хладу, и до употребе чува на сувом месту да не побуђа и тиме изгуби много од своје вредности.

За бојење памука и пређе, а врло често и за бојење јаја употребљава се *руј*. Осушено рујево дрво дџља се и у води кува дуже времена. Пређа (или памук) потопи се у млаку воду, у којој је растворена стипса, или у цеђ, па се одатле вади нецеђена и у хладу просуши. Просушена се спушта у рујеву воду, и ту подуже држи, па се вади, испира и суши. Ако боја није добро примљена, цео се рад понови још једанпут. Тако се добије *жушило* светло и постојано до издера.

Рујево дрво чува се до употребе по неколико година на сувом месту.

Да би се добила жута боја укувају се добро *луковац* и луковина па се успе галица, и онда тек ту спусте памук, беле чарапе, платно или што друго. Ова је боја врло постојана.

Зелено бојење. — Ожуги се пређа, плетиво или памук у жутиловој трави или српку, па се онда ставе у справљену плаву боју. За то се у ћуп — „ћугумару“ ухвати људска мокраћа и у њу спусти чивит завезан у крпицу, да се полако раствори. Кад се чивит растворио, ћуп се примакне ближе ватри, да се узмлачи, па се онда у њега спусти материја за бојење. Дневно се два до три пута прецеђује и мало суши, па се опет враћа у ћуп, а чивит се, ако је потреба, домеће. Тако се ради један или два дана, према томе како се боја „примила“, па се материја извади, испере и осуши, а у ћуп ставља нова пређа.

Овако награђено зеленило никад не може да избледи, што је доста често код минералне зелене боје.

Жуто обојена пређа у српку мало се у чивиту оплави, остипше и у српак метне, па се добија лепа зелена боја.

Мед боја. — Мед боја се добија кад се луковац и луковина (љуске) укувају, па се памук у то умочи и мало постоји, а затим у цеђу испере. Обојени конац никада неће избледити.

Црвено бојење. — У Млави готово свака кућа у градиници гаји *броћ*¹, чији се корен суши и употребљује за црвено бојење. Добро осушено корење најпре се истуца и на сито просеје, па се овај ситан прах спусти у ускључану бистру воду и кува до пола часа. Тада се скине са ватре и пређа стави у котао да огрезне. Тако стоји краће време, па се вади, овлаш цеди и мало у хладу просуши. Онда се пређа у истој води полужи и стоји дотле, док се не исхлади, па се онда вади, испира и суши.

Добијена боја је затворено црвена, сјајна и стална, непроменљива. Највише је заступљена на кецељама код жена и изатканим крпама, које служе место чарапа.

За црвено се бојење употребљавају и *брестџова кора* и *броћ*. Са млађих брестића скине се кора, па се с ње сасече покожица, ако је рапава и остарела. Кора се у води добро укува и повади, па се пређа потопа да неко време постоји. Затим се пређа извади и овлаш испеди, па се одмах лужи. У лугу стоји највише један час, затим се извади, опере и осуши и тек онда меће у броћ, а не лужи се више. Овако изграђена црвена боја још је лепша него кад се употреби сам броћ.

Да би опанци добили црвену боју узима се јевава (јовова?) кора, истуца се и укува у води. У ту се воду потапа кожа за опанке.

Црно бојење. — За црну — „врану“ боју употребљавају се: *орахов листи, орахова кора, суве орахове љуске, зелени орашчићи, гранчице са листом* (и цветом) *од жешље, јевове гранчице са лишћем, кора од лужњака, црнога шрна, шљиве (осим ране), лишће од пајисена, лужњакове шишарке и бобошке.*

Беру се тање *жешљеве гранчице* са листом и цветом (кад има цвета много боље боји), и од тога се савијају мање гутице, па се осуше и оставе до употребе. Кад хоће да се боји, у котао се метне доста ових гутица, па се напуни водом и дуго кува; што дуже то боље. После се котао скине, лишће повади, и у котао стави мало галице (на килограм пређе за „марјаш“ галице) и добро измеша, па се ту пређа, или памук, или што друго, спусти. Кад се мало исхлади, повади се, у тој се истој води полужи, па се луг спере и осуши. Сад се опет укува нов лист (исто као горе) и на килограм пређе метне килограм галице. У томе стоји пређа док се сасвим не исхлади, затим

¹ Броћ се производи из семена, које се, кад никне, може и расадити. Корен за бојење вади се треће године по сејању.

се вади, испира и суши. Добијена боја је врло лепа, само се троши много листа и пређа долази нешто оштрија. Бојење жешљом је врло распрострањено, а жешља најбоље боји кад се бере на седам дана пре или после Петров-дана.

Са коре од *лужњака*, *шљиве* (само не ране), *ораха* и *црног шрна*, скине се она рапава покожица, па се кора спусти у котло, напуни водом и дуго кува; што дуже то боље. После се котло скине, лишће повади, и у котло метне мало галице, добро измеша и ту спусти материја за бојење. Кад се мало исхлади, вади се, у тој се истој води полужи, па се луг спере и осуши. Сад се укува нова кора и на килограм материје метне килограм галице. У томе стоји пређа док се сасвим не исхлади, затим се вади, испира и суши.

Црнило се гради и од граница са лишћем *јевовог дрвеша*, који се беру, суше и остављају до употребе. У котло, кад хоће да се боји, стави се доста граница, па се напуни водом и дуго кува; што дуже то боље. После се котло скине, лишће повади, и у котло метне мало галице, и добро измеша, па се ту спусти материја за бојење. Кад се мало исхлади, повади се, у тој се истој води полужи, па се луг спере и осуши. Сад се опет укува нов лист и на килограм пређе метне килограм галице. У томе стоји пређа док се сасвим не исхлади. Затим се вади, испира и суши. Добијена боја је лепа, црна.

Пајасен, познат и под именом кисело дрво, служи као жива ограда а и као украс по двориштима, виноградима и другим местима. Његово се лишће кува у води 2—3 часа, па се у котло, у коме остаје пајасеново лишће, спусти пређа за бојење, пошто се котло скинуо са ватре и мало прехладио, и тако остане преко ноћи. Сутрадан се пређа извади, оцеди и осуши, а исти се котло (бакрач) стави понова на ватру, да се оно исто лишће с додатком галице добро прокува. Онда се ту пређа опет стави и дуже подржи, па се после извади, испере и осуши. Или: Вода у котлу на ватри проври и у њу се успе чист, просејан пепео; то ври још мало, те се тако направи цеђ. Онда се скине те се стиша, па се прецеди у други котло, успе се галице у сразмери килограм на килограм пређе, па се то измеша да се галица раствори. Тада се ту потопи пређа, да стоји док се не исхлади, па се повади, не цеди и не пере, само се осуши, што бива врло брзо. У котлу се укува лист и повади, па се пређа ту стави, но без галице, и ту стоји док се не охлади. После се повади, исцеди, испере и у хладу осуши. Ово је бољи, лакши и јефтинији начин бојења пајасеном. Тиме се штеди и лист и галица а цеђ омекшава пређу, те је згоднија за рад.

За врло бојење се употребљује лист од ораха. У котло се стави доста ораховог листа, па се напуни водом, и дуго кува. Затим се котло скине са ватре, лишће повади, у котло метне мало галице и добро измеша, па се ту спусти материја за бојење. Кад се мало исхлади, материја се вади, у истој се води полужи, па се луг спере, и осуши се.

Сад се укува нов лист, као горе, и метне на килограм материје за бојење килограм галице. У томе стоји пређа док се сасвим не исхлади. Затим се вади, испира и суши. Добијена боја је врло лепа и јако постојана.

За добијање црне боје се употребљавају и зелени орашчићи кад добро утуку и потопе у млаку воду. После извесног времена вода се процеди, и у њу спусти материја која хоће да се боји. То подуже стоји, па се извади и осуши и суво још једном потопа. После тога материја добија зелену боју. Таква се дуже држи у води, у којој је добро укуван орахов лист са галицом. Кад се извади, испере се у хладној води и осуши, и добијена црна боја је стална и непроменљива.

*Лужњакове шишарке*¹ и *бобошке* боје црно кад се утуцају и добро укувају. После се котао скине, шишарке и бобошке изваде, а у котао стави мало галице и све се добро измеша, па се ту спусти материја за бојење. Кад се мало исхлади повади се, у тој се истој води полужи, па се луг спере и осуши. Сад се опет укувају нове шишарке и бобошке, и на килограм пређе метне килограм галице. У томе стоји пређа док се сасвим не исхлади. Затим се вади, испира и суши. Боја је врло постојана. Ако се не метне галица добија се пређа тамно-жуте боје (као ђонови опанци).

Совр или *совро* има црвене цветиће; док је свежа, биљка лепо мирише, налик на мајкину душицу; расте по међама у гомилицама, висока до 30 см. За бојење се може употребити цела биљка: укува се у води, па се скине с ватре и повади, и ту се метне материја што се боји, да постоји, па се извади и осуши, а не испира се. Тад се ту иста биљка још прокува и повади, успе галица, спусти пређа те стоји докле се не исхлади. Онда се извади, испере и суши.

Бојење ракије. — Врло се ретко ракија боји прженим шећером. Док се мека ракија редовно боји, са љутом је редак случај. Ракија се обично боји жуто, и то на овај начин:

Кад казан протече, стави се у левчић или врх од тикве или врга, кроз који ракија из луле капље у буренце, зелено лишће од питоме јабуке, или јабукова истуцана мезгра. Ракија добије лепу, отворено или затворено жуту боју, према томе да ли је мање или више мезгре или листа метнуто. За свако ново буренце или фучију, кад се испразни, узима се други лист или мезгра. Неки истуцају суву дудову печурку па је спуштају у буре с ракијом, да би добила жуту боју. Други, опет, у буре с ракијом стављају печене шљиве, од чега се ракија врло лепо обоји, а уз то још и слади и мирише. Негде исеку на ситне комадиће дудову печурку и ставе у левак на фучији, да би кроз њих ракија протицала и добила жуту боју.

¹ За бојење се употребљавају само шишарке од лужњака, друге не.

Бојење вина. — И ако сами сељаци признају да је небојено вино најбоље, ипак га радо боје, да би га скупље продали. Муљањем зрелога семена од бурјана заједно са грожђем вино се лепо обоји, али од тако обојеног вина „боли глава“. Вино добија врло добру боју и није шкодљиво здрављу, кад се са грожђем измуља доста зрелих оструга „мура“. Ово је бојење скупље него бојење бурјаном, јер је купине теже и спорије брати.

Бељење. — Народ убељује разне органске материје — платно, кошуље, вуну, пређу, конце.

Платно се бели на лепом времену, када сунце припече. Жене, ређе девојке, скупе се око бунара, или јаког извора и реке, па у ћеретању раде тај посао. Кад то време дође, може се видети како са свих страна белиље с пребаченим платном преко обрамице хитају на белило.

Платно се бели овако: Прво се залије па се однесе на поток или реку и по води баци, разастре тако, да га сама вода спере. Онда се скуп, не цеди, и простре по трави, по чистој земљи, плоту или моткама да се осуши. Ово се квашење и сушење понавља 3—5 дана, па се опет залије пепелом и кључалом водом као и први пут, и још 7—8 дана само кваси и на сунцу суши.

Платно се тка само од конопље, а од скоро гдешто и од памука. Такве кошуља перу се без сапуна и без пракљача.

Неко залива платно у стублини (једноставном шупљем ваљку), кад је у земљу мало закопају, па метну прво слој пепела, а на овај слој овсене сламе, па на њу платно, а поврх њега опет слој сламе па пепела, и онда се прелије кључалом водом.

Кад се платно зими изатка, па је потребно да се од њега што пре добију кошуље, оно се и не убељује. — То бива само код нерадних и сиромашних сељака.

При бељењу платна у стублину се меће овсена слама, да више држи влагу, да се не охлади брзо и да платно пожути, јер ће онда пре побелити, кад се буде прало у хладној води.

Сем овсене може се употребити још само јечмена слама.

Пређа, спремљена за ткање платна, бели се овако: кува се у чистом, новом лонцу или бакрачу, с пепелом, пола часа, па се извади, и брзо провлачећи кроз хладну воду испере, па испеди и осуши. Пређа за ткање платна може се убелити и кад се залије, па стоји $2\frac{1}{2}$ часа, па онда у хладној води испере.

Вуна од белих оваца, кад се остриже, жућкаста је и масна. Она се убели, кад се неколико пута, без цеђа и сапуна, само у млакој води опере, па у хладној испере, и на сунцу исуши. — Али, црну вуну нико не може убелити; то је дато само оним невидовним силама и бићима што живе у машти народној.

Конци, којима се шију кошуље, да би се убелили, кувају се у чи-

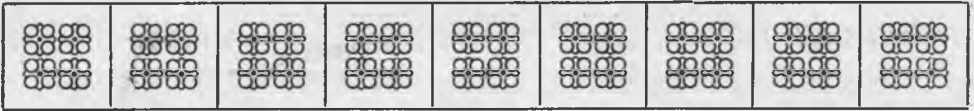
стом, новом лонцу или бакрачу, с пепелом, пола часа, па се изваде и брзо провлачећи кроз хладну воду исперу, па исцеде и осуше. Они после тога нису баш сасвим бели, али се убеле још више кад се перу кошуље, те се од њих не разликују.

Бељење свиле. — Танко одредена свила окваси се и сапуном добро натрља, па завије у чисту крпу, и спусти у котао кључале речне воде да се прокува до пола часа. Онда се извади, опет сапуном натрља и у другу, чисту кључалу воду спусти, и исто време у њој прокува. Овако се понавља у пет до шест вода, док се не добије бледа или беличаста свила. Ако се дуже пута кува, више и побели, али и конач ослаби.

Ј. Јуришић.

Zusammenfassung. — Zum Färben der Gewebe und Gespinste bediente sich unser Volk früher fast ausschliesslich der Pflanzenfarbstoffe. Heute ist diese Art der Färbung ausser Brauch und die Pflanzenfarbstoffe durch Anilinfarben ersetzt. In diesem Artikel sind die Arten der Färbung mit vegetabilen Farbstoffen in Mlava (Nordserbien) auf Grund von Angaben aus dem Jahre 1896 beschrieben, u. z. beschrieben ist die Bereitung der Farben: bordo, gelb, grün, rot und schwarz. Aus der Beschreibung sehen wir, dass zur Gewinnung dieser Farben gebraucht wurden: Färberscharte (*Serratula tinctoria*), gemeiner Perückenbaum (*Rhus Cotinus*), eiblattriges Ginster (*Genista ovata*), Krapp (*Rubia tinctorum*) Rotrüster (*Ulmus campestris*), Schwarzerle (*Alnus glutinosa*), Ahorn (*Acer tataricum*), Wolfsmilch (*Euphorbia lucida*), Schwamm von Maulbeerbaum, Zwerg Holunder (*Sambucus ebulus*), ferner Nüsse, Äpfel und Pflaumen.

Ausser Webereien und Gespinsten wurden auch Getränke (Branntwein und Wein) gefärbt. Damit der Branntwein eine schöne gelbe Farbe bekommt, wurde das Blatt vom Edelapfel oder der Schwamm vom Maulbeerbaum verwendet; zum Färben des Weines wurde Holunder benützt.

ОБИЧАЈИ И ВЕРОВАЊА НА ТИМОКУ

У општи одељак својих антропологеографских проучавања старог Заглавка унео сам и један о празновању народних празника¹. Народ, речено је тамо, слабо празнује црквене празнике, али зато врло строго своје, којих је врло велики број.² У дане народних празника не ради се ништа, или се врше само извесни послови. Ако се ко усуди да у те дане предузме какав забрањени посао, народ у већини негодује, а и општинска власт покатакд предузима често врло строге мере противу таквих преступника. Напротив, у дане заповедних, црквених празника обављање послова народ не сматра за особито велики грех.

Празновање народних празника скопчано је са многим обичајима, веровањима, гатањима и предсказивањима, који се тешко губе. Одржавају их жене, особито старије, а највише „пророчице“ којих је врло много у Тимоку. Врло заслужни за проучавање Тимочке Крајине Д-р Стеван Мачај пише ово о празновању у овом крају: „Осим славе и многих прописаних светковина наш народ празнује још гдекоје дане, за које црква не зна. Ови празници, које особито женскиње у прсте знају, стоје по свој прилици у свези са којекаквим природним појавама или другим неким догађајима, који су се кадгод у те дане збили и којих се спомен одржао у памети народа, због особитих последица, које су зар ти догађаји имали.“³

Заглавчани су скоро у свему исти са Тимочанима. Проучавањем тимочког басена ја сам управо наставио и знатно проширио проучавање народних празника. Празновање Ђурђева дана је врло интере-

¹ Етнографски Зборник С. краљ. академије, књ. XX, стр. 39-42.

² Јован Рајић пише, како је 1776. године наређено било преко хијерархије српске да се многи празници из календара избришу: „... идуће године (1776) чрез ц. рескрипт би архиепископу наложено, да се имају умалити празници, на што би и таблица послана са назначењем светих, који се имају празновати и не празновати. И кад се ово обнародова, врло се узмутише празнољупци и у двору епископском новосадском, како су стали неки лармације, хтели су убити архиепископа и епископа, да није добри и од њих љубљени Путник дошао међу њих и утолио метеж. А шта је било у Вршцу и какво је крвопролиће било, то сви знају, где и сам епископ једва умаче смрти.“ (Дела Ј. Рајића, архимандрита, I, стр. 54-55.).

³ Гласник С. У. Др., књ. XIX.

сантно, али га ја овде не уносим, јер сам о њему на другом месту опширно писао.¹ На овоме месту сам се нарочито дуже задржао на празновању *Божиха*. Празнике о којима сам већ говорио у XX. књ. Етнографског Зборника, овде нисам унео.

Још једна напомена. Излагање је уређено поглавито по календару. Не мислим да је овим исцрпљено све што се у овом погледу да прибрати, као ни то да се сви ови празници свуда и на један исти начин празнују. Има празника, на пример, који се у једном селу празнују, док се у другом, њему суседном, то не ради.

1. **Васиљев-дџн** (Св. Василије, 1. јануар по старом). У очи Св. Василија изиђе девојка из куће после вечере и ћутећи посеје овас; распаше тканице и кецељу, па говори: „Ко је мој суђеник нека ноћас дође и овас пожање!“ Потом узме опанак (или, ако носи ципеле, ципелу), чешаљ, огледало, тканице и кецељу, па све то метне себи под јастук. Кога те ноћи усни, верује да ће се за њега удати. Ако усни црномањастога, удаће се за црномањастога; ако ли плавога, онда за плавога, и т. д. На Васиљев-дан се једе прасећа глава са божићне печенице.²

2. **Водице (Богојављење)**. На овај се дан „лије олово“. Девојка узме олово што је прошло кроз (испаљену) пушку, метне га на ватраљ у поноћи и излије говорећи: „Ко је мој суђеник, он да се слије!“ Са ватраља се сипа сливено олово у паницу (чанак) воде, у коју је раније већ стављен босиљак. Затим се разбије јаје у ту воду. Из олова се образују различите прилике. Ако се излије сабља, суђеник ће, верује се, бити војник (војник, официр); ако ли метар, аршин, игла — биће терзија; ако рало — онда земљорадник, и т. д.

Кад се иде „на Водицу“ (на свећење водице), девојке држе запаљене свеће. Али се том приликом пази, да свећа сасвим не догори, већ да један део остане, од кога се начини колут. Кроз тај колут треба девојка да погледа момка, ако жели да ју он заволи.

У очи Водица, у вече, девојке привезу босиљак на преслицу („на кудељу“), па је метну на „брзак“, т. ј. на матицу, „да вода прска на кудељу“. Ако се том приликом босиљак оиња, девојка ће бити срећна; у противном — несрећна.

Водица богојављенска пије се здравља ради.

¹ Летопис Епархије Тимочке, књ. за 1926. год.

² Милићевић је забележио овај обичај у Зајечару: „У Зајечару и околи и бивало је, а можда бива и сада, да се девојке скупе у очи Васиљева-дне (малог Божића), и напуне котао водом; у ту воду пусти свака по прстен или по какав други знак, па оставе да преноће где-год у градини. Сутра рано скупе се и доведу једно дете. Оне стану око котла и певају неке песме које казују оваку или онаку срећу, а дете на сваку песму завлачи руку, и вади из воде по један прстен; па каква се песма псва кад се прстен вади, онака ће, мисли се, бити срећа оној чиј је прстен или друга белега.

Тај се обичај зове „певање прстену“. Данас се тај обичај изгубио (Кнежевина Србија, стр. 931.).

3. **Св. Трифун.** Тога дана излазе трудне жене у виноград „да га зарежу“. То се чини да виноград добро роди.

О Св. Трифуну се прича ово: Послала га мајка у виноград, да га подреже. Али се Св. Трифун, подрезујући виноград, опије, те себи отсече нос. Кад пође кући, сретне га мајка, па се „увела“ од страха. За то се тај дан зове *Сретење*.

На Св. Трифуна се не ради ништа. Сељаци тога дана, рано, пуцају из пушака или из пиштоља на месту где се сади лук (бели и црни). То се чини да „слепо куче“ (кртица) преко лета не чини штету усевима.

4. **Сретење.** Каквога момка (или и жењена човека) девојка тога дана прво сретне, за таквога ће се удати: ако црномањастога — за црномањастога, ако ли плавога, за плавога, и т. д.

5. **Младенци.** Ако тога дана пада киша, година ће бити кишовита. О Младенцима се рано иде у дрва, па се кроз ноге баца камен и говори: „Кол’ко је камен долек од мене, тол’ко да је змија долек од мене преко годин!“

О младенцима ваља попити 40 чаша ракије или вина.

За овај се дан умеси 40 колачића, који се зову *младенци* или *младенчичи*, а шарају се дреновим дрветом. Једна црепуља („црепња“) колача мора се извадити од пресног, а остале од киселог теста.

6. **Благовести и Цвети** се празнује „од змија“. На дан Светог Лазара змије се „разлазују“ (разилазе), а повлаче се на Крстов дан. Остају само змије „мрснице“, т. ј. змије које су човека или ма коју другу животињу ујеле, те по земљи „луњају“ (лутају), док их когод не убије.

Постоји изрека: „Благовести - враговести; Велигден - вражи дџн, Ђурђов-дџн — божи дџн“, јер обично од Ђурђева-дне не пада више снег.

7. **К атка недеља** је недеља испред месних поклада. Преко те недеље обично се не праве свадбе, јер би иначе брак био *крашак*. И не шије се преко те недеље, јер се неће доживети да се поцепају хаљине те недеље шивене.

8. **Сирна недеља.** После кратке долази *сирна недеља* у току које се једе само сир, млеко, јаја а никако месо.

9. **Урша Недеља** или **Уршице.** То је недеља пред кратком недељом. Преко ње се не пости ни петак ни среда.

10. **Покладе.** О покладама (месним и сирним) љуљају се момци и девојке, да роде „грснице“ (конопља).

11. **Чисти Понеделник** је понедељак прве недеље великог поста. Тад се не куса кашиком, јер ће иначе вране сав кукуруз из земље ишчупати.

12. **Тудорице** или **Тудорова Недеља.** То је прва недеља великога поста. Тада се *шудоричи*, т. ј. не једе се ништа сем киселог купуса све до вечере. Пије се само вода и ракија. Тек пред вече се (нешто

раније но бично) вечера (обично боље). У неким другим крајевима то се зове *једноница*, а тудоричи — једноничи (на пр. у Пироту). — Не мора сваки да тудоричи, али *ко се завећује*, грех би био велики ако би које године то прегрешео. По правилу старији људи и жене тудориче целу недељу (7 дана), док млађи тек који дан.

Ове се недеље „заработује“, т. ј. започињу се послови. Среда у овој недељи зове се *луда среда*. Тада се никакав посао за живу главу не сме радити. „Плеле смо си одавна“, прича једна жена из Петруше (срез тимочки), „али како једна жена, што се очешљала те среде, полуде, више ништа не радимо“. Ни жене, ни мужеве тога се дана (у Петруши) не чешљају.

13. **Средопосје** или **Средопосна Недеља** је недеља у средини великога поста. У среду те недеље „броје се јаја“. Преко ове недеље се ради, али ако се хоће да се тка (на пр.), прво се „савељком пипну јаја, а орач, пре него почне орати, осном такне бројана јаја. Жене преко ове недеље не преду. У опште никакав се *нов* посао не почиње. Прича се, да је некада нека жена преко ове недеље прела, па је зато полудела: ујახала, веле, предње „кросно“ (вратило), па јурила уз село и низ село вичући:

„Средопос — пос!
Кој запости, не допости,
Кој замота, не домота.“

Отада, веле, ниједна жена не преде преко ове недеље.

14. **Св. Лазар**. Тада се ударају врбом и говоре: „Да растеш како врба, да се гојиш како свиња.“

15. **Големи Четвртак** празнује се од града. Тога дана, веле, Бог дели град „крошњицом“ (корпом) појединим местима.

16. **Големи Петък**. Девојке тога дана узимају цвеће са плаштанице и њиме се ките, да би их момци волели.

17. **Велигден** (Ускрс). Ускрс не треба да затекне ткање недоткано, нити квочку на јајима.

О Ускрсу овчар не сме руком хватати *ѿерашке* (ускршња јаја), да му стока (овце и козе) не болују од вимена.

Јаје које се о Ускрсу прво обоји, ваља закопати у њиву, да град не бије плод.

18. **Биљани Петък**. То је петак пред Ђурђев-дан. У очи тога дана, ноћу, иду бабе у планину и беру разнолико биље. Негде тај дан зову и *бељани ѿешак*. — Бере се корење од расковника, од залиса и т. д. Ко носи залис уза себе, не бије га колера.

На Биљани Петак жене не смеју ништа да раде као ни на Велики Петак.

19. **Ђурђев-дѣн**. Кад је о Ђурђеву-дне врућина, биће берићетна година. (В. опширније у „Летопису Епархије Тимочке“, књ. IV., 1926. год., стр. 1—19.).

20. **Ранопољија** или **Пољоранија**. Не ради се у пољу (због града), али се ручни радови („у руке“) раде.

21. **Св. Јеремија**. Овога се дана не раде ручни (женски) радови, али се у пољу ради, на пр. оре се за кукуруз.

22. **Спасов-дњн**. На Спасов дан (велики и мали) износе се хаљине „на конопац“, да их преко године мољци не једу.

23. **Св. Петка Русална** или **Русалница**. Пева се о овој заветини у неким селима ускршњи тропар онако, како се он у народу некад певао: „Ристос васкрсну из мртве; самартију самарт по правде; суждеми ва гробно живот даровно“.

24. **Вртолома**. Све што се овога дана ради, „превати“, не испада за руком. Зато се и не ради.

25. У недељу после Св. Тројице не пере се нити жене умивају главу (због рана).

26. **Лисеј** (Јелисије). Тада се у пољу ради, али „у руке“ не. Тада се нарочито саде градине (баште).

27. **Видов-дњн**. Пољски се радови раде, док ручни (женски) не. У очи Ђурђева-дне девојке посеју босиљак, а на Ђурђев дан га торином (ђубретом) покрију. На Видов-дан девојке босиљак расађују и то у круг: у средини је девојачки струк, а околно њега струкови намењени појединим момцима из села. Чији се од ових струкова јако разграната те обухвати и девојачки струк, верује се да ће девојка за тога момка поћи.

28. **Иван-дњн**. Овога дана жене беру разнолико цвеће и биље, које се употребљује у разним болестима као лек. Ивањско цвеће, на пример, употребљује се за кађење жена, које леже од *бабица* (болести).

29. **Св. Ранђел**, 13. јула, по ст. Овај се празник врло строго празнује. Особито се не сме ништа радити за чобане, нити се чобанин сме тога дана чешљати, нити „врвце“ (врпце) сукати и т. д. јер би му иначе курјаци овце појели. Напротив, ако се тај дан празнује како ваља, па ако курјак и уђе међу овце или козе, не може им ништа учинити, јер му Св. Арханђел „врже уста“. У том случају курјак само клоца зубима, преврће овце или козе али им не може ништа, јер их Св. Архангел чува од њега.

30. **Св. Панталеј**. Тад не треба ништа радити за мужеве, јер ће им Панталеј (Пантелеј) путник на путу нашкодити. За жене се ради.

31. **Преображење**. Тада обично отпочињу *седење* (седељке), пошто се у то време најчешће довршује жетва. Договоре се девојке унапред о месту, на коме ће се одржавати „седење“, а то је обично какво скровито место. После вечере овога дана наложи се ватра; свака девојка понесе од куће за себе столицу и нешто дрва. Кад се искупе, једна се девојка свуче гола, ујаше „кросно“ (вратило), а остале узму „сукала“. Она на кросну, јашући, обилази око огњишта а остале сучу на сукалу. То се све чини да би се момци око њих скупљали.

Како се, веле, сукало врти, тако да се око њих момци врте. Поред тога прескачу ватру, чарају главње и говоре: „Колко искре, толко момци“!

На „седењу“ најпре долазе девојке, а за њима после и момци. Често долазе и старије жене. Ако која девојка не би долазила на седењу, пришило би јој се да она не долази, јер је нездрава, има „го-ропадну болест“. На тај начин приморавају је да и она долази.

Која се девојка заседи, нека се овога празника очешља у фес, па ће се ускоро удати. Ако је овога дана ведро време, нема берићета; ако ли је облачно, биће родна година. То се исто верује и о Св. Арханђелу.

Преко дана се не спава, јер ће таквога Бог „обрнути“ на спавање преко целе године. Овога се дана *зашије, зайреде, зайлеше*, те да Бог обрне „на работу“ целе године. Пољски се рад почиње тек пред вече.

32. **Крстов-дан.** Рано у јутру иде се у кошару воловима и гледа се како леже. Ако су лежећи испружили ноге, биће блага зима; ако ли су згрчили ноге, биће зла зима.

33. **Митров-дан** Овога се дана луче овце и козе, које су биле дате под „ак“.

34. **Св. Ранђел** (8. нов., по ст. кал.). Кад год се помолиш коме свецу, помози се и Св. Арханђелу, јер он „узима душу“.

35. **Мратинци** или **Мратињи дни.** Тога се дана кољу пилићи „мратинчичи“: две сусетке донесу пилиће, једна петлића — друга кокошчицу; саставе им се главе на прагу тако, да оно споља окрене главу према унутрашњости куће, а оно друго изнутра напоље, па се тако закољу. Главе им се чувају за лек. Са глава се почупа перје, којим се каде деца када плачу.

У ове се дане за мушкарце ништа не ради, нити што ради око стоке, а све то, „од курјака“.

Кад су Мратинци „у млад месец“, биће оштра зима; ако ли „у стар месец“, биће блага.¹

36. **Игнетов-дан** (20.-XII., по ст. кал.). Овога се дана нарочито пази ко ће први са стране ући у кућу. Ко први уђе, тај је полагеник. Јако се пази ко ће ући у кућу: треба гледати да не уђе човек „баксуз“, јер неће иначе бити приплода, нарочито у пилићима, нити жита у пољу. — Полагеник чим уђе у кућу, седа уз огњиште, чара угарком по ватри и благосиља: да роди кукуруз, јечам, пшеница, овас, раж, и т. д., да има довољно пилића, јарића, јагњића и т. д. Полагеник чара по ватри сировом гранчицом, коју очепи с дрвета, обично са шљиве или гра-нице, пре него уђе у кућу.

¹ Др. Стеван Мачај забележио је за ову недељу ово: „Прве недеље Божићнег поста жене никако не раде кудељу, лан или вуну, да им стока преко лета од црви не пати; на ком се месту у ово време стока затекне, ту мора да остане читаву недељу“ (Гласник С. У. Д. XIX, стр. 337.).

И сами укућани чарају по ватри дреновом гранчицом и моле се Богу за здравље.

Ако о Игнетову-дне пада снег, биће родна година; иначе — неродна.

Да не би кокоши ишле ван дворишта и носиле јаја по комшилуку, овога дана узме једна жена тканице (или појас), направи од њих на земљи велики круг и у тај круг проспе жита. Онда натерају кокоши на тај круг, те оне позобу жито, па не ће „тровити“ преко наредне године јаја.

37. Туцин-дан. То је дан пред Бадњи-дан. Тога се дана обично кољу дебеле свиње. То се зове *џосек*. Не ваља се тући тога дана (ни у шали) од чирева.

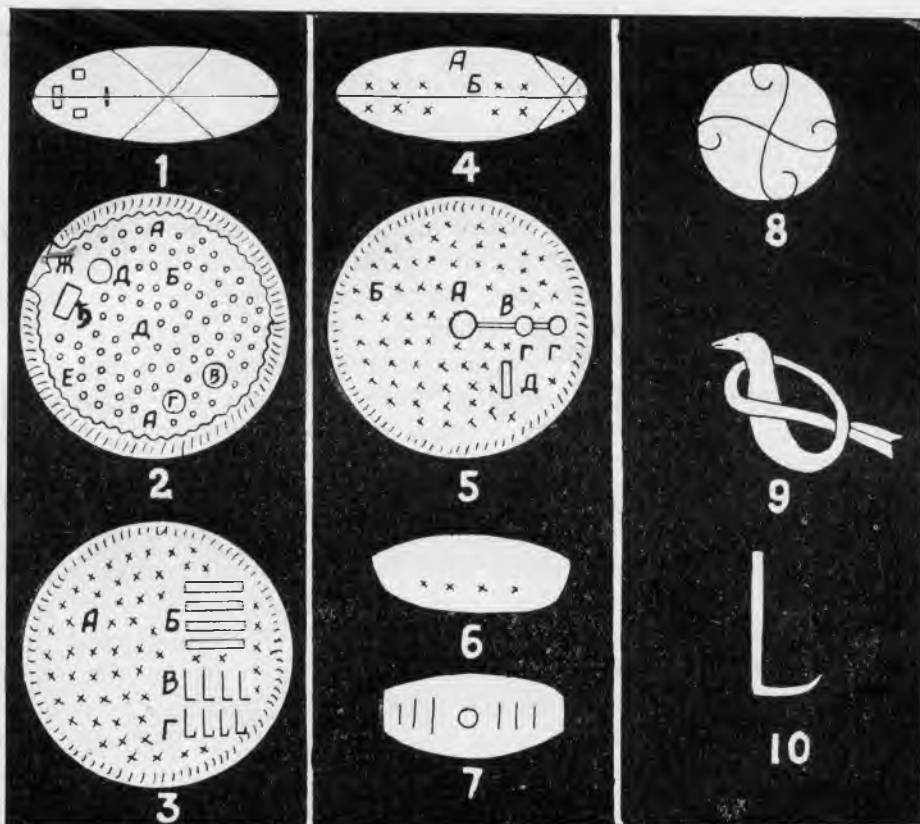
38. Божић (по тимочком дијалекту *Божич*). Почине управо Бадњим-даном. То је један од најзнатнијих и најрадоснијих дана у години. Светковање траје управо четири дана. Први дан је Бадњи-дан (тим. Бдњи-дњ), а остала три — Божић (*Божич*).

На Бадњи-дан, још пре зоре (негде у вече, тек пред уношење бадњака у кућу), износе се све столице из куће напоље,¹ и њима се не служи, нити се уносе у кућу док се слама не изнесе, а негде само док не дође полаженик. Тога дана рано, пре сунца, домаћин или друго које мушко лице, иде у шуму, те сече *бадњак* (тим. изг. бдњак). За бадњак се бира право, згодно, сирово, не сувише дебело, обично церово дрво. Домаћин или који буде, најпре се прекрсти, прелије вином оно место где ће сећи и онда гледа да сече бадњак само с једне, и то источне стране, тако да падне у правцу истока. Први се ивер узме и носи кући ради лека. При бадњакову падању се пази, да се он у паду не заустави, да се кућна срећа преко године не зауставља. Бадњак се, пошто није сувише дебео, донесе на рамену кући и усправи испред врата и тако остане цео дан. Домаћица га пресипа или посипа чешће житом.

На Бадњи-дан све што се ради, ради се с великом лупом, да преко лета град не бије поље. Тога дана домаћица меси колаче за Божић. Најпре умеси „колач младоме Богу“ — Божићу, потом „хранитељима“ куће-воловима (в. сл. 1) који се зове *волони*. Овај се колач не једе о Божићу већ се чува до Водица-Богојављења. Тада се изломи и поједе, а задрже се само она два цвета који се стављају у јарму и дају воловима да их поједу. Даље се меси *овчарница* украшена разним знацима који треба да представе: тор, овце, овчарског пса итд. (в. сл. 2), затим колач *лозје* или *лозје-виноград*, који је сличан овчарници (сл. 3), па *љива-колач* дугуљастог облика са симболичним ознакама за крстине (сл. 4). Поред њиве се меси и колач *губно-гумно*, у чијој је средини стожер, а поред њега снопље, конопац, коњи (волони) и човек (сл. 5.)

¹ У Зајечару се столице, ножеви, кашике и виљушке изнесу првога дана Божића, рано изјутра, док није дошао полаженик (положајник). Чим он дође и обдари се, поменути ствари уносе се на своје место.

Најзад се месе и други колачи као: свиња (сл. 6), бачва (сл. 7), кола (сл. 8), голубови (сл. 9), косир (сл. 10) и др. У неким селима (на пример у Бучју) месе се и колачи: сунце и месец.

1. волови. — 2. овчарница (а=тор; б=овце и козе; в=овца с јагњетом; г=овца с два јагњета — близнакиња; д=овчарски пас; њ=овчарска тојага; е=овчар — чобанин; ж=вратнице тора). — 3. лозје (а=чокоти — гице, њиже; б=копачи; в=мотике; г=косири). — 4. њива (а=њива; б=пасуљ; в=крстине). — 5. гувно (а=стожер; б=снопље; в=конопац; г=кони — волови; д=човек који тера волове односно коње). — 6. свиња. — 7. бачва. — 8. кола. — 9. голуб. — 10. косир.

Од квасца, од кога се замеси тесто за ове колаче, узме домаћица мало и мазне њиме унакрст греде тавањаче у соби. Кад се то сасуши, саструже се, па се њим болесник у болести запаја. Од истог теста, од кога се месе колачи, умеси се један колачић, који се, пошто је донесен бадњак, изломи преко њега и одмах се сваком члану куће да по комад да поједе, да се не разболевају („од вештинине“).¹

¹ Пре 15—20 година деца у Зајечару певала су улицама и по кућама (носећи штапове лепо ишаране и украшене разнобојном вуном) познату песму: „Божић, Божић бата, носи киту злата...“ Данас тога обичаја нема.

На Бадњи дан чобанин треба да подрани и подржи под језиком један камичак, да му вук преко године овце не дави: „да му се уста скамене, кад хтедне овцу да поједе“.

Пред вече се усучу „обге“—коре—за орешњак (питу од ораха), без кога обично не бива Бадње вече. Кад се смркне, унесе се слама у собу, распростре се по земљи (под је у селу по правилу земљан), па се на њу простре покровица (поњава). Домаћин окреше секиром бадњаку гране, узме мушку кошуљу, њом обавије бадњак онде, где ће га држати, па га уноси у кућу. Улазећи у кућу рекне: „Добро вечер, Богоносово!“ а укућани му одговарају: „Бог ти помогъл!“ и послу га житом. Тада га намажу мало медом и маслом, и њиме домаћин чара по огњишту и благосиљајући говори: „Пиличи, јаричи, јаганчичи, јаретинка, ждребетинка, телчичи, мед, масло, ченица, грснице“ и т. д., помене све плодове земаљске, па најпоследње: „Живот и здравје највише!“ Бадњак метне на ватру да гори, али се трипут помакне напред, да и срећа пође напред.¹ Домаћица, затим, узме орахе, иде по кући и квоца: „Квоц! квоц! квоц!...“ а деца за њом пијучу: „Пију! пију! пију!...“ и баца унакрст у сваки кут орахе и кукуруз (а то због тога да се множе пилићи и т. д.), најпре по кући (ижи) а потом по соби и по слами. Те се вечери ораси не купе, већ тек сутра, јер ће иначе пилићи страдати од ватре. Ови се ораси дају стоци о Новој години здравља ради, а међу се и у гнезда кокошија, да се квочка не диже с јаја. Кукурузом се хране кокоши да носе јаја. Која кућа има удавачу, један укућанин узме сито и у њ' метне мало брашна, изиђе на пут, па сеје и говори: „Колико брашна, толико просилаца!“ Домаћица по том простре врећу или месал преко поњаве у соби, па се на њу положи сви колачи, орешњак, куван пасуљ, скувано воће, куван боб, купус с пиринчем упржен зејтином, и т. д. Домаћин припали свећу испред иконе, или, ако ње нема, испред крста (обично дрвенога); узме ватраљ и на њему жара; метне тамњана на њ', па хлеб и укућане прекади три пута. Потом се домаћин окрене истоку, премуду запаљеној свећи, клања се, крсти се и полугласно се моли Богу за здравље укућана и стоке и за плодност поља. Остали укућани стоје иза њега у полукругу, крсте се и моле се Богу као и домаћин. Чим се домаћин прекрсти и остали се крсте. Пошто се сврши ова молитва, свећа се остави да мало погори „за мртве“. Домаћин узме онда стаклену чашу, сипа у њу вина, па од сваког колача и хлеба отсече бритвом или ножем по парче (мање од залобаја) и метне га у чашу вина. Тим се вином ујутру укућани, пре него се омрсе („облаже“), причесте. Настаје вечера. Најпре се једе воће, па онда јела—варива, орешњак, а најпоследње печене тикве (беле, лудаје).

¹ У неким селима (на пример у Копривници, у Крајини) кад се смркне, најстарији укућанин (обично домаћин) унесе бадњак у кућу и окити га венцем од кукуруза, пшенице, пасуља и осталих плодова. Затим укућани љубе бадњак, одиграју коло око њега па га ставе на ватру.

Док се вечера, кућна чељад се натиче ко ће први угледати кад бадњак прегори. Ко га први види кад прегори, њему домаћин обрече као поклон: или прво јагње, или прво јаре, прво теле, прво ждребе, и т. д., да се види каква му је срећа. Домаћин чим види да догорева бадњак, дочека га у рукавицама, да не падне сам; затим чашом вина загаси бадњак, да остане један његов део за полагањика и за паљење сламе (другога дана Божића). После вечере удавача узима орахе и баца их кроз комин (оцак, димњак). У јутру иста потражи орахе, па на којој их страни нађе највише, с те ће јој стране доћи просиоци. Жене и девојке тада нижу бели лук, па га међу на руку место гривне (од вештица).

На Бадњи дан се деци даје тамњан и по једно чесно („чешњњ“) белого лука, да им не досади „караконцула“ или вампир.

Овога вечера девојка, пошто се превечера, изиђе напоље да истресе „троје“ (трохе, мрве), па се том приликом мало задржи и прислушкује шта се у кући говори. Ако чује реч „ајде“, удаће се те зиме; чује ли реч „чекај“, не ће се удати те године.

Између Бадњег дана и првог дана Божића, преко ноћи, око првих петлова, уз пуцањ пушака или пиштоља припече се печеница — прасе. Сељаци се претичу ко ће пре огласити Божић пушком, јер ће тај, верује се, имати у изобиљу меда преко године. Пуца се из пушака и пије се ракија за све време док се прасе не испече.

Свака кућа треба да закоље прасе а у случају крајње сиромаштине бар ћурку или ћурана. Сиротији се удружују, те пеку прасе заједнички. Прасе се пече обично о Туцинудне.

Прва крв што потече из прасета ухвати се и њом се замеси хлеб, којим се захрани болесник (да оздрави).

Ко први дође у кућу првога дана Божића, зове се полагањик (положајник). Чим он уђе у кућу, а незна да је он баш полагањик, каже му се и он одмах седа, скрстивши ноге, поред огњишта. Најбоље је кад су деца полагањници, јер она нису грешна, те собом доносе срећу у кућу. Да не би полазио кућу који „нема среће“, обично се унапред позове „батлија“, те он по позиву полази дом. Нарочито се верује, да од неких полагањика страда живина, јер се ниједна квочка не излеже „изведе“ како ваља, а кокошке нарочито губе јаја.

Чим полагањик седне уз огњиште, домаћица га посипа житом и да му гранцицу од бадњака или сам бадњак, да чара по огњишту. Том приликом полагањик благосиља да буде берићета у пољу, приплода у стоци и здравља код људи онолико, колико је искри при чарању. По том се полагањик обдари орасима. Гранцицу којом је чарао, полагањик окачи о вериге, изнад огњишта.

При чарању по огњишту, полагањик обично овако благосиља: „Колко искре, толко здравје, коњи, волови, говеда, јаретанца, ждребетанца, ченица!..“ и т. д.

Првога дана Божића, рано изјутра, сви се укућани најпре причесте вином из чаше, у коју је стављена синоћ парчад од колача. На Бадњи дан деца хватају врапце, те се њиховим месом сада најпре омрсе, да би преко године били лаки као врапци.

Првога дана Божића домаћица меси *кровај* или *џроју* или *чесницу*. То је колач у који се умеси какав новчић, обично старински, зрно пасуља, боба, кукуруза, пшенице, босиока, и т. д. О ручку домаћин ломи кровај — чесницу — на онолико комада, колико има укућана и један више (за кућу). Шта ко нађе том приликом у своме комаду, у томе ће имати среће преко године. Чесница мора бити од преснога теста (као погача). Новац значи богатство; кукуруз — срећу у свињама; пасуљ — сиромаштину; босиљак — здравље. Негде метну у чесницу и паприку шале ради.

Док се ломи чесница, у Копривници (у Крајини) укућани певају ову колеђанску песму:

Ветар веје, Коledo,
 Са планине, "
 Те довеја, "
 Врана коња, "
 И на коњу, "
 Бојно седло, "
 И на седлу, "
 Мушко чедо, "
 У руке му, "
 Три ножића, "
 Првим реже "
 Ту чесницу "
 Другим реже, "
 Печенчиће, "
 Трећим реже "
 Кобасице, "

Овога се дана ручава обично раније но других дана. Само се софра не диже никако за сва три дана.

После ручка се скупе неколико суседа (негде и пре ручка, као на пр. у Бучју), те секу колач најпре код једнога, па онда редом код свакога од њих. „Колач младоме Богу“ метне се на софру, преко њега литургија, а на њу чанчић некуване пшенице, чаша вина и свећа. Чим уђу у кућу, поздрављају се, као што се то ради сва три дана, са: „Ристос се роди!“ а одговара им се: „Ва истину се роди!“ Један ће се од њих, пре него седну, прекрстити и рећи: „Опростете и благословете да запалимо младоме Богу свечу!“ и припали, а остали прекрсте руке на груди и поклоне се: „Бог да благослови!. Онај који је упалио свећу, три пута прекади колач и људе који су у соби, па узме колач, пресече га унакрст и у накрст сипа по мало вина говорећи: „Ва име оца и сина и светога дука, Амин!“ Тада ломе колач два и два унакрст, љубе га и говоре: „Ристос по среди нас“ а остали одговарају: Јес и

да буде!“ Кад преломе тако колач, сваки подигне своју четврт више себе благосиљајући: „Оволка ченица да се роди!“ па један део метну на софру а други на раф. Кад су тако пререзали колач, седају па једу, пију и певају. Најчешће певају колеђанску песму:

К'кви су ти, Коледо,	
Гости дошли,	„
Доб'р су ти,	„
Глас донели,	„
Од овчаре,	„
Из планине,	„
Овце ти се,	„
Изјагњиле,	„
Све очице,	„
В клушице,	„
Козе ти се,	„
Искозиле,	„
Све козице,	„
Виторошће,	„
Краве ти се,	„
Истелиле,	„
Све кравице,	„
Сивуљице,	„

Тако иду од куће до куће и секу колаче све до мрака.

У Бучју, срезу Заглавском, пева се нешто друкчије колеђанска песма:

Глас ти дојде,	Коледо, Коледо,
Из планину	„ „
Овце ти се изјагњиле,	„ „
Све овнићи мркушићи,	„ „
Све овчице калушице,	„ „
Краве ти се истелиле,	„ „
Све волићи виторозићи,	„ „
Кобиле се иждребиле,	„ „
Све кобиле левогривке.	„ „

Првога дана Божића неки не пију ракију, да не пате, веле, од „големи болести“ (врућице). Тога се дана кућа не чисти, а подегде ни другога, већ тек трећега. — Кад се угаси свећа, гледа се куда ће дим од свеће поћи. Кома пође дим, верује се, тај неће дочекати другога Божића. — Овога се дана особито много пази, да се главње управљају како дрвеће расте, дакле у једном правцу, да се не јагње овце наопако. — Тако исто тога дана домаћин не треба да спава, да преко лета пшеница не полегне. — Ко има волове или коње, преже их тада три пута, да добро преко године вуку.

Други дан Божића је „божи-дън“. Рано изјутра покупи се слама из собе, на којој се спавало, у поњаву и однесе се у воћњак (шљивар) и виноград. Понесе се и заостали део бадњака, запаљен, те се њиме пали слама. Уза сваку шљиву, крушку, јабуку, уз понеки чокот, брескву, и т. д. стави се помало сламе и угарком од бадњака запали се, а после

се тај угарак остави у неку шљиву или коју било воћку, те се често употребљава за лек. — Ако кокоши губе јаја, једно чељаде из куће треба да са тим запаљеним угарком три пута обиђе кућу. Где трећи пут састави круг, ту треба у земљу да побије угарак, па кокош неће „тровити“ јаја. — Један од оних, што носи и пали сламу, узме секиру и замахнути њом на воћку која не рађа, у намери кобојаги да је отсече: „Сад ћу да је отсечем“, док ће други рећи: „Немој, родиће“ — и, веле, она ће доиста прородити.

Нешто божићне сламе задржи се и од ње се начини гнездо, у које се стави први ивер што отпадне при сечењу бадњака. Верује се, да ће кокоши ту носити јаја и неће губити јаја.

Кад је о Божићу јака цича, биће родна година.

У божићну печеницу меће се дуња (при печењу), па се она чува за лек.

Кад преко лета град стане падати, ваља запалити божићну свећу на углу од стола, а на супротни угао ваља ставити кадионицу и у њу врбицу од Цвети, па ће град престати.

Трећи дан Божића је Св. Стеван. Тад се не ради „од огња“.

39. У уторак и четвртак не ваља започињати никакав посао.

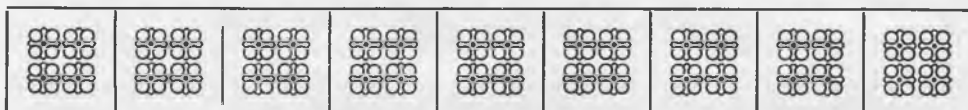
40. **Девета Недеља** је недеља после Тудорове недеље. Преко ове недеље жене не пређу и не ткају, већ само плету. Чак и не перу.

41. У петак жене не треба да плету, нити да пређу, нити да шију, јер се, кад се, на пример, шије — боду очи Св. Петци. Чак се и не оре. Особито се празнује *млади петак* (петак у недељи кад је млад месец); тада се најчешће читају молитве болеснима.

42. У очи среде и петка никако не ваља да жене „сређују“ вуну, још мање да је пређу или да плету чарапе; у противном курјаци би овце подавили. Чим курјак учини какву штету међу стоком, одмах се то прогумачи да су томе узрок жене, т. ј. да су оне „преватиле“ какав посао празничних дана.

Маринко Станојевић.

Résumé. — Dans la région de Timok (Serbie du Nord) la célébration des fêtes populaires est en connexion avec plusieurs coutumes, croyances et prédictions. L'auteur décrit, dans leur ordre chronologique surtout d'après le calendrier (vieux style) les coutumes et les croyances qui sont en relation avec 42 fêtes populaires. Il commence par la St. Vasile (1—1) et finit par celle du Noël. Il ne s'arrête pas à la fête de St. Georges et les coutumes qui s'en rapportent, les ayant déjà décrites ailleurs (Letopis Eparhije Timočke, 1926), pas plus aux fêtes dont il a déjà parlé dans le tome XX de „Etnografski Zbornik“ (édition de l'Académie des sciences de Beograd).

МУЗЕЈСКА ЗБИРКА КЕЦЕЉА ИЗ ШУМАДИЈЕ

Етнографски Музеј у Београду има велику збирку народне ношње. Објекти ове збирке, ради прегледнијег проучавања, подељени су по врстама аљетака и по етничким областима. У овоме су прегледу обухваћене само кецеље из Шумадије, којих има 18, и то: из Јасенице 6, из Смедеревског Подунавља 7, из Космаја и Лепенице по једна и из остале Шумадије, без ближе означених места 3.

Најстарије су кецеље из друге половине 19. века. У музејском инвентару је забележено, да су неке од њих набављене 1902. године. Међутим, оне су набављане и пре тога времена, а уписане су 1902. г. када се почео водити посебни инвентар Етнографског Музеја.

Из описа у старим инвентарима види се, да ниједна кецеља није рађена пре шездесетих година прошлога века. Али мотиви њихових орнамената несумњиво су старији. Испитивање порекла и старости мотива изискује посебну студију и то пошто се у народу проуче све врсте кецеља и њихови орнаменти.

Кецеља као назив није народног порекла, већ мађарског: *kécsolye*.¹ Назив се одомаћио не само у Шумадији, већ и у осталој Северној Србији, затим у Босни, Славонији и Војводини. Пада у очи, да су то непосредне области према Мађарској, или су раније биле под њеном државном управом, када је и назив прихваћен. Ово у толико вероватније, што се мађарски назив помиње и у народним песмама.² Погрешно би се мислило, да је са употребом мађарског назива дошла у употребу и мађарска кецеља, јер за то, осим назива, нема доказа. Највероватније је, да је мађарски назив означавао кецељу коју су употребљавале занатлије и малопродавци у нашим градовима, па се назив одомаћио и пренео у села. Народни назив *прегача* (прежина, прегљина, запрега, skutача и др.), који се чује, али ређе, и у Шумадији, означавао је украсни аљетак за разлику од кецеље, која је служила као заштита оделу, које покрива, да се не прља. Са нестајањем народних кецеља лакше се потискивао народни назив, а одомаћио страни у то-

¹ Rječnik hrv. ili srp. jezika, Jug. Akademije u Zagrebu, 1897 g. s. v. kécela. — ² Нав. дело.

лико више, што се новим називом означавала кецеља са новом (практичном) улогом.

Изгледа да етимолошко значење народног назива за кецељу не иде у прилог претпоставке, да су кецеље служиле за украс. Резултат етимолошког објашњења односио би се на аљетке из времена када је постао и сам назив, али не и за кецеље из Шумадије.

Литература о народној ношњи у Шумадији прилично је оскудна, и у колико је има, не даје јасну слику о ношњи, нарочито оној из прошлости. Тај се недостатак приметио одмах у почетку прегледа кецеља које има Музеј.

Кецеље се деле на *предње*, које су ношене спреда преко кошуље или сукње, и на *задње*, ношене позади. Њихове су разлике уочљиве: предње су дуже и шире и са шарама или везом преко целе кецеље, док су задње мање и имају шару по правилу у дну кецеље или само по који пошарак. Та је разлика и појмљива, јер се предња кецеља види цела, а задња само делимично.

По В. Карићу кецеља се носи спреда по сукњи, „али ако се иде само у кошуљи, као што бива лети по свој Србији, онда се носи и стражња кецеља“.¹ Милићевић помиње, да се у Шумадији носи предња и задња кецеља (вутара).² У крагујевачкој Јасеници се носила у лето преко кошуље навезена предња и црна задња кецеља,³ а у Качеру сукнена предња и задња кецеља.⁴

Етнографски Музеј у Београду нема свих врста кецеља из Шумадије. Б. М. Дробњаковић помиње, да су у Космају „преко кошуље, која је била врло дугачка, стављане две кецеље, предња и задња, лепо извезене и са ресама“.⁵ Кецељу са ресама помиње и Ј. Вујић и О. Д. Пирх, али не у Шумадији, већ у осталој северној Србији.⁶ Ова карактеристична врста кецеље, која је ношена и у Космају, по свој прилици није била општа у Шумадији, већ појединачна. Специална одлика шумадских кецеља је у томе, што немају ресе и што имају шаре урађене у хоризонталном положају, па према томе и порубни пошарак има исти положај. Ова се типична особина задржала и на данашњим сукњама у Шумадији. При класификацији наше народне ношње на типове, ова би се карактеристика морала узети у обзир на првом месту.

Данас се носи само предња кецеља, а у Грузији је девојке у опште не носе. Т. Радивојевић је приметио, да се у Леленици, већ око 1900. године, лети нису носиле кецеље.⁷ Жене носе већином кецеље од куповне (индустриске) материје. Старе народне кецеље из Шумадије је

¹ В. Карић, Србија, Београд, 1887, с. 128. — ² М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд, 1876, с. 170. — ³ Срп. Етнограф. Зборник, XXII, 75. — ⁴ Срп. Етнограф. Зборник, VI, 778. — ⁵ Гласник Етнограф. Музеја, III, 49. — ⁶ Вујић Ј., Путешествије по Србији, Београд, 1902., књ. II, 31; Пирх, О. Д., Путовање по Србији у г. 1829., Београд, 1900, с. 35. — ⁷ Срп. Етнограф. Зборник, XV, 15.

И. Бр. 2147

И. Бр. 5091

И. Бр. 104

И. Бр. 5089

И. Бр. 2145

И. Бр. 2141

И. Бр.
2147

И. Бр.
6087

И. Бр.
2145

И. Бр.
588

И. Бр.
5373

И. Бр.
5111

И. Бр.
5364

И. Бр.
2141

данас готово немогућно набавити, јер су изобичајене већ у почетку 20. века. Осим тога треба имати на уму, да се жене, после смрти, врло радо сахрањују у омиљеном старом руху, те са њима заједно нестају и стари примерци аљетака. Према томе, музејска збирка шумадских кецеља има поред научне и знатну музејску вредност.

За ткање кецеља се употребљавао разбој са косом, управо више хоризонталном основом. Ширина разбоја је била довољна да се уради и најшира кецеља, те су оне по правилу од једне поле. Предње су кецеље „четворне“, т. ј. ткане у четири нити, а задње већином у две. Облик и величина шара се изводила пребројавањем основних и утканих жица. Кецеље са утканим шарама имају лице и наличје скоро исто и тешко их је разликовати. На кецељама, које су везене иглом, јасно се разликује лице од наличја. Ткање се изводило помоћу чунка и брда и клечањем са прстима. У овом су послу, по путописцу Пирху, „Шумадинке међу свима женама (у северној Србији) највештије ручним радовима“.¹

По мотивима орнамената поделио сам предње кецеље на шест, а задње на две врсте.

Прву врсту карактеришу бела поља и неповезани орнаменти геометриског облика (в. опис кецеље под бр. 1. и цртеж Инв. бр. 2147).

Друга се врста одликује црвеним пољем (**Permanentrot са Zinnober-ом**) и геометриским обликом који доминира у орнаменталној композицији (в. кецеље под бр. 2—6 и одговарајуће цртеже).

Трећа је врста кецеља са орнаментима у облику мозаика и без поља (в. бр. 7—8 и одговарајуће цртеже).

Четврта се врста истиче колоритом разнобојних линија у хоризонталном положају (в. бр. 9).

Пета врста чини прелаз између кецеља и сукања (в. бр. 10—11).

Шеста је врста кецеља рађена по варошком кроју и нема нарочито значаја за проучавање (в. бр. 12).

У прву врсту задњих кецеља спадају оне са орнаментом испод црног поља (в. бр. 13—17), а у другу врсту кецеље са неповезаним орнаментима на црном пољу (бр. 18).

а) Предње кецеље.

1. *Кецеља* величине 80 × 42 см., вунена, ткана у једној поли. Уткане геометриске шаре разних боја (црвене, жуте црне и зелене), проткане срменом (металном) жицом, распоређене су правилно у хоризонталном положају на белом пољу. У средини кецеље има од врха до дна две врсте шара поређаних наизменично (једна испод друге); по вертикалним ивицама кецеље су шаре у облику барјачића у две боје: жута и црна, или љубичаста и жута или рујева и црна. Набављена 1902. године у Тополи (Јасеница). Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 2147.

¹ Пирх, нав. дело, стр. 166.

2. *Кецeља* величине 83×49 см., вунена, ткани у једној поли. Уткане разнобојне (беле, црне, жуте, плаве, зелене) геометриске шаре су распоређене у хоризонталном положају на црвеном пољу; шаре су проткиване жутом срменом жицом. Набављена 1902. године у Друговцу (Смедеревско Подунавље). Носила Живана Ђорђевић око 1880. године. Изобичајена. У доњем делу мало подерана; боје су мало избледеле. Инв. бр. 5089.

3. *Кецeља* величине 87×52 см., вунена, ткани у једној поли. Уткане геометриске шаре разних боја (беле, црне, зелене, отворене плаве, жуте и труле вишње), проткане жутом срменом жицом, распоређене су правилно на црвеном пољу. У горњем делу има црвену траку за опасивање. Набављена у Бадљевици (Смед. Подунавље) 1902. године. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 2145.

4. *Кецeља* величине 82×47 см., ткани од тање прерађене вунене пређе у једној поли. Уткане разнобојне (црне, плаве, зелене, жуте и мало црвенкасте) геометриске шаре су на црвеном пољу и сличне шарама на кецeљи под Инв. бр. 5089. У горњем делу има вунену траку за опасивање. Набављена у Шумадији 1902. године. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана и ако је мало искрзана. Инв. бр. 5108.

5. *Кецeља* величине 73×26 см., на ретко ткани у једној поли од грубље црвено обојене вуне. Има уткане хоризонталне пруге (црне беле, зелене и жуте, а у крајевима по три беле; шаре су на црвеном пољу између истакнутијих пруга поређане у четири хоризонтална реда. У дну и са стране, на дужини од 15 см., има чипкану плаву „мемицу“. Набављена у Шумадији 1902. године. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 588.

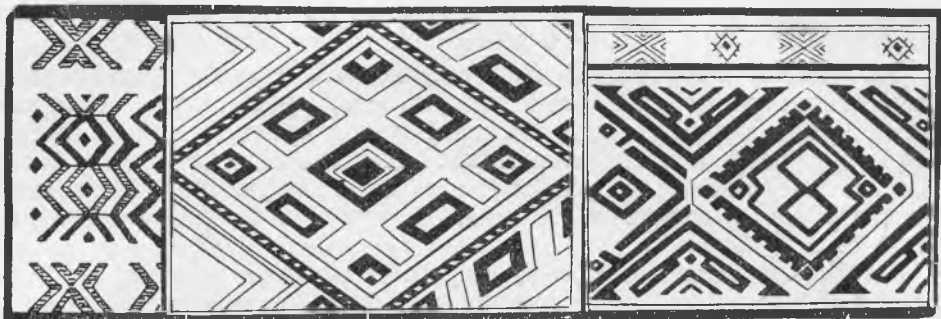
6. *Кецeља* величине 83×44 см., вунена, ткани у једној поли. На црвеном пољу има уткане геометриске шаре црне и са мало рујеве и жуте боје и срмене жице; у дну има пошарак и малу мемицу. Набављена у Друговцу 1902. године. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 103.

И. Бр. 103.

7. *Кецeља* величине 93×45 см., ткани од вунене жице у једној поли. Уткане геометриске шаре су од пуније куповне и тање домаће

бојене вуне и жуте срмене жице, сложене у облику мозаика. У горњем делу има вунену траку за опасивање. Набављена у Друговцу 1902. године. Ношена при крају 19. века. Изобичајена. Мало подерана. Инв. бр. 5326.

И. Бр. 5079

И. Бр. 5326

И. Бр. 5364

8. *Кецела* величине 83×48 см., ткана од подебље вунене жице у једној поли. Техничка је израда шара као и код кецеле под Инв. бр. 5326; подједнако су заступљене боје затворено црвена, зелена, бела, вишњева, отворено плава, орахова и жута срмена жица. Набављена у Шумадији 1902. године. Ношена при крају 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 5365.

9. *Кецела* величине 77×48 см., ткана на ретко од грубље вунене жице у једној поли. Има облик и шаре мале шумадишке шаренице са шест празних црвених поља, између којих су пет хоризонтално утканих шара; поља и шаре су широке по 8 см.; боје пруга су распоређене овим редом: 2 беле жице, 2 црвене, 3 беле, 6 зелених, 3 беле, 8 црвених, 3 беле, 5 црних, 3 беле, 2 црвене и 2 беле, а иза њих је црвено поље, које се наставља истим распоредом бојених жица. Кецела је у врху и дну порубљена. Набављена у Друговцу 1902. године. Носила Ранђија Ђорђевић око 1865. године. Слична се кецела носи и данас у Космају (в. Гласник Етнограф. Музеја у Београду, књ. III, стр. 56., фот. 7.). Добро очувана. Инв. бр. 5082.

10. *Кецела* величине 82×98 см., од памучне тканине, састављена из две поле. У горњем делу има учкур, кроз који је провучена памучна трака за опасивање. У дну има плаву траку, широку 3 см., по којој су распоређене клечане шаре разних боја. У белом су пољу у подједнаким размацима истакнуте подебље памучне жице; преко целе кецеле се истичу три бледе жуте пруге у којима су распоређене беле клечане шаре облика ромба; преко кецеле су у хоризонталном положају наизменично распоређени облици клечаних шара у разним бојама: зелене, црвене, жуте и орахове (в. цртеж под Инв. бр. 6087). Набављена у Аранђеловцу 1902. године. Носила Стана Јов. Војиновића око 1900. године. Као остатак ове кецеле данас се носи у целој Шумадији бела *доња сукња* или *запрега* (у Грузи), без веза и шара, а са додатком беле чипке у дну. Добро очувана. Инв. бр. 6087.

11. *Кецела* величине 78×90 см., од тање вунене тканине, састављена из две поле. У горњем делу има памучну траку за опасивање.

По крајевима је опточена куповном жућкастом чипком. На црном су пољу уткиване шаре у хоризонталном положају разних боја: бела, зелено жута, плава, затворено зелена, цигласта, орахова, ценгерлија (отворено зелено-плава); беле су шаре од свиле. Набављена у Аранђеловцу 1902. године. Ношена око 1900. године. Данас оваку тканину употребљавају у Шумадији искључиво за јастуке. Добро очувана. Инв. бр. 5373.

12. *Кецeља* девојачка, величине 50×40 см., од куповног белог цица. Кројена је по угледу на варошке кецeље. Нема веза. Набављена 1928. године у Ждралици (Лепеница). Носи се у новије време. Инв. бр. 10.009.

б) Задње кецeље.

13. *Кецeља* величине 75×44 см., ткана од грубље модре вуне у једној поли. У дну има уткиване шаре, са стране по две вертикалне пруге, а у врху две црвено зелене, између којих је жута. Набављена у Тополи 1902. године. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 5111.

14. *Кецeља* величине 96×46 см., ткана од грубље црне вунене пређе у једној поли. Уткиване су шаре у доњем делу кецeље на ширини од 24 см.; шаре су рађене иглом од разнобојне вуне (црне, цигласте, плаве, боје труле вишње, зелене, орахове и затворено љубичасте); на црном су пољу, са обе стране кецeље, по четири шаре, а са стране има по две вертикалне пруге. Има траку за опасивање. Набављена у Влашкој (Космај) 1902. г. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 5364.

15. *Кецeља* величине 96×50 см., од црне добро прерађене тканине у једној поли. Доњи део кецeље има уткану шару, а озго и оздо пошарак рађен жутом срменом жицом; шара је доста слична шарама на пиротским ћилимовима у којој су заступљене боје овим редом: црвена, зелена, црна, отворено плава, винска, бела и жута; у шари има беле и жуте срмене жице; у средишту срменог веза је ценгерли боја. Више шара је црно поље; са стране су, у оба краја кецeље, по две црвене и зелене вертикалне пруге, поред којих се пружа са обе стране вез у вертикалном положају, спојен везицама. Има вунену траку за опасивање. Набављена у Друговцу 1902. године. Носила Стана Стевана Миливојевића око 1860. године. Изобичајена. Добро очувана; по крајевима мало искрзана. Инв. бр. 2141.

16. *Кецeља* величине 61×38 см., ткана од грубље црне вуне и састављена из две поле. У дну има шару на ширини од 18 см., која је везена иглом. Вез је рађен срмом и разнобојном памучном жицом (бела, плава, вишњева, црвена и зелена). Са стране има две вертикалне пруге, а у врху вунену траку за опасивање. Купљена у Тополи од Драг. Јокића, 1902. г. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана; боја шара мало избледела. Инв. бр. 5079.

17. *Кецeља* величине 70×46 см., на ретко ткана у једној поли. У дну има геометриску шару на ширини од 20 см., а с горње и доње стране шаре је пошарак у црном пољу. Заступљене су боје: црна, црвена, жута и зелена. Набављена у Бањи (Јасеница) 1902. г. Ношена у другој половини 19. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 104.

18. *Кецeља* величине 64×49 см., на ретко ткана од грубље вуне

у једној поли. Између црвенкастих поља су црне, беле и зелене пруге у хоризонталном положају; има две врсте везених шара од'разнобојне (жуте, беле, плаве, црне) куповне вуне рађене иглом. Кецеља је у врху и дну обрубљена. Набављена у Радинцу (Смед. Подунавље) 1924. г. Ношена у почетку 20. века. Изобичајена. Добро очувана. Инв. бр. 5091.

П. Ж. Петровић

Zusammenfassung. — In dem vorliegenden Artikel behandelt der Verfasser einen kleinen Teil der grossen Sammlung von Volkstrachten, welche das Ethnographische Museum in Beograd besitzt, und spricht von den Schürzen die vorne, und anderen die ruckwärts getragen werden. Nach den Motiven der Ornamente unterscheidet der Verfasser bei den Vorderschürzen 6, bei den „Rückschürzen“ 2 Arten. Die erste Art kennzeichnen weisse Felder und nicht zusammenhängende Ornamente geometrischer Form. Die zweite Art unterscheidet sich durch rote Felder und geometrische Figuren, welche in der ornamentalen Komposition vorherrschen. Die dritte Art zeigt Ornamente in Mosaikform, ohne dass ein bestimmter Grundton des Feldes hervortritt. Die vierte Art kennzeichnet sich durch das Kolorit verschiedenfarbiger Linien. Die letzten zwei Arten der Vorderschürzen sind ohne besonderer wissenschaftlicher Bedeutung. In die erste Gruppe der „Rückschürzen“ fallen diejenigen mit einem Ornament unterhalb eines schwarzen Feldes, in die zweite Gruppe dieser Schürzen fallen solche mit unzusammenhängenden geometrischen Motiven. Der Verfasser ist der Meinung, dass die Schürzen in erster Reihe praktische Bedeutung hatten, in späterer Zeit erst wurden sie ein schmückender Bestandteil der Kleidung.

PSIHOLOŠKA SADRŽINA SELJAČKE UMETNOSTI

Čitava problematika seljačke umetnosti kreće se između dva pola: da li je seljačka umetnost tradicionalna, kolektivna kulturna svojina seljaka ili su umetnički elementi seljačke umetnosti zaostaci kulturnih umetnosti¹. Rešenje ovog problema povlači sa sobom i jasnije osvetljenje umetničkih zasada kod seljaka kao i jasniji uvid u mehanizam umetničkog razvijanja i stvaranja. Ali upravo u tom pitanju sukobljuju se opreke najvećom žilavošću. I to verovatno radi proste činjenice, što se u ispitivanju seljačke umetnosti pretežno (katkada isključivo!) upotrebljava *horizontalna (ili deskriptivna) analiza* njenih odlika, dok se izbegava ili barem ne upotrebljava i *vertikalna (ili genetička) analiza*, koja ima da seče u genezu i evoluciju umetničkih karaktera seljačke umetnosti.

Rešenje problema o poreklu i sadržini seljačke umetnosti ovisi pre svega o ispravnom postavljanju samog tog problema. Moje je mišljenje, da se taj problem može rešiti samo analizom ornamenta i to jednako u pogledu psihološkom, morfološkom i estetskom. Naredni redovi su, za sada kratak pokušaj, da se ova moja tvrdnja dokumentira.²

I.

Problem ornamenta u etnologiji je mlad. U prvo vreme etnologija nije uopšte posvećivala nikakve pažnje ornamentici. Starija škola: Waitz, Bastian, Lubbock, Tylor, Ratzel, dakle predstavnici nekog „etnološkog klasicizma“ smatrali su još ornamente kao karaktere od vrlo sporedne važnosti, koji ni najmanje ne uplivišu na postavljanje opštih

¹. Hans Naumann: *Primitive Gemeinschaftskultur*, Jena 1921. Naumann tvrdi na pr. „da je jadikovanje radi nestajanja nošnje i seljačkog nameštaja i posudja kao i narodne pesme uslovljeno nepoznavanjem stvari. Ovde se ne radi o seljačkom dobru. I kako mi sami nemamo više te stvari tako ne možemo ni od seljaka tražiti, da stane kod mode iz 17. ili 18. stoleća.“ (p. 15.) Koliko i ima ispravnosti u ovoj opštoj tvrdnji ipak ona ne zahvata u bitnost seljačkih rukotvorina, jer nošnja i nameštaj nisu sadržina seljačke umetnosti, već samo vanjske forme, koje mogu biti i kopirane, prenešene a mogu biti uistinu i ostaci kulturnih umetničkih dobara. — ² Vidi moje rasprave: *Ekspresionizam u seljačkoj umetnosti*, Zagreb 1929. i *Hrvatski seljački barok*, Zagreb 1929. (Obe rasprave su izašle u *Etnološkoj Biblioteci*, Zagreb, kao sv. 6 i 7.)

etnoloških konstatacija. Istom mladji etnolozi posvećuju direktnu pažnju (tamo od 80-tih godina prošlog stoleća) i ornamentici i nastoje, da njihovu sadržinu i formu ispituju u okviru same svoje nauke, ne posudjujući ni problematiku ni metodiku od drugih nauka, naročito istorije umetnosti i praktične estetike. Usput se može spomenuti, da ni u predistoriji, koja je genetički vezana uz etnologiju, nije bilo jasnih određenja o problemu ornamenta. Ornamentat se upotrebljavao, da se postavi hronologija. Tako je nastao tipološki metod u izučavanju ornamentike, čiji su glavni predstavnici Sophus Müller, Bernhard Salin i Moritz Hoernes.

Sam problem ornamenta, tumačeći njegovo poreklo iz tehničkih uslova gradje, nastojao je samostalno izgraditi Gottfried Semper¹⁾ On govori o „tehničko-materialnom poreklu umetničke praforme“ i iz nje izvodi sve geometriske ornamente. Po njegovom shvaćanju su tekstilne veštine „praumetnost“ od koje su ostale veštine (najpre keramika) preuzele tipove i simbole. Stari stilski ornamentat je prema Semperu „u linijama oplemenjeni izraz primitivne fabrikacione tehnike“. Nema sumnje, da tehnika i material ima određenu važnost za ornamentat, već radi toga, što se usled njih ornamentat menja. Preslikavanje jednog ornamenta sa jednog materiala na drugi, razne tehnike izrade znatno izmenjuju formu ornamenta. To se vidi i kod seljačke umetnosti, gde se često susreće presadjivanje ornamenta sa jednog materiala na drugi, na pr. sa tekstila na drvo. Ali te izmene nisu samo uslovljene izmenjenom materijom i tehnikom nego imaju i svoje psihološko korenje. Verworn²⁾ je pokazao takve izmene kod preslikavanja jednog crteža kod dece a Balfour³⁾ navodi primere, kako se kod preslikavanja izmenjuje ceo tip na pr. od puža nastaje trajnim preslikavanjem ptica. Kod preslikavanja nije odlučan samo čisto mehanički posao, nego u taj rad ulaze i duhovni faktori, — doživljajna afera crtača, — koji izmenjuju jedan motiv u raznim varijacijama. Shvaćanje Sempera je danas zastarelo i ako se neki etnolozi još uvek upiru na ovo tehničko poreklo ornamenta, znači da im bitnost, sadržina ornamenta još nije jasna. Od starijih etnologa zastupali su slično stanovište o tehničkom poreklu ornamenta: J. Ranke, A. Conze, A. Springer, H. Schaafhausen ali njihova shvaćanja nisu ni iz daleka bila od onog značenja, koje je imalo stanovište Sempera.

Za etnološko ispitivanje *ornamenta, kao sastavnog dela osećajnog života primitivnog čoveka*, značila su istraživanja Hjalmara Stolpea⁴⁾ velik korak napred. S njima je prekinut stari metod unašanja praktično-estetskih razmatranja u čisto etnološki problem. Stolpe, koga možemo

¹⁾ G. Semper: Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Aesthetik, München 1878./9. — M. Verworn: Ideoplastische Kunst, Jena 1914. — H. Balfour: The evolution of decorative Art, London 1893. — Hjalmar Stolpe: Entwicklungser-scheinungen in der Ornamentik der Naturvölker, Wien, Anthrop. Mitt. XXII. 1892.

nazvati upravo osnivačem etnološke ornamentike, ispravno zapaža razvoj ornamenta i naročito kod geometrijskih ornamenta upućuje na činjenicu, da se ovde često radi o rudimentima i prelaznim formama uzoraka, koji su preslikani iz prirode. Jednako su za etnološki metod ispitivanja ornamenta od značenja radovi Karl von den Steinena¹ „Iz konkretnog preslikavanja nastala je — tradicijom — koja se neprestano odmicala u umetničkom smislu od originala, te uplivom radnog metoda i radnog materiala stilizirana umetnina, koja je u duhu Indijanaca još tesno vezana uz stari model. Već tako jednostavne forme, — kao trokuti i četverokuti, — o kojima se mislilo, da ih je slobodno konstruisao primitivni umetnik, nastale su tek stilizacijom uzoraka i održali su se tako u borbi za opstanak sa komplikovanim tvorevinama, jer su se umetnosti, kao tipovi, preporučavali sami po sebi.“

Slično stanovište zastupa i P. Ehrenreich² kad tvrdi, „da često na oko proizvoljno namešteni, komplicirani uzorci imaju konkretno značenje i ako je ovo često zaboravljeno.“ Još jasniji je Ernst Grosse³ prema kome nema slobodno konstruisanih figura kod primitivnih naroda. Za njega „ornamentika crpe svoje motive, što se može mnogobrojnim primerima dokazati, iz prirode i tehnike.“ I dalje upire Grosse na činjenicu, da „primitivni ornamenta nisu prvenstveno i bitno zamišljeni i izradjeni kao ukrasi već kao smišljene oznake i simboli.“ I Heinrich Schurtz⁴ smatra da ornamentat „nije prazna igrarija već svedočanstvo duhovnog života, on je usko vezan sa mišljenjem i osećanjem naroda, koji ga proizvodi.“ U punom smislu psihološko tumačenje ornamenta daje Wilhelm Worringer⁵. Za njega stoji primitivni čovek pod uplivom „spoznajnog tereta dualizma između čoveka i prirode, za njega je umetnost izraz tajne madjijske sile... Ornamenti mu ne služe samo za kićenje ili igru, već su za njega simboli potrebnog, u geometrijskim i stereometrijskim tvorevinama, za jedini mogući dohvatljivi zorni izraz.“

U glavnom se u shvaćanju ornamenta, prema gore izloženom, sukobljuju dve teorije, dva stanovišta: I. tehničko-materijalno, prema kome je ornamentat vezan u svom izrazu uz materiju i tehniku rada, dakle živi usled njih, posrednim, sekundarnim životom. Na taj način se ornamentat tumači potpuno statički. II. biološko-psihološko shvaćanje, koje ornamentat tumači kao zasebnu organsku tvorevinu, elastičnu i varijabilnu, koja živi neposrednim životom vezana uz kompleks oćutnog života čoveka. Ornamentat je izražajno sredstvo, manifestacija duhovne dinamike s kojom se menja u raznim varijacijama. Prvo, deskriptivno

¹ Karl von den Steinen: Unter den Naturvölkern Zentralbrasilien (2. Schingu-Expedition 1887. — 1888.) Berlin 1897, — ² P. Ehrenreich: Zur Ornamentik nordamerikanischer Indianer, Ethnologisches Notizblatt II. 1. Berlin 1899. — ³ Ernst Grosse: Anfänge der Kunst, Freiburg 1894. — ⁴ Heinrich Schurtz: Das Augenornament, Phil. — histor. Klasse d. kgl. sächs. Akademie der Wissenschaften XV. 2. Leipzig 1895. — ⁵ Wilhelm Worringer: Formprobleme der Gotik, München 1912.

shvaćanje tumači tehniku ornamenta i daje samo njegov horizontalni presek, dok je drugo shvaćanje genetičko i daje vertikalni presek kroz ornamentat.

II.

Psihološko tumačenje ornamenta omogućuje nam, da razjasnimo ceo niz pitanja, koja su u vezi sa ornamentikom ne samo primitivnih naroda već i primitivnih grupa u kulturnim narodima. Tako se ni seljački ornamentat ne može posmatrati samo sa tehničkog ili estetsko-praktičnog stanovišta, jer se time iskida iz organskog sklopa cele duhovne i umetničke konstitucije seljaka. I za seljaka je njegova umetnost izražajno sredstvo za njegove osećaje i predstave, za misli i čuvstva. Prema tome je za njega njegova ornamentna umetnost uistinu *čista umetnost a nipošto primenjena ili dekorativna umetnost*. O tome je bila reč u mojim već navedenim raspravama, pa mislim, da je suviše, da o ovde ponovno o tome govorim.

Ako psihološki posmatramo seljačku umetnost, onda će nam biti jasan ceo niz pojava u ornamentici. Ornamentat kao izražajno sredstvo seljaka, kao njegova umetnost kat eksohen, živi usko vezana uz njegov duhovni život. U svojoj umetnosti — ornamentici — iznosi seljak sve pokretne snage svog umetničkog doživljaja i zato se nikako ne sme seljačka umetnost smatrati kao zaostala gospodska umetnost, ili kao neki sklop derivata kulturnih umetnosti. Treba držati u vidu, da su prve forme seljačke umetnosti organski srasle i povezane sa životom seljaka, jednako kao i njegove rukotvorine. I ako je estetska podražljivost kod seljaka prilično malena, ipak njegove rukotvorine pokazuju visoku estetsku doteranost i onde gde se ne radi o čisto dekorativnim efektima. *Trajna zajednica producenta i produkta neprestano doteruje predmete dnevne upotrebe i stvara od njih umetnine*. Naravno, da tome još pridolazi i čisto duhovni motiv, da posed ovakovih umetnički izradjenih predmeta podiže ugled pojedinca u zajednici, što opet deluje u pravcu, da se ovakove umetnine ne samo oponašaju nego da se nastoji da ih se i nadmaši. Za seljačke umetnine u vreme dok još zanat nije postao samostalno privredno područje, odlučno je i neekonomisanje sav remenom. Primitivac kao ni seljak nema svesti o vremenu a pogotovu ne o njegovom ekonomskom značenju. Usled toga on neracionalno ulaže velike količine rada u svoj produkt, čime diže njegov umetnički kvalitet. Čim nastaje samostalni život pojedinih zanata na selu opaža se jasno opadanje umetničkih kvaliteta u zanatima. Nastaje psihološko iskretanje u duši seljaka, i na mesto čisto umetničkih pobuda dolaze pomalo na površinu čisto ekonomske. To je prva etapa padanja narodne umetnosti. Druga etapa dolazi iz vana; prodiranjem industrijskih produkata, koji vremenom posvema potiskuju narodne veštine. U prirodnoj privredi ispinje se seljačka umetnost do svog naj-

višeg savršenstva. Zatvorene zadružne organizacije, sa zatvorenim privrednim područjem pogoduju razvoju umetničkih kvaliteta seljačke umetnosti i daju kolektivnom nastojanju seljaka najviše zamaha i elastičnosti. Duh zajednice vrši trajnu kontrolu nad umetnošću, koja postaje tradicijom i ostaje to kroz izvesno vreme, po nekom zakonu istrajnosti, i onda kad te kontrole zajednice nestane, t. j. kad se zadruge raspadaju. Psihološko korenje je još preduboko usadjeno u tradiciju a da bi novi uplivi mogli naglo razvaliti stare umetničke forme: ornamente. Ali se događa nešto drugo: ornamentat prelazeći iz jedne generacije u drugu menja se sam u sebi i bez stranih upliva. Mi možemo mirne duše upotrebiti biološki termin *selekcije*, ako hoćemo obeležiti razvoj jednog tradicionalnog ornamenta iz jedne generacije u drugu. Upoređivanjem takvih ornamentata mi ćemo videti, da neki imadu veću životnu snagu od drugih, neki izumiru skoro, drugi ostaju nepromenjeni kroz generacije, dok se treći menjaju, variraju. Nove životne i ekonomske sredine, sve od naturalne privrede sela pa do razvijenih upliva industrijalizacije na selu uplivišu u velikoj meri na ceo izražajni život seljaka, pa tako i na njegovu umetnost.

Prema Lehmannovoj¹ tvrdnji „može se zakon relacije izmedju onto-filogeneze do neke granice primeniti i na ornamentiku t. j. mi možemo uzeti, da su se u jednom ornamentnom stilu — kao i u pojedinom ornamentu — zadržali ornamenti prijašnjih razvojnih stepeni i da se kod variranja i novog stvaranja ornamenta umetnik žive generacije kreće istim putem, kojima su se kretali ornamenti odnosnog stila u svom razvoju.“ Van sumnje je ova tvrdnja ispravna. Ali ako već prihvaćamo ovu biološku terminologiju Lehmana, treba da uzmemo kod tih relacija u obzir i cenogenezu t. j. da u razvoju jednog organizma nalazimo usled stranih tvorevina, prekinuti redosled normalne geneze. I upravo ove cenogetičke tvorevine važne su i kod ornamentata i zato je nemoguće postaviti neku tehničku genealogiju ornamentata kako je to pokušao Crane.² Zajedno sa duhovnim životom čoveka formiraju se i ornamenti; oni su izrazi njegove duhovne ontogeneze ali nisu nikad u svojoj genezi netaknuti i nastavljeni, već se opažaju prelazi, skokovi, praznine, prekrivene forme koje nas upućuju na činjenicu, da je život ornamentata prolazio kroz faze u kojima su karike njegovog razvojnog lanca ili brisane ili prekrivene.

Svakako imadu najveću životnu otpornost t. zv. simbolični ili ideografski i mitografski ornamenti. Kao izražajne forme ljudskog duha, kao oznake apstrakcija, zadržale su i onda svoj život, kada se njihovo značenje izgubilo u strujanju novih upečataka u novim životnim prilikama. Naravno, da iz toga sledi, da današnje simbolične ornamente ne

¹ J. Lehmann: Ornamente der Natur, und Halbkulturvölker mit einem Beitrag zur Entwicklung der Ornamente und ihrer Verwertung für Kunstgewerbe und Architektur, Frankfurt 1920. — ² Walter Crane: Linie und Form, Berlin und Leipzig.

smemo uzeti kao dane činjenice i na njima osnivati neke psihološke konstrukcije, jer se često *naknadno* u ispražnjene simbolične forme ulevalo drugo simbolično značenje.¹ Simbol zamenjuje u stvari prvobitno naturalističko prikazivanje objekata. Vremenom se prešlo reduciranjem i apstrahiranjem nebitnih delova tog objekta u sferu apstraktnosti. I kod simbola se može ispravno primeniti tvrdnja jednog starijeg etnologa kao što je bio Tylor² koji tvrdi, da ono što umetnik hoće da prikaže «nije tačno oponašanje jednog predmeta, nego izraz jedne ideje, koja osvaja posmatrača.»

Na svaki način seljačka umetnost nije reproduktivna već doživljajna ili prema Kühnovoj terminologiji imaginativna a ne sensorna. Između umetnika i objekta uklopljen je niz duhovnih procesa, koje objekt unose u imaginativnu sferu umetničkog doživljaja. Već prema duhovnoj dispoziciji umetničke sredine prima i ornamenat svoje životno obeležje. Dok na jednoj strani imademo *progresivne* ornamente, t. j. ornamente, koji se neprestanim kombinovanjem svojih sastavnih delova ili elemenata usavršavaju, imademo na drugoj strani *regresivne* ornamente, kod kojih se jasno opaža disipacija ornamentnih motiva. Na pr. svastika je kod nas progresivni ornamenat, koji neprestano varira i upravo tom varijacijom pokazuje ne samo svoju životnu snagu, nego i niz kombinovanih forma. Regresivni ornamenat je na pr. životno stablo na nekim pirotskim ćilimima, gde je nekoć jedinstvena ornamentna forma razasuta u fragmente. Općenito uzeto su geometrijski ornamenti redovno progresivni a biomorfni regresivni.³ To je razumljivo ne samo radi čisto tehničke mogućnosti variranja jednog geometrijskog motiva, nego i radi toga, što je *geometrijski motiv po svojoj sadržini najčišći izraz imaginativne seljačke umetnosti*. Geometrijski motivi su usto po svom psihološkom karakteru obično i ideografski znakovi ili mitografske oznake, što biomorfni ornamenti nisu tolikoj meri.

Regresivni ornamenti ne moraju nositi obeležja „degeneracije“, kako se obično nazivaju otkloni od ustaljene, tradicionalne forme seljačke umetnosti. U stvari je izraz „degeneracija“ loš, jer biološki uzeto ovi ornamenti ne izumiru već naprotiv pokazuju prilično jak vitalitet. Pre bi se moglo govoriti u tim slučajevima o nekim bolesnim tvoreninama, koje su nastale usled stranih upliva na pr. barokni ornamenti u hrvatskoj seljačkoj umetnosti. Ova, da je nazovemo, *ornamentna patologija* može voditi do izumiranja, dakle u prvom redu do degene-

¹ Opširnije o tom problemu biće u mojoj monografiji: „Životno stablo u ornamentici Južnih Slovena“ koja će uskoro biti spremljena za štampu. — ² Edward B. Tylor: *Einleitung in das Studium der Anthropologie und Civilisation*. Braunschweig 1883. — ³ A. C. Haddon: *Evolution in Art*. The Contemporary Sciences Series by H. Ellis, London 1895. izradio je čitavu terminologiju za pojedine ornamentne tipove. Tako govori o skenomorfnom tipu (forme preuzete iz tehnike), o physikomorfnom (nebeska tela i priroda), o phyllo-i zoomorfnom tipu, te antropomorfnom i konačno heteromorfnom. Za opću orijentaciju i tipiziranje su ove oznake podesne, samo što im se ne sme pridodati kakvo genetičko značenje.

racije, ali te patološke forme može umetnički doživljaj seljaka vremenom i potpuno presaditi u svoj okvir i potpuno asimilirati

Posebna je pojava izumiranje ornamenta. Ako na jednoj strani odlučuju izmenjeni ekonomski uslovi života, naročito prodiranje industrijskih produkata i apsorpiranje seljačkog pučanstva u industrijska preduzeća, na drugoj strani je za izumiranje ornamenta odlučna izmenjena psihička konstitucija seljaka. *Ornamenat počinje da izumire onim časom kad izgubi svoju funkciju t. j. kad više nije izražajno sredstvo za umetnički doživljaj seljaka.* Prema tehničkom tumačenju, mi za izumiranje ornamentata ne bi imali jasnog razloga, jer tehnički uslovi: materijal i rad ostaju nepromenjeni, naravno do onda, dok ne dodje do potpune upotrebe kulturnih produkata u nošnji i pokućanstvenim predmetima. Izumiranje ornamentata počinje što više i onda, kada *ornamenat prelazi iz područja duševne funkcije u područje ukrasnog objekta.* Ne samo da time lakše podleže stranim uplivima već u sebi nosi klice sterilnosti i kreativne impotencije.

III.

Vanjske oblike psihičkog doživljaja u ornamentu možemo označiti kao *morfologiju ornamenta*. Ona je redovno usko vezana uz svoje psihičke zasade, tako da nam se forme ornamentata pokazuju kao materijalizacija ideje, koja je rukovodila seljaka u stvaranju njegovih rukotvorina.

U morfologiju ornamentata spada uz opće ocenjivanje forma prvenstveno i ispitivanje oblika, koji su urasli u seljačku umetnost bilo iz kulturnih umetnosti bilo iz seljačkih umetnosti drugih naroda. Ovom prilikom je potrebno da se naglasi, da nema *naročitih narodnih umetnosti*, da nema umetnosti, koja je posebno vezana uz jednu etničku grupu. Ta tvrdnja je nastala upravo usled pogrešne horizontalne analize seljačkih umetnosti, dakle analize gotovih produkata, bez obzira na njihovu zajedničku genezu. Ovde je vredno da se zabeleži jedna ispravna tvrdnja Michaela Haberlandta.¹ Da se u celovitosti u evropskoj seljačkoj umetnosti nalaze mnoge zajedničke crte svodi Haberlandt na faktore, koji su odlučivali i kod stvaranja uniformnosti evropske kulture uopće. Ovi su faktori prema Haberlandtu: 1. isto ili srodno kulturno nasledje iz arijske pradobe; 2. rimski (zapadno i istočno rimski) kulturni sloj preko Evrope u vezi sa Orijentom; 3. hrišćanstvo i crkva; 4. evropski kulturni i narodni saobraćaj, koji je od zapada prema istoku, od juga prema severu (i obratno) trajno širio kulturne valove najrazličitije vrste.

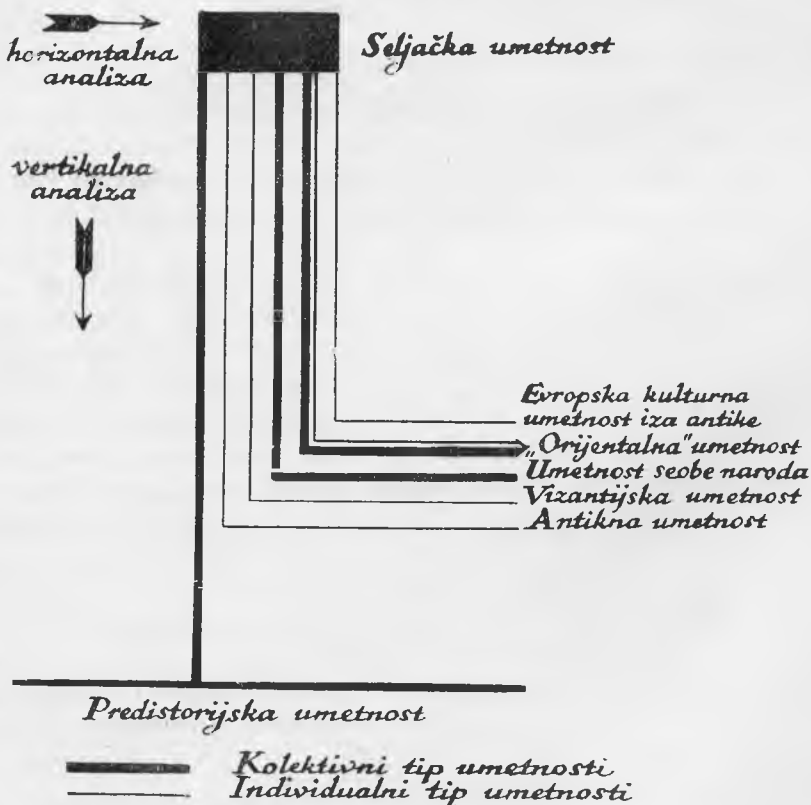
Usled toga nije čudo, da se niz forma ornamentata nalazi kod svih evropskih naroda, pogotovu kod onih koji su živeli pod sličnim isto-

¹ Michael Haberlandt: Oesterreichische Volkskunst, Wien 1911.

rijskim odnosima i bez obzira na njihovu kulturnu kvalitetu. Jedan ceo niz ornamentnih forma susrećemo kod svih naroda, što više oni zadiru i u ornamentiku primitivnih naroda. Ako se uzme u obzir, kolike su komponente doprinosile razvijanju i formiranju seljačke umetnosti, onda nije čudo, da se u njima nalazi mnogobrojnih sličnih umetničkih elemenata. Ono što sačinjava karakter seljačke umetnosti jednog naroda u prvom je redu za njega karakteristična kombinacija forma i boja.

Naredni crtež daje nam od prilike sliku faktora, koji su delovali na seljačku umetnost sve od njenih primitivističkih odlika pa do danas. U ispremetanju raznih upliva naravno da je i morfologija varirala i to redovno prema onoj strani, sa koje je dolazio jači podražaj. Nema sumnje, da je na pr. umetnost seobe naroda, koja je po svom sociolo-

Genealogija jugoslavenske seljačke umetnosti

škom i psihološkom karakteru kolektivna a po umetničkom primitivistička, ornamentalna, jače delovala nego koja kulturna, individualna umetnost.

Za morfologiju ornamenta dolaze u obzir tri faktora: euritmika ornamentalnih ploha, simetrija motiva i harmonija boja. Ovo troje daje i karakter seljačkoj umetnosti kao narodnoj umetnosti. Ornamentni motivi sami po sebi su kulturno dobro celog čovečanstva. Još pre kratkog vremena su se mađjarski biljni motivi smatrali kao kopije sa naših seljačkih rukotvorina ili i obratno. Mađjari su smatrali, da su ih naši seljaci kopirali. Čisto patriotsko rezonovanje. Medjutim je poreklo tih motiva u centralnoj Aziji i došlo je u Evropu jedamput sa valom seobe naroda a drugi put sa zavojevačkim pohodom Turaka.¹

Kod morfologije ornamenta treba držati u vidu činjenicu, da je za variranje ornamenata od važnosti, — pokraj psihičke dispozicije, — sam materijal na kome ili s kime se rukotvorina izrađuje. Seljak, — kao i primitivac, — nije izbirljiv u materijalu, koji mu služi za rukotvorinu. Ali i pokraj toga on neće nikada pogrešiti i vršiti nasilje na materijalu i upotrebljavati ga za one ornamentne motive, koji se samom materijalu odupiru. A ako već dolazi do prenašanja, presadjivanja, — transplantacije, — ornamenata, onda vidimo kako se ornamenat prilagodjuje materijalu i tehnici rada. Ovde je ujedno tehnički momenat ako i ne od odlučnog značenja a ono svakako od važnosti za *presudjivanje jednog presadjenog motiva*. Medjutim i tu se ne može govoriti o nekim pravilnostima. Naše graničarske tikvice su navodno urešene motivima, koji su prenešeni sa tekstila: marama, šamija i t. d. Nema sumnje, da je sličnost tih motiva upadna ali se nipošto ne sme sličnost uspostaviti pravilom i smatrati tekstil kao izvorni ornamentni rezervoar za sav drugi materijal. Po mom mišljenju je na ornamentiku tikvica u kud i kamo većoj meri uplvisao orijentalni fajans, koji je za vreme Turaka bio rasprostranjen u Bosni. Već obzirom na euritmiku ploha je taj upliv verovatniji neko upliv tekstilija.

Morfologija ornamenta je usko vezana sa *estetikom* ornamenta. Ovde treba uvažiti, da sam seljak nema estetskog kriterija o svojoj umetnosti. Seljačka umetnost je tradicionalna i o njenom karakteru odlučuju besvesni motivi, koji su duboko usečeni u duhovni život odnosne zajednice. Primenjivati racionalističku ili formalističku estetiku na seljaške rukotvorine znači izobličiti njihovu umetničku fizionomiju i ceo jedan proces besvesnog umetničkog stvaranja šablonizirati. Seljačka umetnost izrasla je na psihičkim temeljima i rukovodjena je psihičkim procesima izražavanja čuvstava i osećaja. Seljak-umetnik stvara besvesno, nešablonski ali uvek u okviru kolektivnog umetničkog ideala svoje sredine. I asimilacija stranih upliva, — na pr. iz kulturnih umetnosti, — u prvom je redu *psihički proces*. Samo kopiranje stranih uzoraka, kako se to često praktikuje u seoskim školama, protivno je

¹ Ja se ovde ograničujem samo na opštu tvrdnju. Potanje o tom problemu biće reč u mojoj radnji „Centralno-azijski motivi u ornamentici Južnih Slovena“, koja će biti štampana u IV. godištu ljubljanskog „Etnologa“.

duhu seljačke umetnosti i atentat je na umetničku konstituciju seljačkog duha. Ovakvo kalemljenje vodi do apsurdnih kombinacija, do gaženja osnovnih principa seljačke umetnosti: euritmike, simetrije i harmonije.

Osnovne odlike seljačke umetnosti povlače svoje korenje iz predistorijskih vremena, jednako tako u ornamentima kao i u formama (keramika). Seljačka umetnost je, — kako tvrdi P. C. Agustino Morán.¹ — „umetnost u primitivnom i neprisiljenom stanju, baštinjena iz prošlih stoleća, koja se sačuvala tradicijom, koja je veže uz početke umetnosti kvartera.“ Ti stari, predistorijski motivi, u našoj seljačkoj umetnosti nisu još dovoljno ispitani, ali koliko se može ustanoviti prostom komparacijom, oni su u mnogim krajevima Jugoslavije (na pr. u Bosni) dobro sačuvani. Za odredjenje morfologije naših ornamenta je takva konstatacija važna. Ona u prvom redu svedoči o starosti pojedinih ornamentnih oblika a u drugom redu o sačuvanom primitivitetu i u pogledu tehnike a pogotovo u pogledu duhovne konstitucije. Jer samo sačuvani primitivitet, — kolektivni duhovni i umetnički doživljaj, — mogao je sačuvati i te stare morfološke elemente.

Jednako tako nije dovoljno ispitani ni upliv umetnosti seobe naroda i ako je njen upliv morao biti velik, što se i sada, takodjer samo prostom komparacijom može utvrditi. Do kakvog detaljnijeg morfološkog ispitavanja, — kakvo su sprovedi madjarski etnografi, — nije kod nas još došlo. A naročito ova dva upliva su važne komponente seljačke umetnosti upravo radi svojih posebnih socijalno-psihičkih odlika. A i radi svog kolektivno-estetskog karaktera, koji susrećemo i kod seljačke umetnosti. *Morfolški tip prelazi u tradicionalni estetski tip*, bez obzira na neke formalne estetske kvalitete ili estetsko merilo, koje služi kod odredjenja kulturnih umetnosti.

Estetski ideal za seljačku umetnost je kolektivan, neindividualan, jednako kao što je to i sama umetnost. Nutarnji otkloni u seljačkim rukotvorinama ne narušavaju zajednički estetski tip jedne zajednice.

IV.

Psihološko tumačenje seljačke umetnosti ne može se sprovoditi samostalno bez sociološkog odredjenja. *Duhovni život seljaka samo je refleks ekonomskih odnosa u kojima živi*. Ekonomska podloga odlučuje o formama njegovog mišljenja i čuvstvovanja. U svojoj umetnosti nalazi seljak adekvatni izraz za svoj socijalno-psihički život, koji je ukopčan

¹ P. C. Agustino Morán: *Arte popular, Actas y memorias*, Sociedad española de Antropología, Etnografía y Prehistoria, Madrid, 1928.—VII. 1. Isti autor je ispitivao veze španjolske seljačke umetnosti sa kvarternom umetnošću i dolazi do interesantnih zaključaka. Tako veli na jednom mestu svoje odlične rasprave: „Spomenici ove umetnosti (sc. seljačke M. K. N.) su predmeti za kućnu i ličnu upotrebu, instrumenti, noževi, predmeti od drveta ili kosti, te ornamentni motivi isti kao oni, kojima su se služili Kelti i Iberi pre više od 2000 godina.“ I Morán zastupa psihološko tumačenje seljačke umetnosti. Za njega su i seljaci, — kao i stanovnici altamirske špilje, — „vadili principe svoje umetnosti iz svoje krvi.“

u ekonomske temelje njegovog opstanka. Iznad ovih ekonomskih temelja podiže se umetnički (uopće kulturni) svod u kome se odražuje život i nastojanje seljaka. Sasvim je drugi tip mišljenja seljaka u vreme prirodne privrede i sasvim je opet drugi tip u vreme novčane. Spomenuo sam, da je za seljačku umetnost prirodno gazdinstvo i najplodniji teren za razvijanje i usavršavanje njegovih rukotvorina. Novčana privreda razara seljački primitivni ekonomski organizam i time razara ujedno i umetničke manifestacije tog organizma. Na mesto kolektivnog privrednog, kulturnog (običaji) i umetničkog života dolazi tendenca individualiziranja privrede (raspadanje zadruga), kulture (izumiranje običaja) i umetnosti.

Seljačka umetnost je seljačka umetnost samo do onda, dok u njoj sudeluju određene komponente ekonomskog i socijalnog sadržaja. I samo te komponente daju umetničku rezultantu, kakvu vidimo u tradicionalnoj, t. j. kolektivnoj, anonimnoj seljačkoj umetnosti. Prema tome raste psihička dispozicija iz ekonomsko-socijalne podloge i kao njen izdanak sadržaje u sebi sve karaktere jedne u punom smislu reči socijalne umetnosti.

Vežući ornamentiku uz duhovni život seljaka, kao glavnu i jedinu njegovu manifestaciju, *mi ujedno možemo ornamentiku smatrati kao tipičnu umetničku formu prirodne privrede uopće*. U prirodnoj privredi dolazi do punog izražaja i tradicionalni, socijalni tip sela. Ta privreda daje mogućnost razvijanja kolektivnih umetničkih stremljenja, što novčana privreda (ekonomski individuum) ne daje.

Prema tome je za psihološko odredjenje seljačke umetnosti prvenstveno potrebna sociološka analiza okvira u kome se ta umetnost pojavljuje, živi, razvija i izumire.

Kakav izolirani psihološki metod analize, koji svodi seljačku umetnost na neke imanentne energije a ne vodi o tome računa, da istom sociološko odredjenje tumači same psihičke kvalitete, presadjuje tumačenje seljaka umetnosti u zrakoprazni prostor.

Ako bi se hteo postaviti metod ispitivanja seljačke umetnosti, onda bi redosled bio naredni: I. sociološko (ekonomsko i socijalno) ispitivanje uslova života odnosno zajednice u vezi sa geografskim karakteristikama sredine, II. odredjenje psihičkih kvaliteta prema ustanovljenim sociološkim odlikama, III. analiza morfoloških tipova prema duhovnoj konstituciji i IV. odredjenje čitavog kompleksa umetnosti prema drugim seljačkim umetnostima.

Sociološka analiza, — ako uzemo gornji metod pod tim skupnim imenom, — daje nam mogućnost *vertikalne, genetičke analize seljačke umetnosti*, koja je za tumačenje njenih forma i sadržine od odlučnog značenja.¹

Dr. Mirko Kus-Nikolajev.

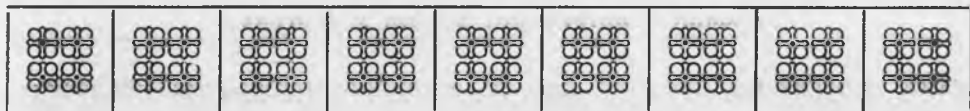
¹ Opširnije o tome problemu u mojoj radnji „Primitivna umetnost kao sociološki fenomen“, Zagreb, Socialna Misao, 1929. br. 6.—8.

The psychologic contents of the peasant art. — Until present the study of the peasant art was generally limited by the horizontal-descriptive analysis of the finished products. Beside this in the explanation of the typical peasant art, which is ornamentation, its technic material origin was first taken into consideration. On account of this methods of examination one could not explain the essential character of the peasant ornament because these methods could not come under the surface of the object. In his examination of the contents of peasant art the author helps himself with the psychologic method and determining of the quality of the peasant art he takes the vertical-genetic analysis. He deduces the psychologic character of the peasant art from the social-economic conditions in which it developed. The spiritual constitution is for him the reflexion of the material conditions of the life.

Next to the psychology of the ornament the author directs also the morphologic shapes as the visible signs of the spiritual qualities of the peasant. As the basis for the morphology constation he places three factors: Eurithmy of the ornamental surface, the symmetry of motifs and the harmony of colors. The author is refusing the present formalistic-esthetic estimating of the peasant art as he believes that the esthetic type is just the morphologic type only strengthened by tradition.

As the expression of the spiritual life of the peasant that comes out from the economical conditions of his life, the ornament is the pure art not at all applied and decoratif. The pure peasant art under the changed economical conditions, by the creation of the peasant trades and later by the influence of the industry, becomes the decoratif art and in the same time it starts its waning and dying out. Under the new conditions the peasant art loses its function and becomes only the decoratif factor which contains in itself all germs of sterility for it does not serve anymore the spiritual needs of the peasants.

The author thinks that for the common direction of the peasant art the sociologic method is absolutely necessary because in its own process of analysis it takes account as well of the material as of the spiritual conditions under which the peasant art is developing and vanishing.

НЕКОЛИКА РАЗМАТРАЊА О КОСОВСКИМ ОРНАМЕНТИМА

У последње се време код нас обраћа све већа пажња народној уметности и нарочито се наглашава, да њу онакву каква је, или до-некле модифицирану, треба применити у модерној декоративној уметности. Резултати практичних покушаја у овоме правцу до сада су били слаби и нису достигали уметнички ниво аутентичних народних радова. По нашем мишљењу томе има више узрока :

1) Наш се орнаменат површно тумачи: он је „шара“ и сама реч указује на то, да је склад боја пресудан и да тек на друго место долази облик.

2) Наше се шаре копирају обично на чисто белој основи што је погрешно, јер народне тканине имају свој тон, који знатно утиче на склад боја.

3) Заборавља се, да је орнаменат једно уметничко дело, по вредности равно сваком другом уметничком делу, и да се, према томе, површним радом не може постићи она лепота, која се види на народним орнаментима.

4) Сваки је орнаменат прилагођен месту на коме је, и његов смисао често пута чини, да је немогуће променити му место. Шари са рукава, на пример, нема места на једном ћилиму.

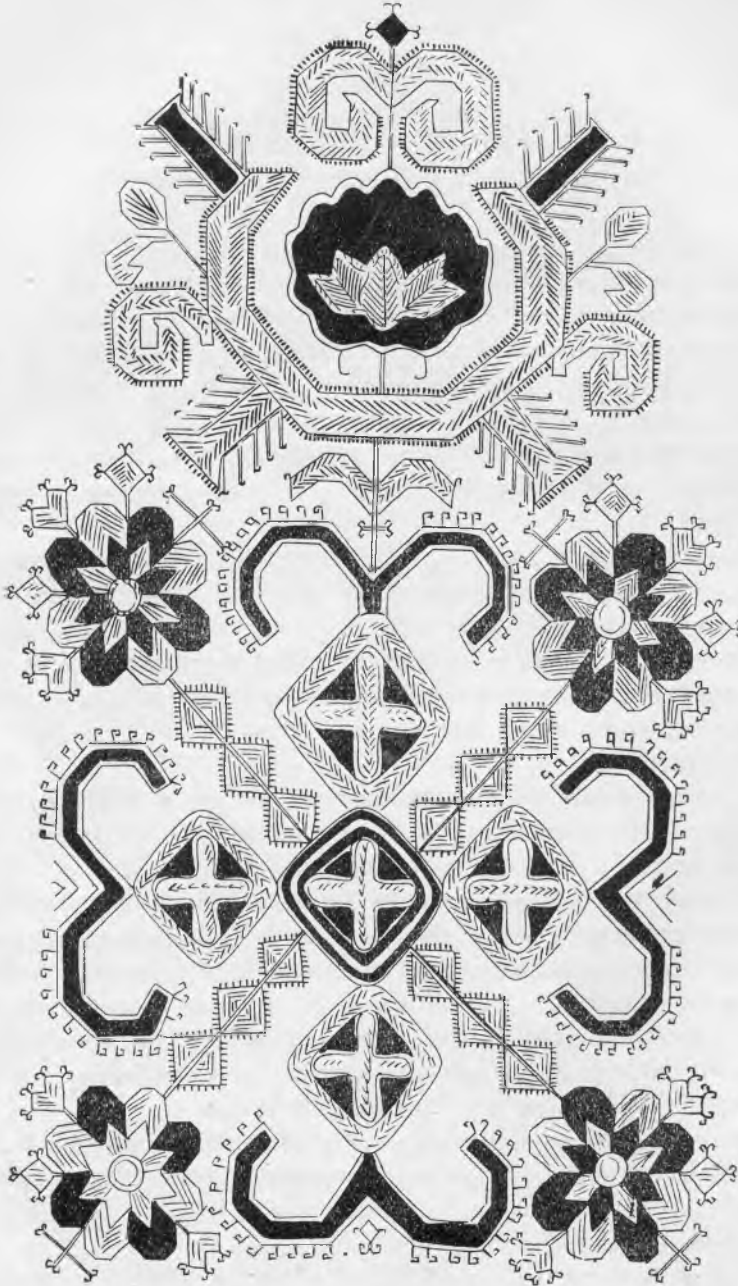
5) Бојење природним, биљним бојама готово се изгубило и за декоративне циљеве је неизводљиво. Због тога је потребно установити списак индустријских боја, које по тону одговарају биљним бојама. Том би се приликом увидело, да многе боје, које су данас сликару најобичније и имају широку примену, не одговарају биљним бојама. На пример: код плавих ће се ретко употребити ултрамарин, док индиго, једна иначе ретка боја, њу у многоме замењује.

6) За успешно примењивање народних шара потребна је детаљна анализа свих елемената, који чине њихову естетску вредност. Треба пазити где ће се и како нека народна шара најуспешније применити за декоративне циљеве.

7) Приликом примењивања народних орнамената у погледу нацрта, боја и технике треба се што више придржавати оригинала.

После овога краткога увода, да пређемо на разматрања косовских орнамената који, по нашем мишљењу, спадају у најлепше. При-

ликом проучавања служили смо се старијим примерцима косовских кошуља, сукања, прегача, зубуна, појасева и чарапа из колекција Етнографског музеја у Београду.

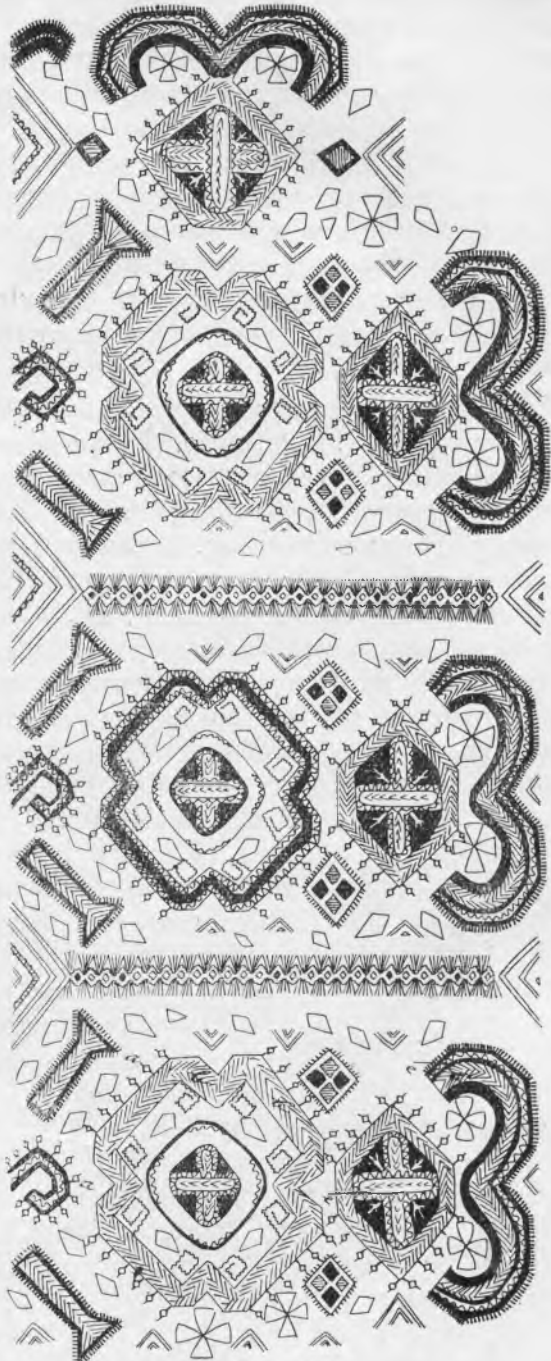

Сл. 1. Орнаменти женске кошуље са Косова (И. Бр. 8786).

Орнаменти на женским кошуљама. Општа карактеристика. — Кошуље су од белог домаћег платна доста финог ткања. Овом основном

материалу је прилагођен вез и по орнаменту и по колориту. Вез је заступљен поглавито на рукавима и „провозима“ (остраг при дну руба).

Први утисак, који вез оставља, јесте слика једне шарене и блиставе гране, састављене од великог броја ситних шара. Занимљиво је и интересно, да скуп разних геометриских фигура и строго стилизованих биљака даје утисак једног вегетабилног орнамента. Види се, даље, прелаз од строго геометриских, старих народних мотива северног и западног дела нашега народа, ка ориенталској орнаментици, где стилизоване биљке превлађују. Код стилизације биљака избегнуте су криве линије, те се према томе, по старијем тумачењу, овај орнаменат може рачунати у чисто геометриски-праволиниски. Карактеристичан моменат прелаза ориенталској орнаментици наћи ћемо у складу боја као и у употреби металног конца. Косовски орнаменат има, дакле, конструктивност и јачину старих геометриских шара и лакоћу и раскош ориенталског орнамента. По мишљењу Хаберланда (*Volkskunst der Balkanländer*, с. 46) ови орнаменти датирају из 17. века. У погледу технике косовски орнаменат има сличности са средњевековним радовима запада и вероватно је, да су на развитак веза били од утицаја дворови наших владара.

Сл. 2. Орнаменти на рукавима женске кошуље са Косова (И. Бр. 6742).

Детаљи. — Сваки је орнамент састављен од великог броја ситних шара, које су поређане око једне замишљене вертикалне линије (сл. 1) тако, да десној страни веза одговара иста таква лева страна. Ово понављање једног мотива, које подсећа на понављање музичких мотива, видимо и друкчије: исти је мотив везен два пута, један до другог, или се један мотив понавља неколико пута у оквиру истог орнамента. Овај је проблем најчешће решен као код сл. 2., где се на истом рукаву јавља лева и десна шара са шест пута поновљеним истим мотивом. Шаре се само по боји и по изради незнатно разликују. У музици би се оваква једна композиција звала „тема са варијацијама“. И поред разлике у стварању ликовне и вокалне уметности, психолошки је моменат у овоме случају исти. То је пријатно одмарање чула приликом понављања лепих мотива, који се мало разликују, не мењајући општи утисак.

Међу ситним шарама косовског веза највише су заступљене геометриске фигуре: крст, куке, рогови и полигони (сл. 2). Стилизоване инсекте, листиће, гране и цвеће (као на сл. 1) ређе видимо. У колико се у орнаментици примењује цвеће, божур заузима прво место.¹ Свака шара има своје име. О симболици мотива, њихову пореклу и именима дала је интересантне податке М. Лапчевићева (*Косовски вез*; Гласник Професорског Друштва, књ. V, св. 4). Она мисли, да постоји аналогија између косовских шара и шара на радовима малоазијских и азиских народа. Осим тога, и црквена архитектура је имала утицаја. За оцењивање естетске вредности веза од пресудног је значаја факат, да је народ имао у себи довољно стваралачке моћи, да ове стране упливе асимилира и да им да свој печат. У прилог овоме мишљењу иде и факат, да су створене типичне шаре по којима су и кошуље назване н. пр. „змијана“, „златана“ итд. У косовском се везу да запазити једна чисто сликарска финеса: свака већа шара је заокружена врло ситним, и на тај је начин ублажена оштрина једне контуре (сл. 3).

Сл. 3. Карактеристичан мотив косовског веза.

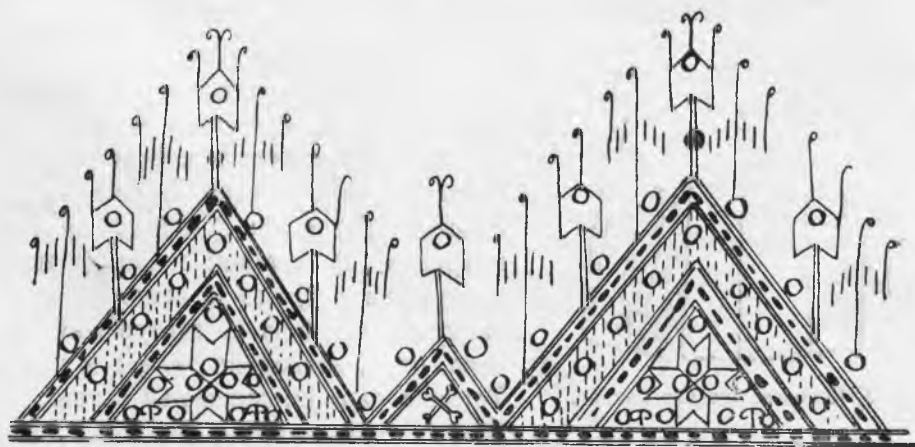
Приложени цртежи не приказују најлепше узорке косовског веза. Има их много сложенијих и богатијих, који су права уметничка ремек дела. Али су и ови цртежи довољни, да укажу на огромну вредност косовског веза. Они нам приказују дивну хармонију, богату орнаментику без претрпаности, смисао за распоред и склад, елеганцију и снажну конструктивност. Из ових опаски о косовском везу може се закључити и какве су психичке особине народа овога краја, али то не спада у оквир овога рада.

¹ По народном прецању је из крви српских војника никао божур. И тако је и у везу сачувано сећање на историске догађаје.

Боје. — У везу је највише заступљено злато. Његов тон отворено жут и сјајан, или од времена потамнео, даје везу неку топлу ниансу. Друге боје у везу одговарају металном сјају златнога конца и често су хладније него на другим народним везовима. Постоји велика скала тонова исте боје (нпр. црвене), али је број разних боја ограничен (црвена, зелена, плава, жута и црна). На сваком су орнаменту боје штедљиво употребљене. У распореду златног и обојеног веза влада савршена равнотежа. У складу су нацрт и боје, као и боје међу собом. Несвесно је везиља решила сликарски задатак: хладном, затвореном бојом, нпр. индиго, појачала је топлину и сјај црвенога. Отуда и онај јак колористички ефекат поред штедљивости у употреби боја. Најсложенији орнаменти су везени самим сребром, и то је чист орнамент-цртеж. Контуре су ублажене самим преливима сребра. Везови у сребру новијег су времена. Раније су само младине кошуље везене белом срмом.

Техника. — Обојени је конач најчешће вунен. Не постоји одређен начин вежења, већ се вез прилагођава облику шаре. Друкчије се вез изводи на контурама а друкчије за попуњавање једног поља. На слици 2. приближно сам тушем извела разнолик начин вежења. Ради се овако: израде се контуре затвореном вуном па се затим попуњавају разнобојном вуном и најзад срмом. Златном се жицом попуњују као неком плетеницом већи и шири основи, или се њоме пређе као ситним ланцем преко једног поља у боји. Овакав начин рада даје везу рељефност. Кашто је вез украшен кићанкама од перли са асприцама или је искићен шљокицама.

Из досадањих излагања види се, да је косовски вез богати орнамент од праве уметничке вредности, као и да његовој примени нема места на обичним свакодневним предметима.

Сл. 4. Вез на косовској бошчи — сукњи (И. Бр. 4996)

Орнаменти на сукњама. — Имала сам у рукама неколико примерака косовских сукања (футарка, вутарка, бојче, бошча). Оне су

кратке, са дужином око 40 см. и могу се класирати у две групе. Прву групу чине једноставне сукње најчешће мрке боје, унаколо украшене ситним везом урађеним готово једино металним концем. Типичан и једноставан пример орнамената ових сукња види се на слици 4 и он се може лако примењивати због своје једноставности и типичности. Друга врста сукања је алеве боје са многим уским, уздужним, утканим пругама, које су састављене из ситних разнобојних шара (сл. 5.). Шаре су изведене наизменичном употребом сребрне и златне жице. Осим тога, употребљена је и вуна црне, вишњеве, зелене, љубичасте, индиго и жуте боје. Ове сукње дају изванредан колористички ефекат због прелива метала и живих боја на црвеној основи. Орнаменти са њих се лепо могу применити свуда где је основа пругаста.

Орнаменти на прегачама. — За косовске се прегаче може рећи, да по боји потсећају на све косовске ствари. Општи утисак који чини

Сл. 5. Косовска женска ношња.

прегача коју наводимо као типичан пример (орнаменти су коцкасти у бојама: жутој, црвеној, тамно плавој, зеленој, розе и златној) је да су боје нарочите и да је њихов однос тако срачунат, да ова цела тканина ни мало не дречи. Техника је такође интересантна: главно је ткање од црвених и зеленкасто-жутих попречних пруга у танкој вуни. У ове пруге су уткане коцкасте шаре поменутих боја. Осим тога, иста израда и исте шаре, које смо описали говорећи о сукњама алеве боје, примењују се и на прегачама.

Орнаменти на зубунима. — И они су особито интересантни, а карактеристично је да се знатно разликују од осталих орнамената косовске ношње. Главне карактеристике орнамената косовских зубуна су: 1) строго су геометриски; 2) метални конач је мање употребљен; 3) вез је замењен апликацијама. Од боја су заступљене: црвена, црна, затворено зелена и плава. Техника рада је: нашивање ситних фигура обојене материје (да би се зубун

украсио). Такав се рад зове апликација. Преко орнаmenta, нарочито по ивицама апликација, прелази се лаким везом са металним концем, што ублажује боје и оне су као под паучином.

Орнаменти на појасевима. — Изгледа по свему, да се нарочито

пазило да појасеви буду што китњастији. То се види кад се погледају боје. Црвена основа је тако рећи посута златним и сребрним звездама у лаком везу. Падају у очи и неколике хладне боје (зелена, кобалт, ултрамер, љубичаста). Орнаменат је доста лежерно нацртан, главни је мотив често крст по средини, са пругама од ситних звезда, које су са сваке стране симетрично распоређене. Орнаменти са појасева су упадљиви и не могу се лепо применити.

Орнаменти на чарапама. — Чарапе су плетене од црвене вуне а вез је изведен самим сребрним концем и украшен неколиким ушивеним кићанкама од перла и блиставих шљокица. Главни су мотиви: розета и неколико цик-цак пруга. Чарапа се сматра за аљетак мање вредности, па је због тога довољна и једна лепа боја са лакшим украсом. То је доказ префињеног укуса.

Орнаменти на јелецима. — Имају типичан ориенталски терзиски карактер и ближи су „арабесци“ него „шари“.

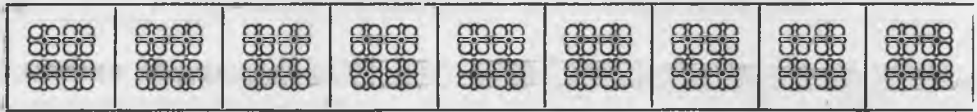
Кад сумарно прегледамо орнаментику косовске ношње, видимо да постоје битне разлике у самој структури орнаmenta:

1) На кошуљама је изведен чисто украсни орнаменат; 2) орнаменат у пругама сукања је у вези са основом; 3) на мрким сукњама орнаменат има значај „гирланде“; 4) на појасевима и зубунима је решен један даљи проблем: попуњавање већих простора орнаментима; 5) у поменутој коцкастој прегачи пада у очи покушај, да се помоћу орнамената изради лепа материја. Све су ово врло сложени естетски задаци, кад се има у виду да сељачка ношња мора бити колико лепа толико и практична, као и да се при изради употребљавају најпримивније справе.

Марина Недељковић.

Zusammenfassung. — In der vorliegenden Studie über die volkstümliche Ornamentik von Kosovo wird darauf hingewiesen, dass die jugoslavische Volkskunst ein ständig wachsendes Interesse erweckt, ferner dass das Bestreben besteht, ihre Motive zu modernen dekorativen Zwecken zu verwenden.

Wegen ihres hohen ästhetischen Wertes verdienen in erster Reihe die Stickereien und Webereien der Frauentracht von Kosovo eingehend betrachtet zu werden. Deshalb werden in der vorliegenden Studie die Ornamente der einzelnen Kleidungsstücke mit Hilfe einiger Zeichnungen beschrieben, ihr künstlerischer Wert geprüft und festgelegt und Anleitungen zu ihrer weiteren Verwendung im Kunstgewerbe gegeben. Besonderer Wert wird auf die Hemdstickereien gelegt, die in farbiger Wolle und reicher Goldstickerei ausgeführt, in kunstvollen Ornamenten volkstümlichen und morgenländischen Einfluss zeigen.

ТИПОВИ РИБАРСКИХ ЧАМАЦА НА ЈУЖНО-БАЛКАНСКИМ ЈЕЗЕРИМА

Последњих неколико година имао сам прилике да посетим већи број јужно-балканских језера, у циљу лимнолошких испитивања. Проучавајући, између осталог, рибарске односе и риболов на тим језерима, био сам у могућности да упознам и типове рибарских чамаца употребљених на њима. Ти су чамци, по свом изгледу, по својој грађи и по начину употребе толико интересантни, да привлаче пажњу чак и обичног путника. У слободним часовима ја сам покушао да их ближе упознам и проучим. То ми није задавало великих тешкоћа, јер сам за своје лимнолошке студије увек морао употребљавати рибарске чамце често пута једине у употреби на нашим већим језерима.

О типовима рибарских чамаца балканских језера постоје, — уколико је мени познато — у нашој и страниј стручној литератури врло оскудни подаци. Изузимајући податке које је *Цижућ* изнео у својим „Основама за географију и геологију Старе Србије и Македоније“, једини детаљнији рад о балканским чамцима дао је у 1904. год. *P. Traeger* (*Correspondenz Blatt d. deutsch. Gesellsch. f. Anthropologie*, XXXV, № 4. и 5.). У томе су раду описани рибарски чамци из Арбаније и са балканских језера: Охридског, Островског, Амаатовског, Јањинског и Скадарског. *Traeger* није посетио друга балканска језера. Сем тога, његови описи, углавном врло добри, често су непотпуни а делом чак и нетачни, да их је потребно кориговати.

Оскудност података о рибарским чамцима Балканских језера дала ми је повода да своја опажања саопштим на овом месту. Морам одмах да нагласим, да моја опажања немају карактер стручних проучавања. Њих треба примити само као опажања једног природњака који би желео да овим чланком потстакне стручњаке и скрене им пажњу на један благодаран објект проучавања.

У току својих екскурсија посетио сам следећа језера: *Охридско-Преспанско, Островско, Дојранско, Лјвасилско, Бешичко, Косџурско, Пешерско* и *Рудничко*. Са изутком прва два, сва се ова језера налазе у јегејском подручју, у грчкој Македонији.

На Скадарском Језеру бавио сам се кратко време тако да нисам имао могућности да посматрам изближе рибарске чамце употребљене на њему.

1. *Охридско језеро*. — На овом великом и врло дубоком (макс. дубина 286 м.) језеру постоји само један једини тип рибарског чамца означен као *чун*. Он је несумњиво најинтересантнији тип чамца на Балкану и свакако врло стар, тако да заслужује детаљнији опис.

Сл. 1. Охридски чун.

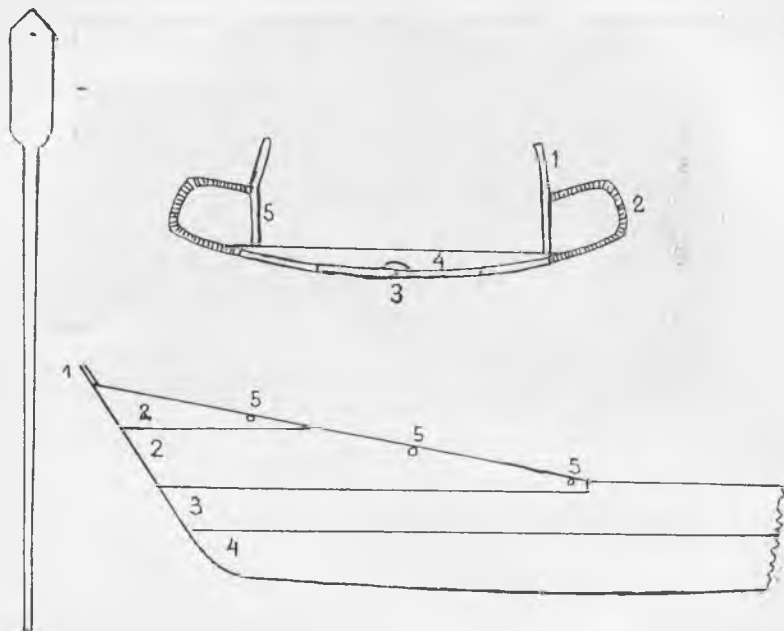
Охридски чун (слика 1) има изглед велике и гломазне барке са врло широким и благо извијеним дном. Његова дужина износи од 5.5—7 м.; чунови су према томе мањи или већи. Предњи крај чамца је знатно ужи и виши; задњи је пак шири и нижи. Висина предњег краја одприлике је једанпут већа од висине задњег краја. Највећа ширина чамца, мерена између унутарњих ивица страна задњег краја, износи 1.30—1.50 м. и стоји према дужини целог чамца у односу 1:5 од прилике. Она је бар једанпут већа од ширине предњег краја.

Што охридском чуну даје специфичан изглед, то су његови бокови. Они су, и са једне и с друге стране чамца, јако проширени у облику доста пространих и косо положених олука означених именом *кора*, и који теку целом дужином чамца (в. слику 2, горе). Доња површина кора продужава се непосредно у дно чамца, које је самим тим јако проширено и пространо. Пречник олука коре је прилично једнак целом дужином; само је на предњем и задњем крају олука сужен. Док су сви остали делови чамца саграђени од дасака, кора је увек од издубљеног дебла дрвета, врсте бора који у Арбанији расте. (У последње време, услед оскудице у материјалу, кору праве од чамових дасака). Горња спољна површина коре благо је косо нагнута према страни чамца; она је довољно пространа да се на њу може положити весло или рибарски алат; на већем чамцу чак се на њој може и човек испружити.

P. Traeger изгледа да није схватио јасно грађу коре охридског чуна. За њега су коре „*schwere, dicke... Balken die in der ganzen Kiellänge, an beiden Aussenseiten... angefügt sind.*“ Врло вероватно да је он чамац посматрао само споља, и није приметио да су коре изнутра

шупље, да су у ствари олуци, отворени према унутрашњем делу чамца. Отуда је и његово тумачење типа охридског чамца сасвим произвољно.

Унутрашње ивице олука коре подупрте су на три места узаним. буковим пречагама (слика 2, горе, 5).

Сл. 2. Охридски чун.

Горе попречни пресек; доле изглед предњег дела; лево весло.
(објашњење бројева у тексту).

Дно чамца („џлаза“) саграђено је од дугих букових дасака којих може бити 3—4. У попречном пресеку дно је благо извијено; у уздужном пресеку прилично је право, и само су предњи и задњи крај дна мало извијени. Даске које граде дно, заковане су једна за другу великим гвозденим клинцима. На месту где је клинац закован, налази се мало троугласто издубљење у коме је укривена глава клинца. Ова издубљења имају свој нарочит значај, јер не допуштају да глава клинца штрчи изнад површине дна и да закачиње рибарске мреже приликом риболова. И коре су на исти начин приковане за дно и за стране чамца.

Дно чамца учвршћено је, са унутарње стране, помоћу три попречна *прага* од буковог дрвета (сл. 2, горе, 4). Испод сваког прага, одприлике на средини, налази се мали отвор кроз који може пролазити (из једног дела чамца у други) вода што помало продире у чамац кроз пукотине између дасака.

Стране чамца су од букових дасака. Оне су постављене изнад горњих унутарњих ивица кора, и благо су нагнуте ка унутрашњости. Свака страна састоји се из три даске: доње, означене као *нршница*,

која је нешто мало ужа од спољне стране коре и која тече целом дужином чамца (сл. 2, доле 3). Изнад предњег дела нртнице су *закрилци* (сл. 2, доле 2), две даске са косом горњом ивицом које и чине предњи део чамца знатно вишим. Оба закрилка међу собом и са нртницом спојени су на горе поменути начин гвозденим клинцима. Између страна предњег дела чуна налазе се седишта за рибаре. Њих има обично три, равномерно распоређена. Седиште, означено као *кљечка*, у ствари је узана букова даска са стањеним крајевима који се углављују у мале жљебове или *жајке* на боковима чамца. Седиште је помично и може се лако скидати. Само је прво седиште, при врху чамца, непомично утврђено. Испод сваког седишта налази се још по једна помична кљечка на коју рибар ослања ноге приликом веслања.

Према сваком седишту, на мањем размаку, налази се при ивици страна по један отвор или *дујка*, (сл. 2, доле 5), кроз који се провлачи *гжва*, жилава гранчица дрвета којом се утврђује весло. Гжва се провуче кроз отвор једним крајем; затим се оба краја укрсте и вежу рибарским концем. На тај начин гжва је затворен и чврст прстен који држи весло приликом веслања. (У оскудици гране дрвета, гжва се прави од конопца).

Предњи део чамца или *предница* састоји се из две дуге и напред нагнуте чамове даске које се сучељавају под тупим углом. Горњи врхови преднице штрче за 10—20 см. изнад ивице страна.

Задњи део чамца или *задница* је много шири и равна, али је нагнута косо позади. Она се састоји од 3 даске обично букове које су на уобичајени начин спојене клинцима. Горња ивица заднице појачана је двома попречним и чврсто закованим кљечкама. По средини заднице, с унутрашње стране, налази се још једна попречна и чврсто прикована кљечка. Најзад, у непосредној близини заднице, у висини ивица страна, налази се још једна слободна кљечка око које се обавија гжва (увек од конопца) за весло што служи за крму. (На чамцима рибара из села Трпеице, гжва за крму не везује се за кљечку него за дупку која постоји на страни задњег дела чамца, као и код обичног весла).

Весло охридског чуна је врло дуго (око 3 м.), али са релативно малим предњим крајем (слика 2, лево), чији се облик може видети на слици. Оно је тешко, гломазно и прави се од буковог дрвета. Весла су сва једнака; само је весло за крму нешто дуже и теже.

Начин веслања је карактеристичан. Веслачи, обично 3—4 на броју, налазе се сви на предњем крају чамца, изузев онога који крмани на задњем крају. Сви су они окренути леђима правцу којим чамца иде (изузев крманаша), и веслају сви само с једне стране. (Рибари из Охрида веслају с десне, док рибари из Трпеице веслају увек с леве стране). Крманаш је увек на супротној страни, на задњем делу, и он је косо окренут лицем ка кљуну чамца. Иако најмање заморан, његов је посао најсложенији. Рад његовог весла није само просто крмање-

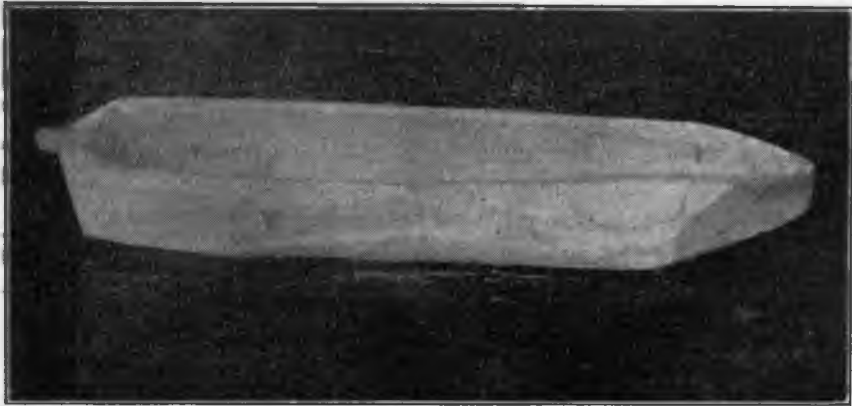
ње, јер истовремено потпомаже кретању чамца. При нормалној вожњи, рибар на крми „*прима*“, т. ј. повлачи при веслању дршку весла к себи, одржавајући сталан правац чамца. Ако „*прима*“ јаче, чамац ће скренути у једном правцу. Ако је потребно да чамац скрене супротним правцем, рибар на крми ће веслати одбијајући дршку весла од себе. Онда се каже да он „*пречи*“.

Иако гломазан и тежак, охридски чамац иде прилично лако и доста брзо. Као што и Цвијић то примећује, довољно је нешто више од 40 веслених удара да би чамац прешао 100 м. Ја сам са три добра веслача обично прелазио 5—6 км. на час по тихом времену. По рђавом времену и на бури, охридски су чамци врло стабилни и сигурни. Буре су на Охридском Језеру често пута врло снажне; таласи могу каткад бити преко 1·50 м. високи. Па ипак, охридски чун лако одолева и нај-јачој бури, чак и кад је натоварен.

Изузев риболова, охридски чун служи за преношење терета. Трпеичани преносе дрва са Галичице у Охрид; рибари из села на обали преносе потребне ствари из вароши до села чамцем.

Охридски чун је ванредно погодан за рибарење на једном великом и дубоком језеру као што је Охридско. И врло је вероватно да он још задуго неће бити потиснут каквим модернијим типом.

2. *Преспанско Језеро*. — Уколико сам ја могао утврдити, на овом такође великом планинском језеру постоје три врсте чамца. Сем њих

Сл. 3. Преспански чун типа оранице.

сусреће се и охридски чун, али се њим служе само охридски рибари који преко лета доносе из Охрида собом своје чамце ради риболова.

Најстарији тип чамца са Преспе, — и у исто време и најпримитивнији, представљен је на слици 3. То је права ораница издубљена из дебла једног јединог дрвета, прави *Einbaum*. Нажалост, ја нисам имао прилике да ову врсту чамца лично видим; опис је изведен по моделу који је градио рибар што такве чамце прави.

Чамац је означен именом *чун*, као уосталом и све друге врсте чамаца, на овом језеру. Његова ми величина није позната. Чамац је релативно плитак, са странама благо нагнутим ка унутрашњости. Дубина чамца према ширини односи се као 1 : 2,2. Чамац је ужи на предњем крају, који је изведен у кљун. Ширина чамца је према његовој дужини у сразмери као 1 : 6. Задњи крај чуна је другојачи. Он није изведен у кљун већ напротив под тупим углом засечен, и носи једно продужење на горњој ивици које вероватно служи за привезивање чамца. Врло сличан тип оранице описао је *P. Traeger*. са једне притоке Дрима у Арбанији.

Каква су весла и какав је начин веслања овим чамцем није ми познато. У сваком случају, он мора бити слабе стабилности и служити само за обалски риболов. Судећи по моделу, овај је чун врло грубо саграђен, и представља најпримитивнији тип чамца јужно-балканских језера.

Много је стабилнији и боље саграђен други тип преспанског чуна који је представљен на слици 4. Иако му дужина премаша 7 м., он је знатно ужи од охридског чуна, коме је доста сличан. Његова се

главна карактеристика састоји у томе, што и он има на доњим бочковима две *коре* као и охридски, које су грађене из боровог дебла. Али те коре нису међ собом раздвојене засебно грађеним дном чамца, већ се својим унутарњим доњим ивицама сустичу дуж медиалне линије чамца

Сл. 4. Преспански чун типа двојне оранице.

(види попречни пресек чамца, слика 5); доње површине кора граде у ствари дно чамца. Преко таквог дна постављен је под од равних и уздужно положених дасака (слика 5, 2).

Оба краја чамца сужена су и изведена у кљун; предњи је крај оштрије изведен и виши од задњег.

Стране чамца су релативно ниске, благо нагнуте ка унутрашњости чамца и саграђене од букових дасака. Горњу ивицу страна чини дуга једноставна узана даска која је на крајевима чамца навише извијена. На обојим крајевима чамца уметнута је између те даске и коре једна косо засечена даска која на тим местима допуњује стране чамца. Стра-

не се на крајевима чамца сустичу врховима у кљун; оне су сем тога, на задњем крају, спојене са кором гвозденим пречагама.

При ивици обеју страна, и то целом дужином, равномерно су распоређени отвори (7 парова на броју) у које се увлаче *гужве* сличне охридским, за весла. Весла су такође слична охридским, велика, тешка, и са малом предњом површином. Врх весла је заобљен.

Сл. 5. Попречни пресек преспанског чуна представљеног на слици 4. (објашњења бројева у тексту).

Овај чамац, иако доста гломазан, креће се прилично лако и брзо, и стабилан је. Веслачи су окренути леђима правцу чамца, и веслају с обе стране. Они седе на седиштима сличне грађе као и седишта на охридском чамцу.

Сличан, али не истоветан тип чамца описао је *P. Traeger* са Островског Језера. И код тог чамца постоје две коре које се унутарњим ивицама сустичу и доњим површинама граде дно чамца. Међутим, ја нисам имао прилике да такве чамце видим на Островском Језеру, већ само сличне, али без кора. Врло је вероватно да тај тип чамца ишчезава на Островском Језеру.

Рибар са Преспе који гради чамце, направио ми је модел једног трећег типа чамца; ја тај тип нисам имао прилике да видим. Међутим, он је у принципу идентичан са типом чамца употребљеног на Дојранском и Островском Језеру. Он је саграђен од дасака, и кора, дубљених у деблу дрвета, апсолутно нема. Весла се утврђују на истоветан начин као и на дојранском чамцу. Судаћи по моделу, чамац је нешто шири но дојрански, примитивније саграђен и није премазан црном смолом.

Врло је вероватно, да овај последњи тип чамца није преспанског порекла. Њега су извесно собом донели дојрански рибари који преко лета долазе на ово огромно језеро ради риболова. Познато је колико су рибари уопште конзервативни у погледу својих алата, и како их тешко мењају. На Охриду су ми говорили, да је група охридских рибара, која је отишла ради печалбе у Америку, употребљавала за риболов на американским језерима искључиво чамце охридског типа, иако их је морала нарочито правити.

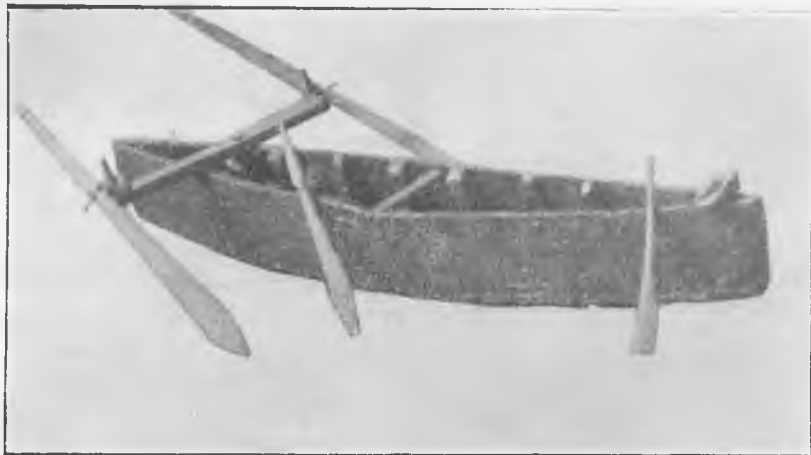
3. *Дојранско Језеро*. — Сасвим други тип чамца постоји на овом плитком језеру, необично богатом у риби. Он је представљен на слици 6 (Слика оригиналног чамца је нажалост изгубљена; слика 6 представља модел који је радио радник што прави чамце). Он је означен именом *кораб*.

Дојрански *кораб* је дуга и узана барка и нимало нема гломазан изглед охридских и преспанских чунова. Тачну дужину нисам мерио, али је она свакако не мања од 5—6 м.

У пројекцији посматран, чамац има изглед дугог вретена са јед-

наким врховима. Највећа ширина је у средини чамца, и она се односи према дужини као 1:7. Стране чамца су прилично високе и висина им износи $\frac{2}{3}$ ширине чамца.

Сав је чамец израђен од дасака (чамових?). Дно чамца је у попречном пресеку једва приметно извијено. У уздужном пресеку, оно је благо на више извијено само на крајевима чамца. Карактеристична одлика дна је *шабан*, (слика 7 у средини горе) узана али дебела ле-

Сл. 6. Дојрански кораб.

тва која тече по средини спољње стране дна, целом дужином, и оставља утисак примитивног „Kiel“ а.

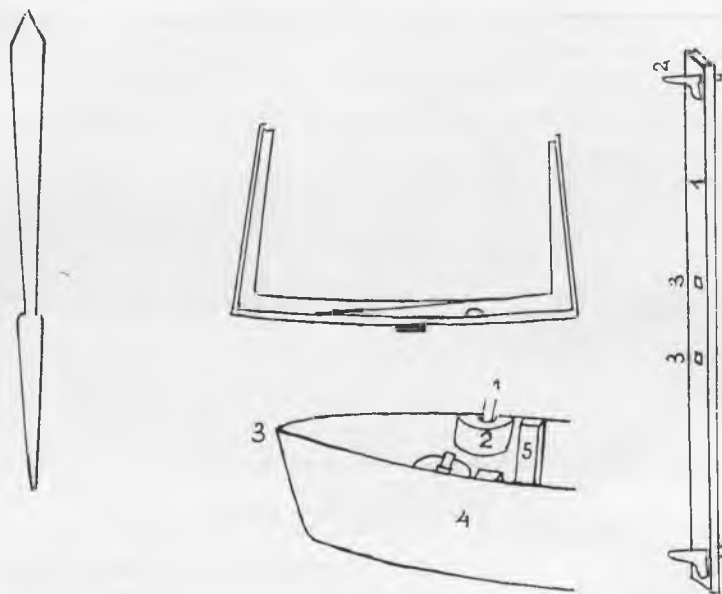
Стране чамца су благо нагнуте ка унутрашњости. Оне се својим врховима сучељавају у кљун на крајевима чамца. И предњи („*предно чело*“) и задњи („*задно чело*“) крај чамца су истог изгледа тако да их је тешко разликовати. Ивица сваког краја је благо нагнута од вертикале ка спољашности.

Стране и дно су учвршћени унутрашњим „*ногалкама*“ (слика 7, средина доле 5). Ногалке су у ствари јаке пречаге облика слова Г које су намештене наспрамно; једним краком приковане су за страну чамца, а други крак лежи на поду чамца, градећи праг. Хоризонтални кракови наспрамних ногалки косо су засечени и међусобно спојени, градећи чврст попречан праг. Ногалки у целом чамцу има 6 парова. Оне дају потребну чврстину целом чамцу. Испод њихових хоризонталних делова су мали отвори, кроз које вода накупљена у чамцу може пролазити из једног дела чамца у други.

Најинтересантнији на целом чамцу је задњи део. У близини задњег краја, намештена је попречно преко ивица страна јака и права греда означена именом *шрондир*. Њени крајеви штрче бар за по 1 м с обе стране чамца. За крајеве трондира учвршћују се весла. Крајеви носе у нарочитим отворима по један *скрамайшк*, дрвени клин који носи

ближе горњем крају попречан зуб (слика 7, десно 2). Око скраматика се обавијају јаки кајиши од коже који придржавају весла. Да би се весло могло лако и без напора кретати, скраматик и кајиши подмазују се рибљом или обичном машћу (у случају нужде и водом).

Трондир носи у средини два отвора (слика 7, десно 3) помоћу којих се учвршћује за стране чамца. У нивоу тих отвора, на унутра-

Сл. 7. Дојрански кораб.

Горе попречан пресек; доле задњи крај чамца; лево весло; десно трондир, (објашњења бројева у тексту).

шњим ивицама страна, налази се по један *филонар* (слика 7, доле 1) дрвени клин који залази у отвор трондира. Филонар је другим крајем помично утврђен у једном дрвеном жљебу (слика 7, доле 2) означеном као *клаја*.

Весла су двојака. Главна весла или *којије* којих има један пар, учвршћују се за крајеве трондира. Она су врло дуга, близу 3 м., и облик им је карактеристичан. Предњи део, — веслена површина, — је у облику дуге копљасте плоче, најшире при врху који је изведен у шиљак. Тај се део постепено сужава до задњег дела. Овај последњи, краћи, у почетку је јако дебео, па се затим постепено сужава до краја. Иако краћи, овај део је тежи, и његова тежина олакшава кретање весла. Весло се учвршћује за трондир на додирном месту оба дела (слика 7, лево).

Помоћна *весла* имају или исти облик као и копије, или су другојачег облика. Помоћно весло које сам ја видео, има облик обичне лопате, и врло је кратко (слика 6, десно).

Начин веслања је такође интересант. Веслач који управља копијама, налази се у задњем делу чамца, иза трондира, и окренут је лицем предњем делу. Он весла стојећи, и веслима одгурује воду уназад. Ради веће стабилности, он стоји на једној уздужној дасци која иде средином дна, од последњег пара ногоалки до задњег кљуна чамца.

Рибар који весла помоћним веслом седи на узаном седишту у средини чамца, и леђима је окренут предњем делу чамца. Крај седишта, на десној страни, налази се једна клапа са филонаром за који се утврђује помоћно весло.

Дојрански кораб се креће веома лако и брзо чак и само са једним јединим веслачем. *Цвијић* је прорачунао да он може са свега 32

Сл. 8. Ајвасилска варка.

веслена удара прећи 100 м. У сваком случају, ја сам без тешкоћа прелазио са овим чамцем 6 км. на час.

Добро израђен чамац не пропушта ни мало воду. Ради боље заштите, цео је чамац, — изузев весала, трондира и седишта, — премазан црном смолом. Премазивање се, изгледа, врши сваке године.

За риболов, дојрански кораб је изванредно погодан. Њим се врло лако управља; по потреби, рибар га може кретати и уназад, не померајући се с места. Чамац је врло стабилан и не нагиње се јако кад му се страна оптерети. И на таласима је поуздан, иако се таласи са треском ломе о његово равно дно.

4. *Ајвасилско Језеро*. Ово лепо и врло плодно језеро, исто тако плитко као и Дојранско, налази се у источном делу грчке Македоније, недалеко од Солуна. На њему сам могао утврдити два типа чамца, сасвим различита.

Један од њих, најмногобројнији, представљен је на слици 8. Означен је грчком речју *варка* (барка).

Ајвасилска варка оставља на први поглед утисак морске барке својим извијеним странама и доста узаним дном. Међутим, она с морским чамцима нема много заједничког.

Дужина ајвасилске варке износи нешто јаче од 7 м., али их има и знатно већих, којима се врши риболов помоћу великих рибарских мрежа. И овај чамац има у пројекцији изглед вретена са прилично једнаким врховима. Ширина чамца, у његовој средини, износи око 1.50 м.

Дно чамца је узано, благо извијено у попречном пресеку; навише извијено на предњем и задњем крају. Оно је са спољашње стране снабдевано сличним „Kiel“-ом као и дојрански чамац. Предњи део чамца („*првно чело*“) је виши од задњег („*задно чело*“), и на врху извучен у мали кљун („*нос*“) који се прави од засебног комада дрвета. И на задњем крају чамца се налази један кљун али који није зашиљен на врху као предњи. Оба краја чамца косо су нагнута.

Стране чамца су нагнуте ка спољашности, и још уз то извијене у попречном пресеку, особито у делу који се спаја са дном. Стране су саграђене од неколико дугих дасака. Својим крајевима стране се сучељавају на предњем и задњем делу чамца. Дуж целе горње ивице страна налази се чвршћа и дебља дрвена летва означена именом „*чимбере*“. Са унутарње стране, бокови чамца носе, по средини, сличну, уздужно положену летву („*пармаци*“) од краја до краја, али која прелази преко ногалки.

Дно и стране учвршћене су изнутра *ногалкама*, сличне грађе и положаја као и код дојранског чамца. Њих има 19 пари, равномерно распоређених дуж целог чамца. Њихови хоризонтални кракови граде прагове на дну као и на дојранском чамцу.

Између бокова чамца распоређена су седишта за рибаре и за рибарски алат. При предњем крају чамца налази се прво седиште, доста пространо, за првог веслача. Испод њега је попречно намештена облица „*фалака*“ која служи као ослонац ногама првог веслача. Друго седиште је ближе средини чамца, за другог веслача. Иза њега долази (ближе задњем крају) једно много пространије седиште или „*софра*“. Најзад, сасвим при задњем крају чамца је још једно мало седиште.

Весла су доста слична дојранским по облику, али су нешто краћа.

Њихова веслена површина, означена именом *перо*, на врху је заобљена; она се постепено сужава идући ка ручном делу весла. Овај последњи део, назван *кобан*, слично је саграђен као на дојранском веслу.

Један чамац има два пара весала („два чивте весла“, „првно и второ весло“). Весла се утврђују за дрвене „*чивије*“ којих има такође два пара, утврђених у нарочите жљебове страна чамца. Први пар чивија налази се између 7. и 8. пара ногалки; други између 11. и 12. пара ногалки. Весла се везују за чивије кајишима од говеђе или бивоље

коже, као и на Дојрану; они се подмазују зејтином а не рибљом машћу као на Дојрану.

Чамац крећу два веслача, сваки на два весла. Они седе окренути леђима предњем кљуону чамца. Са добрим веслачима, ајвасилска варка се креће врло брзо и лако. Сам њен облик са узаним дном и оштро изведеним кљуном веома је погодан за брзу вожњу. Међутим, чамац је мање стабилан од дојранског и лако се нагиње на страну. За моје лимнолошке студије био је сасвим неугодан.

Оваквих чамаца на Ајвасилском Језеру има око 200, и свису употребљени за риболов, веома обилат на овом језеру.

Као и дојрански, и ајвасилски чамац је премазан цео црном смолом.

Сем овог типа, на Ајвасилском Језеру има и типских дојранских чамаца. Њих су на ово језеро пренели дојрански рибари који су још у турско време долазили овамо ради риболова. Број дојранских чамаца је знатно мањи и њима раде само рибари са Дојрана.

5. *Бешичко Језеро*. — Ово дуго и узано, али дубље језеро, налази се у непосредној близини Ајвасилског, у истој котлини. И оно је врло богато рибом која се интензивно искоришћује.

На овом су језеру у употреби такође два типа чамца. Један од њих је идентичан са ајвасилском варком, и он је у главном употребљен за професионалан риболов.

Други тип представљен је на слици 9. По свом облику он подсећа на дојрански чамац, али је много простије саграђен, и много мањи (дужина око 3 м.).

Овај чамац, такође означен као *варка*, саграђен је од тањих чамових дасака. Његово је дно сасвим равно, и без Kiel-а. Стране су праве, доста ниске, и на горњој ивици појачане једном

пунјом дрвеном летвом. Предњи и задњи крај чамца слабо се разликују међ собом. Овај чамац није премазан смолом. Креће се једним јединим веслом; рибар при веслању седи на задњем крају чамца.

Нисам имао прилике да видим овај чамац на раду. Судећи пак по његовим димензијама, по малој стабилности и лакоћи материјала из кога је саграђен, он свакако мора служити само као помоћни чамац, за обалски риболов и за лов струковима и удицама. Уосталом, ови чамци нису тако многобројни као чамци ајвасилског типа.

Сл. 9. Бешичка варка.

6. *Островско, Пејшерско и Рудничко Језеро*. Ова три језера леже у истој котлини, у западном делу грчке Македоније. Последња два су врло мала (површина неколико стотина хектара) и плитка, али су богата рибом. Островско Језеро напротив, врло је велико и дубоко (макс. дубина 65 м.), али сиромашније рибом.

Сви чамци употребљени на овим језерима истога су типа. По својој грађи, и особито по начину веслања, они се могу свести на дојрански тип, али мало измењен.

Сл. 10. Островска лађа.

Као пример може послужити чамац са Островског Језера, назван *лађа* (сл. 10). Дужина островске лађе износи 6 м. а највећа ширина, на средини, 1,25 м. Висина чамца износи око 70 см.

Основна грађа чамца је у главном иста као и дојранског кораба. Разлика је у томе да је задњи крај („задно чело“) тупо засечен и да се јасно разликује од предњег који је изведен у кљун („предно чело“).

Дно чамца је и овде од уздужно намештених дасака, и једва је приметно извијено у попречном и уздужном пресеку. *Сјране* су, као и код дојранског чамца, благо нагнуте ка унутрашњости. Дуж ивице страна налази се пунија летва која је штити. Стране и дно осигуране су *ногалкама* као и код дојранског чамца. Сви главни делови чамца су од чамових дасака. Али чамац није премазан црном смолом као дојрански.

Начин утврђивања весала и начин веслања исти су као и код дојранског кораба. Близу задњег краја чамца, налази се преко ивица

страна дуга попречна греда која одговара дојранском трондиру и која је овде означена као *јарам*. Весла, означена као *лојаше*, утврђују се на крајевима јарма на исти начин као и на дојранском чамцу.

Весла су у главном истог типа као и на Дојрану, и грађена из једног комада. У извесним случајевима весло може бити и из два комада, прикована један за други.

И овде постоји једно помоћно *весло* које се причвршћује за нарочити дрвени део на средини ивице чамца.

Веслање је истоветно као и на дојранском чамцу. Островска лађа одликује се истом лакоћом и брзином као и дојрански кораб. Она је, — колико је мени познато, — данас једина у употреби на Островском Језеру.

Велики чамац са овог истог језера који је пре 25 год. описао *P. Traeger*, нисам могао нигде видети на Островском Језеру, иако сам га целог испитивао. Тај чамац, који је судећи по опису *Traeger-a* имао сличну грађу преспанском, врло вероватно да је већ ишчезао. Нигде нисам могао видети ни трага од „кора“ тако карактеристичних за преспанске и охридске чунове. Врло је вероватно, да се ишчезавање овог извесно примитивног чамца са „корама“ има приписати тешкоћи добављања дебла дрвета из кога се кора прави. И на Охриду „кору“ на чамцима данас праве од чамових дасака, у оскудици примитивног материјала.

Чамци употребљени на Петерском и Рудничком Језеру истоветни су са островским, само нешто мало мањи. Уосталом, островски рибари, — особито из риболовног места *Патели*, — долазе на ова два мала језера ради риболова, и собом доносе своје лађе.

7. *Косџурско Језеро*. — На овом малом језеру, које се може рачунати у најплоднија језера не само Балкана него и целе Европе, постоји само један тип рибарског чамца. Тај се тип, по положају весала и по начину веслања, приближује дојранском типу, али је чамац другојаче саграђен (слика 11.).

Костурски чамац је означен именом *кораб*. Његова дужина износи око 7 м. Он је знатно шири од дојранског јер му ширина износи, на средини, преко 1.50 м. Иако и он има у пројекцији изглед вретена, његови крајеви нису оштро изведени већ тупо засечени. Предњи крај („*најпред*“) се јасно разликује од задњег („*назад*“).

Дно костурског чамца је саграђено од неколико дугих борових дасака. У попречном пресеку дно има карактеристичан изглед (слика 12 горе). Његов средњи део је раван, док су бокови дна (сваки саграђен од по једне дуге даске) нагнуто узвишен и са средином дна, као и са страном, гради тупи угао. У уздужном пресеку, дно је на предњем и задњем крају навише извијено.

Стране су саграђене од 2 или 3 дуге борове даске, и релативно су високе (висина стране близу 0,90 м.). Оне су благо нагнуте ка уну-

трашњости чамца (слика 12 горе). Ивице страна нису осигуране никаквом одвојеном летвом.

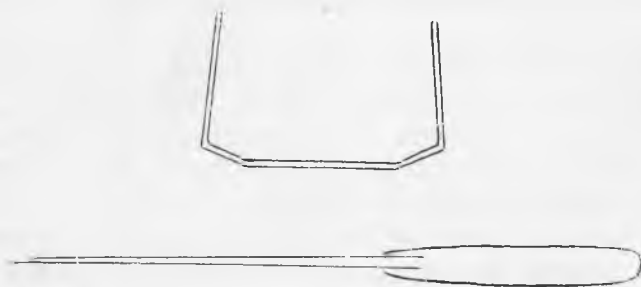
Предњи крај чамца саграђен је од две усправне даске које се у средини сустичу под врло тупим углом; теме угла је окренуто ка

Сл. 11. Костурски кораб.

спољашности. Горњи врхови тих дасака штрче изнад страна чамца, градећи висок и снажан кљун. Цео је предњи крај косо нагнут ка спољашности, и са дном гради тупи угао.

Задњи крај који је нижи, косо нагнут и шири, састоји се од 3—4

Сл. 12. Костурски кораб.
Горе попречан пресек чамца; доле весло.

уздужне даске, чији горњи крајеви штрче изнад страна чамца. И овај је крај, на попречном пресеку, изведен под тупим углом чије је теме окренуто ка спољашности. Горња ивица задњег краја није равна већ под тупим углом изведена. Ње-

ни крајеви су везани једном узаном пречагом.

Слободна бочна ивица задњег и предњег краја чамца везује се са странама узаним даскама.

Начин утврђивања весала у принципу је исти као и на дојранском и островском чамцу. И овде постоји, у задњем делу чамца, попречан и велики јарам означен, као и на Дојрану, именом *џрондир*. Дрвени клинови на крајевима трондира, за које се утврђују весла, истог облика као и на дојранском чамцу, означени су именом *скармос*.

Весла су означена као *лоџаџи*, и праве се од два дела, предње веслене површине и знатно дуже дршке.

У чамцу постоје три седишта. Средње седиште, у средини чамца, означено је као *скамли*, и помично је. На предњем крају је мало непомично седиште означено као *џурак*. И на задњем крају постоји једно мало непокретно седиште.

Веслар управља веслима на исти начин као и на дојранском и островском чамцу. Он је окренут лицем предњем крају чамца, и ногама ступа по једној краткој дасци на дну чамца која се зове *џашума*.

Чамац се уопште не премазује смолом.

Костурски кораб оставља утисак тешке и гломазне барке, као и охридски чун. Међутим, он се креће доста лако и брзо.

У многим чамцима постоји и помоћно весло, обично с леве стране, на средини чамца.

На овом језеру постоји и употреба једра на чамцима. Тај су начин вожње донеле собом многобројне избеглице из Мале Азије.

Овакви су типови рибарских чамаца на проученим јужно-балканским језерима. Није немогуће да се на њима нађе још и који други тип чамца који ја нисам видео. У сваком случају, описани чамци су данас у употреби, и њима се локални рибари служе у свом свакодневном послу.

P. Traeger је описао типове чамаца са извесних осталих јужно-балканских језера, Скадарског, Амаатовског и Јањинског. Ти се типови прилично разликују од овде описаних чамаца, и њих би вредело детаљније проучити.

Врло је тешко утврдити старост и порекло описаних типова чамаца са јужно балканских језера. Међутим, изгледа врло вероватно, да су извесни од њих, — судећи по њиховој специфичној грађи, по њиховом распрострањењу и по начину употребе, — врло велике старости и да су се развили на самим језерима на којима су и данас у употреби.

Ако се за критеријум њихове старости узме степен диференцираности њихове грађе, онда се преспански чун типа оранице (*Einbaum*) мора сматрати најпримитивнијим и најстаријим (сл. 3). Чамци дубљени у једном комаду карактеристични су за преисториско доба; њих данас у Европи има врло мало, и они свуда нагло ишчезавају. (в. *Brunner: Zur Forschung über alte Schiffstypen. Corr. Bl. d. deutschen Gesellsch. f. Anthropologie, 1903*). Од осталих европских језера, изгледа да још

само извесна алпијска језера имају оранице у употреби (в. *O. Haemperl* у *Ztschr. f. Fischerei*, 1928).

Преспанска ораница, међутим, по својој грађи и по свом изгледу, нимало не личи на оранице описане са вода дунавске области и алпијских језера. Она пак изгледа да је карактеристична не само за Преспанско Језеро него и за већи део западне области нашег полуострва, наиме за Арбанију. *P. Traeger* је описао идентичан тип чуна са једне притоке Дрима у Арбанији, покрај још неколико врло сличних типова.

На другим јужно-балканским језерима изгледа да нема више чамаца у оваквом примитивном облику.

Али се зато два значајна типа чамаца јужно-балканских језера, наиме већи преспански чун (слика 4) и охридски чун, могу непосредно извести из типа оранице. Јер у ствари они представљају тип *двојних ораница*, апсолутно карактеристичан за Балканско Полуострво.

Brunner (loc. cit.), говорећи о ораницама са Саве и њених притока, напомиње да се у извесним случајевима (пренос кола; подлога за воденице) употребљују по две оранице заједно, паралелно везане. Употреба двојних ораница изгледа да је јако раширена у Арбанији (*P. Traeger*). Паралелно спојене оранице на Дриму и његовим притокама служе претежно за превоз стоке.

Преспански велики чун представља први степен диференцираности једне двојне оранице. Као што се то и из описа види, основа целог чамца су две оранице, две коре, које граде дно чамца. Оне су изгубиле свој посебан индивидуалитет тиме, што су им додате нове стране од дасака, и што су крајеви јединственог чуна засебно диференцирани. Од две оранице постао је један једини чун.

Изгледа да је овај тип чамца, такође свакако врло стар, био распрострањен и на другим јужно-балканским језерима. То се може закључити из описа *P. Traeger-a* островског чамца који је данас ишчезао, али који је по грађи био сличан преспанском, јер су му основа била две спојене коре, две оранице. У сваком случају, овај примитивно диференцирани тип оранице је на путу да дефинитивно ишчезне.

Охридски чамац представља један виши степен диференцираности двојне оранице. Овде две паралелно постављене коре, грађене из једног дебла дрвета, нису више основа чамца. Уместо да граде његово дно, оне су бачене у страну, а дно чамца је независно грађено, од дасака. Али оне посредно чине дно и цео чамац много стабилнијим и сигурнијим. Охридски чун је отишао даље у еволуцији од преспанског, иако му стоји врло блиско. Та два чамца, који се још заснивају на типу примитивне оранице, долазе несумњиво у ред најстаријих рибарских чамаца балканских језера и представљају интересантне куриозитете.

Остали типови чамаца јужно-балканских језера немају више никакве везе са типом оранице. Они су много даље измакли у погледу диференцираности облика, грађе и употребљеног материјала. Највиши степен диференцираности облика изгледа да је остварен код ајвасилског чамца (слика 8). Његов вретенаст изглед у пројекцији, и особито узано дно са јако повијеним странама, приближују га типу модерних барки са **Kiel-ом**. Постапак оваквог типа чамца на Ајвасилском и Бешичком Језеру могао би се можда објаснити утицајем блиског мора. Оба су језера недалеко од Јејејског Мора; Бешичко Језеро има отоку која непосредно комуницира са морем.

Тип дојранског чамца, који се сусреће још и на Островском, Петерском, Рудничком па и Костурском Језеру, најраспрострањенији је од свих. Али је он мање диференциран од ајвасилског својим странама и особито својим готово равним дном. Једино се још код костурског чамца запажа тежња да се дну и странама да јаче повијен изглед (види попречни пресек, слика 12).

Начин утврђивања весала и начин веслања на дојранском типу изгледа да су специфични за наше полуострво. Колико је мени познато, овакав се начин веслања не сусреће на другим местима. Међутим, интересантно је напоменути, да се сличан начин веслања може видети на Јадранском Мору. У 1928. год., имао сам прилике да видим, код Трогира на далматинској обали, једну малу морску барку која је била снабдевена истим попречно положеним јармом са веслима као на дојранском типу чамца. Дали је овај начин утврђивања весала примитивно постао на мору, не бих умео рећи.

Без обзира на степен диференцираности појединих типова чамаца балканских језера може се слободно рећи, да су они врло добро прилагођени локалним условима рибарења. Сваки од њих је врло погодан за специјалне начине риболова који су различити на појединим језерима. С друге стране, ти су чамци прилагођени и хидрографским приликама језера на коме су у употреби. Дојрански тип, који је најраспрострањенији, сусреће се претежно на плитким језерима, за чији су обалски регион потребни чамци који врло плитко газе. А то је управо случај са дојранским типом чамца.

Колико ће се описани типови чамаца још одржати, тешко је рећи. У сваком случају, чини ми се да није било излишно описати их и сликати у њиховом садањем изгледу. Верујем, да ће овај чланак подстаћи стручњаке да их стручније проуче, и да им ближе објасне порекло и старост.

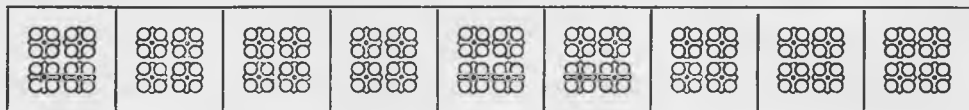
Синиша Станковић.

Résumé. — L' auteur étudie et décrit les différents types de bateaux de pêche qu' on emploie sur les lacs balkaniques du sud. Le type le plus primitif qu' on observe au lac de Prespa est une pirogue faite en tronc d' arbre creusé (fig. 3), semblable aux pirogues qu'

on emploie encore en Albanie. Les bateaux de pêche du lac d' Ochrida et de Prespa appartiennent au type de pirogues doubles. Le bateau de Prespa (fig. 4) se caractérise par le fond fait en deux pirogues accouplées. Chez le bateau d' Ochrida (fig. 1), les deux pirogues font les flancs du bateau, pendant que le fond même est fait en planches.

Les autres types de bateaux observés sont plus évolués. Cependant, leur forme, leur mode de navigation et le mode d' emplacement des rames sont caractéristiques.

Il est fort probable que les bateaux basés sur le type de pirogue, sont très anciens. Les autres types décrits doivent être moins anciens.

ГЕОФАГИЈА У НАШЕМ НАРОДУ

Врло је чест случај, да мало дете на селу посиже за земљом, трпа је у уста и једе. Не чини то свакако из потребе, него из навике да стави у уста све до чега дође. Док дете чини то случајно, а можда у томе има и чега атавистичког — такво се објашњење не може примити у случајевима када и одрасли једу земљу, а тога има у многим нашим крајевима, ако не можда и у свима.

У традиционалној књижевности нашега народа на неколико места се помиње једење земље, и то већином као знак тешке невоље или проклетства. Тако се о једном хајдуку пева:

Одметну се Мијате ајдуче,
Одметну се у гору зелену
Од зулума бега Љубовића,
Од глади је земљу јео,
А од жеђи с листа воду пио...¹.

У једној народној песми из Велеса пева се како је Св. Никола заспао и спавао три године, па настала силна глад, и тада су:

Старијот инсан трава попасле,
Среднијот инсан дрва глодале,
Малите деца песок зобале².

А кад је Огњена Марија ишла са Св. Петром у пакао да види мајку, мајка јој прича своје грехе, због којих се пати у паклу и вели да је имала двоје пасторчади, па кад су једном деца дошла из горе,

Код мене се оба заплакаше,
Плачући ми стариј говораше:
Скрој ми, мајко, бијелу кошуљу,
Мјерих му је о камену станцу.
Млаћи рече: дај ми љеба, мајко.
Ја му дадох комат земље црне³.

Исти је мотив и у другој песми у којој се пева како удовица Мара пишти у паклу, јер пасторчету, које јој је искало хлеба,

Ја му не да она бела леба,
Већ ја узе оне земље црне:
Нај ти земље, земља те покрила⁴.

¹ Вук Ст. Караџић, Срп. нар. пјесме, III, 417. — ² Гласник Проф. Друштва, 1925, 236. — ³ Вук. Ст. Караџић, Пјесме, II, 14. — ⁴ Исти, VI, 5.

У приповеци „Лисица се осветила вуку“¹ говори се о лисици која је „умијесила од земље колаче, и испекавши их намазала медом, пак онда с тијем колачима дошла к тучарима² и заискала једно туче од њих, а она њима да дадне меденијех колача.....“

Маколико ових неколико случајно нађених података изгледали необични и невероватни, ипак у њима има неког стварног основа. То доказују подаци о употреби земље као хране, лека или враџбине.

Распитивао сам за геофагију у разним нашим крајевима и забележио сам неколико података. У селу Ратају (срез фочански) усечена је гробница у једној стени. Иако је на њој арапски натпис: Халид Хасан, православни верују, да је ту раније био сахрањен Св. Василије Острошки и да су га муслимани Софтићи продали у Црну Гору, па отада никакве среће немају. Једанпут се, причају, Св. Василије био вратио овамо и, да га опет однесу у Црну Гору, морали су онечистити ту собу. Како ко у садашње време уђе у њу, узме меке земље са зида и носи кући. Од те земље помало се меће у хлеб ради лека. Исто се тако узима земља и са гроба Св. Василија под Острогом.

Од игумана манастира Житомишљића у Херцеговини сазнао сам, да у пределима Шуми, Површи и Попову има нека врста земље, редовно испод камења, коју пастири, кад је виде, ишчепркају и поједу. Сазнао сам опет да у Бужиму, у Босанској Крајини, жене једу неку жуту земљу, али такође у врло малим количинама, па и то врло ретко.

Пред крај Светскога рата, када је већ у Босни завладала глад, неки сељани у Мракову (срез височки) мешали су с брашном зеље и црну земљу, и од тога правили хлеб.

У Сребреници, у Босни, кад умре жена у порођају, па дете још у матери с њоме закопају, онда девојка или момак узме земље с онога гроба те даје момку (или момак девојци), да у каквом јелу мало поједе, говорећи: „Како се год она жена са дјететом не могла растати, онако се не мого тај и тај са мном растати док не умре.“³ По Босни и Херцеговини раширен је обичај да камење, које народ сматра светим или му удара у очи, руне па као лек употребљавају⁴. Овај обичај биће и распрострањенији: стругањем настају на таквом камену удубљења, а таквих сам удубљења виђао, осим у Босни, на једном византиском надгробном споменику у Велесу и на једном старинском крсту на гробљу у селу Сопиштима код Скопља.

На својим путовањима 1929 године нарочиту сам пажњу обраћао на појаву геофагије, и скупио неколико података у разним крајевима. У турско време био је у Количанима (срез скопски) поодавно неки одрастао муслиманин који је јео земљу; он је иначе био умно и телесно нормалан. У Кучкову (скопски срез) једна Српкиња јела би за

¹ Вук Ст. Караџић, Срп. нар. приповетке (II држ. издање), 148—149. —

² Тучар је онај који чува ћурке, или тргује њима. — ³ Гласник Земалског Музеја за Б. и Х., Год. 1907, стр. 47. — ⁴ Гласник З. М., год. 1892, св. 1, стр. 79.

време трудноће неку белу земљу сличну уми. У селу Бардовцима, у непосредној близини Скопља, био је човек који је и у својим тридесетим годинама, идући за овцама, скупљао и јео неку земљу. У селу Раштаку, такође у скопском срезу, била је једна девојка, која је јела земљу, а једна жена и сада једе земљу, јер јој је „блага“ (слатка). У Новој Вароши, раније, нека муслиманка јела је по пун сахан земље и не би могла заспати увече пре него што једе земље. Један муслиманин у Новом Пазару јео је земљу све до женидбе, и верује се да је због тога особито снажан; јео је неку плаву земљу. Слушао сам само, да и у Шумадији има случајева да трудне жене једу неку земљу. У Вишочкој Нахији, у Босни, трудна жена или она која хоће да затрудни једе белу земљу, јер „нешто јој срце ишће“. Узима се мала количина. (То је иначе земља која се употребљава за прављење пећи). Нека католикиња из громиљачке жупе (парохије), у срезу фојничком, од детињства је навикла па се ни доцније није могла одвикнути од једења земље. Фра Аугустин Кристић, који ми је саопштио тај податак, видео је исти случај и у околини Жепча. Једна католикиња из села Пирина (срез фојнички) кадгод би била трудна, јела би земљу: отишла би под хамбар, па набрала по пуну шаку „прпушасте“ (сухе, која не кисне) земље и јела. Око Тарчина (срез сарајевски) жене, нарочито у другом стању, једу суху земљу од ћерпича или иловачу. И у околини Добруна, у источној Босни, трудне (православне) жене једу земљу. У источној Херцеговини жене у другом стању једу пепео, млевену кафу и „прпорасту“ земљу. Ретки су, али има и у пределу Дубравама и ближе око Стоца случајева, да „тешке“ жене једу земљу. У самом Стоцу био је један одрастао мушкарац, који се није могао одвикнути да не једе земљу. У срезу бољевачком многе трудне жене узимају земљу са раскрснице, потопе је у воду и ту воду пију, да би се лако раскрстиле¹

Насупрот овим подацима, код Каравлаха у Босни влада велики страх од једења земље. Да не би дете јело земљу, трудна жена не сме за време трудноће ништа земљом лепити и не ваља се за носећом женом бацати земљом, из истог узрока². У околини Вишеграда, где је обична појава да деца једу земљу, сазнао сам ово: ако трудна жена тражи нешто у зајам, па се онај од кога тражи баца земљом за њом, дете ће јој јести земљу. Такво веровање забележио је и М. Ђ. Милићевић: ко хоће да се што освети трудној жени, баца за њом угљевље, креч, земљу и друге ствари које се не једу, па се мисли, да ће дете од тих ствари најрадије јести. Таква саопштења имамо из среза левачког и омољског. У срезу левачком за трудном женом баце мало земље из руке⁴. Дете које она буде родила јешће земљу. У срезу

¹ Сав. Грбић, Срп. нар. обичаји из среза бољевачког. Срп. Етн. Зборник XIV, 105. — ² Гласник З. М., 1907., 91. — ³ Мил. Ђ. Милићевић, Живот Срба Селјака. Срп. Етн. Зборник, I, 191. — ⁴ Т. Бушетић, Нар. медицина Срба селјака у Левчу. Срп. Етн. Зборник XVII, 540.

омољском не треба се за трудном женом бацати блатом, циглом или каквим другим предметом, јећ ће јој дете те ствари после радо јести.¹

У срезу левачком употребљава се још земља и као лек од каквегод дуготрајне болести. Болеснику се донесе кашика земље са гроба неког из рода, он ту земљу на некој раскрсници изручи у чашу с вином и после од тог вина пије свако јутро наштину²; све је ово праћено још неким празноверним радњама.

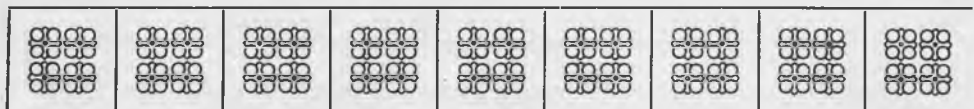
Као што се из горњих података види, у нашем народу има геофагије, а за велику старину употребе земље као јела говоре оне успомене у митолошким песмама. Ако од горњих података занемаримо оне, који говоре о употреби земље као лека и сретства за врачање, остаје ипак да се понегде једу неке врсте земље, и то обично глине, као што је то случај и код неких ваневропских народа.

Међутим, геофагија је раширена по целој земљи и објашњава се различитим психолошким и патолошким узроцима, а као храна, пошто земља није хранљива, не долази у обзир³. Страст за сољу довела је племена у тропским прашумама до врло раширеног обичаја геофагије⁴. Аустралијанска племена једу ради уживања неку масну земљу⁵. И код Папуа једе се тако нека земља, врста сиво-жућкасте до црвенкасте глине, због свог ароматичног укуса⁶. Становници Бизмаркова архипелага једу земљу.⁷ Становници Нове Каледоније јели су масну земљу⁸.

Као што се из ових неколико података види, и примитивна племена на страни једу већином глиновите врсте земље и то не ради праве исхране него више као ужитак или да би помоћу земље, која има соли, унели у организам потребну количину соли. Пошто се и код нас обично једе глина, и како је то у обичају код многих примитивних народа, један од узрока одржавању геофагије у нашем народу биће навика из доба када су наши стари, као примитивци, јели или жвакали земљу, налазећи у томе неко задовољство, или је јели ради соли. (Геофагија за време трудноће несумњиво је патолошка појава или јој је узрок неко веровање). Можда је доцније, у предању, геофагији, кад је престала потреба за њом и заборавио се њен смисао, приписано друго, супротно, значење. Садашње случајеве геофагије у нашем народу треба, према томе, сматрати остацима из велике старине и атавизмима изазваним невољама глади или патолошким појавама.

Д-р Миленко С Филиповић.

¹ С. М. Милосављевић, Срп. нар. обичаји из среза омољског. Срп. Етн. Зб., XIX, 89. — ² Т. Бушетић, нав. дело, 564. — ³ Buschan, Illustrierte Völkerkunde, I, 17. — ⁴ Нав. дело, 246. — ⁵ Нав. дело, II, 20. — ⁶ Нав. дело, 71. — ⁷ Нав. дело, 143. — ⁸ Нав. дело, 189.

НАРОДНИ СУД У ПРИМОРЈУ 1848. ГОДИНЕ

У Цетињском Државном архиву сачувано је доста пресуда народнога суда у Црној Гори. Ипак, ниједна од њих није тако добро разрађена, као једна приморска пресуда из године 1848. Аустријске власти, немогући често саме да ријеше заплетене свађе и зађевице између појединих племена, не само да су толерирале институцију старога народнога суђења, већ су га и одобравале. Тако је и ово народно суђење, о коме ће бити овдје ријеч, дозвољено од полицијске которске власти 4. новембра, као што се види из увода ове пресуде.

Колико су биле старе кривице, које је разматрао овај суд, не види се, али се види — а то је карактеристично — да су још тада биле у јеку најразноврсније кривице: убиство, рањавање, пљачка, сметање туђег посједа, превјера, издаја, бијење, друмско разбојништво и т. д.

За многе кривице, које нијесу биле потпуно јасне, тражила се заклетва главара и виђених људи. Типични бројеви клетвеника су 6, 12, 24 и 36. Ако су се клетвеници заклели, кривица је анулирана, а судило само на онај дио, на који се клетвеници нијесу могли заклети.

Најтеже су кривице биле убиство. За мртву мушку главу судило се 80 цекина (I), за женску половину од тога (VI), а за пола мушке главе 50 цекина (LXII). За главу или рану, добивену у крађи, не плаћа се ништа (LVII). За рану учињену у извршењу „царске службе“ такође се није плаћало ништа (XXIX).

За рану се плаћало обично 20 цекина (VI., L), а у изузетним случајевима и 40 цекина (VIII).

Пљачка се наплаћивала према вриједности опљачкане робе, али се у првом реду тражило, да се пљачка врати. За говече се плаћало 10 талијера (VI), за вола 10 (IX) и 8 (LV), за коња 15, за краву 4, за јуне 3, за вепра 2 талијера, а за брава 1.20 фиор. (LV), а и 1 талијер (V). Но поред враћене, или наплаћене глобе, у изузетним случајевима, кривац је требао још да даде 24 цекина дара, да позове 36 људи на част и да даде побратимство. Изузетан је случај пљачка племенскога делегата. Кривац је пресуђен, да даде част четрдесет и осморици старешина, да даде 6 кумстава и 12 побратимства, да врати сву пљачку и поврх тога плати оштећеноме 50 цекина (XLII).

Глоба за потру пашњака плаћана је по 20 (XXXII) и 25 (III) талијера, а сјеча туђе горе 24 фиорина (XXII).

Уграбљено оружје плаћано је према вриједности 40 талијера (VI), 140 фиорина (XIX) и 50 цекина (LI).

Издаја се могла оправдати заклетвом (XXV); у противном случају плаћала се као мртва мушка глава 80 цекина (XXXVIII), или половином те казне (L). Интересантно је, да ова глоба није плаћана тужитељу, већ је прва (80 цекина) употребљена, да се њоме направи један мост у Прчању (мјесту суђења), као успомена на овај народни суд, а друга сума (40 цекина) раздијељена је сиротињи.

За свађу је довољно било дати кумство и побратимство (XXVI.), за потвору дати кумство и тражити опроштење (XX), за намјеру убиства кривац се могао оправдати заклетвом, а ако се није хтео заклету, дужан је био дати побратимство и зовнути на част тужитеља с још двојицом људи (XLIII). За ударац песницом осуђен је поп Илија Злоковић са 4 цекина (XLVII).

Интересантно је, да је овај суд судио и општинским часницима. Тако је дошао пред суд рисански подестат Ивелић и тужио новског подестата Станића, да је његово приватно писмо (радило се, изгледа, о неком миту) предао новском претуру, ради чега је Ивелић био „врло изобличен“. Суд је осудио Станића, да тражи од Ивелића опроштење „што је злоупотребио приватно његово писмо.“ Станић се заклео „да није ту безчест (на свога колегу) наложио“ и био је ослобођен (XXXVI—XXXVII).

Изгледа, да је било парничара, чија је парница окончана већ пред редовним судовима; такве парнице народни суд није узимао у поступак (V)-

Осуде народнога суда биле су извршне. Поред свега тога суд је рачунао, да ће бити и таквих, који се неће повиновити овом суду. За такве је предвиђено, да ће се предати редовним судовима (LVI). Осим тога племе, којему припада овај непослушник, биће кажњено глобом од 200 талијера (LVII).

Суд је засиједао овом приликом пуних осам дана, од 23 до 30 новембра. Судија је било 25. Парничари су за њихов труд и дангубу платили 330 талијера, што значи да је судија добио дневно по 3.30 фиорина. Разумије се, стан и храну судијама платили су парничари посебно; такав је, уосталом, био обичај и у Црној Гори.

Пресуда гласи:

У Прчањ 23. Новембра 1848.

Будући да су се од неколико времена појавила многа зла међу житељима общецтва Новскога и Рисанскога и предречени крајева, тако да су даном 4-ог овог мјесеца уговорили у Котор пред старијом власти и средством овди прикљученога компромета све своје распре и взаимне правде на расуђење Народног Суда представити, доље подписани посланици бокески, као братски погодници и кметови, собраше се данас у Прчанској вароши, гдје призваше пред собом обје странке редом сеоцким и чувши различне њиове разлоге што устмено, што писмено и призивајући Вишњега Всетворца на помоћ, од којег произлази сваки прави суд, осудише, наредише и непоколебимо закључише:

I. Да се кривошински житељ Андрија Вучуревић оправда клетвом од шест људи сродницима Новака Куљачића, да ни он ни његова браћа нијесу начелници смрти Новаковој. Тако исто за кућу Лакићевића из Кривошија, да се 6 Кривошијана закуну, да није она проузроковала убиством смрт Јована Стијепчића из Каменога; ако се не бише речени људи заклели, да плате Лакићевић и Вучуревић по једну главу, то јест по 80 цекина чисте.

II. Да остале крађе и помање лупештине, које намећу Камењани Кривошијанима и Убљанима морају им се назначити лупежи, клетвом оправдати или платити по мјери биљеженој на Г. LV.

III. Да се Убљани имају умах проћи од границе и паше Камењана; ако ли би се ко и осле усудио у њихову границу марвом, косом или сјекиром, да плати глобе Камењаним фиорина 50.

IV. Да се закуну Новак Матов Вучуревић, Гајо Одаловић, Андрија Самарцић, Митар Самарцић, Андрија Илић и Милан Радовичић, да није у њихово знање, да су Кривошијани помогли опљачкати кућу Петра Ђурасовића. Тако исто да се закуну Андрија Драгојловић и Симо Савов Радонићи за Убљане. Послије те очите оправде остаје свагда мјесто Г. Ђурасовићу слободно тражити злодјејце и да од њих заиште судејском руком благо, које су му беззаконо поотимали ноћно.

V. Да је осуђена била отрагу неколико времена рана Пера Марића Кућанина и да јој суда пред нама нема.

VI. Нађосмо, да се пребију главе Сава и Ника Вуксанова из Кућа за главе Богдана Одаловића и Ђура Петранића из Кривошија. Осудисмо главу Јелене Вуксанове цекина 40 чисто, а рану Андре Вуксанове цекина 20, које ће новце Кривошијани умах Вуксану платити. Пребисмо рану Шпира Сенића за рану Сава Гурлића и осудисмо ране Сима Ристића и Ђетка Кокота из Кривошија сваку по 20 цекина које ће Кућани одмах рањеницима платити. Осудисмо, да се Саве Вуксана брат закуне, да му је Ђуро Шћепанов Ристелић украо 25 брава, и по тој клетви да Ристелић плати њему талијера 25, а Вуксан да њему поврати однешено му оружје, струку, капу и појас, или на мјесто тога талијера 40, а сувише да му Вуксан плати понешено говедо су 10 талијера, да се закуну 24 Кривошијанина, Убљанина и Леденичанина, да су вратили све, што су Кућанима опљачкали; ако ли се не заклеше, да имају у пут исплатити или вратити онолико, за колико се не моглоше заклетти.

VII. Да је Саво Злоковић на кметовску прошњу опростио Кривошијанима рану. — Осудисмо, пак, за убијеног Божа Кнежевића, да будући у тамници неочитовани његов крвник, мора Кнежевић, ако се очитује, с њим суд одвојени поставити.

VIII. Да за главу Јова Лепетића и за рану Николе Лепетића, коју ишту от Шука и Андрије Лакићевића, осудисмо да се закуну 24 Кривошијанина, које ће Лепетићи одабрати за невиност Лакићевића; ако ли се не заклеше, да плате исти Лакићевићи главу су цекина 80, а за рану цекина 40, а то све Лепетићу.

IX. За два вола, украдена Андрији Лепетићу, осудисмо да се закуну Мрдо Миловић и Васо Бјеланов да нијесу они, или друкчије да плате Лепетићу 20 талијера.

X. Осудисмо, да за све лупештине, што траже Мокрињани од Кривошијана, да им се сваки, од кога што траже, клетвом оправда; ако ли који не мога, да плати по мјери усјеченој на Г. LV, а за рану Сава Петивића, да се закуну шест људих од комуна Рисанскога, да

га није ранио Стефан Ђуров Ристелић; ако се не заклеше, да плати исти Стефан Ђуров Петијевићу цекина 20.

XI. Осудисмо за покрађе, од којих се жале Топљани на Кривошијане, имају се заклету они људи, на које се жале Топличани (Топљани); ако ли се тако не оправдаше, да имају платити мјером назначеном на Г. LV.

XII. Осудисмо, да се закуну Кривошијани, 24 по избору Познановића, да Милан Радојчић није убио Риста Познановића; ако ли се не заклеше, да речени Милан плати Познановићу главу мртву су 80 цекина. Такођер да се закуну 24 Кривошијанина по избору Познановића; ако ли се не заклеше, да Којовић плати Познановићу мртву главу су 80 цекина.

XIII. Да се шест Убљана закуну Савићу на избор овога, да није Андрија Марков Лаконић убио Мија Савића, ни ранио његову жену, ни Ђорђија Јова Поповића, ни Ђорђијеву жену, ни његова момка; ако ли се не закуну, платиће Андрија Марков Лаконић Савићу мртву главу су 80 цекина, а рањенима четворици свакоме по 20 цекина.

XIV. Да се закуне Раде Лакићевић, да није украо коња Јовановићу, или да му плати талијера 15.

XV. Да се закуну 24 Кривошијанина, да Лазар Водовар није убио Ђурицу (Луку) Брајовића; ако ли се не закуну, да син Лазара Водовара плати Брајовићу мртву главу цекина 80.

XVI. Да се закуне Вукале Матов Вучуревић, да није украо коња Стефана Поповића, или да плати за њега 15 талијера.

XVII. Да се закуне 24 Кривошијанина, или да сви плате су 80 цекина главу Крста Вуковића.

XVIII. Осудисмо, да син Ђура Петранића призове у своју кућу Николу Јовова Трипковића и да му изнесе 20 талијера за вола и коња, што му је отац украо, и да узме по својој чести.

XIX. Осудисмо, да се закуну три кнеза кривошинска, да нијесу њиови сељани понијели оружје Стефана Мандића, Пера Лаконића, Илије Матовића; ако ли се не заклеше, да плате фиорина 140, а за главу Мија Станишића остаде при Црногорцима.

XX. Будући да су Новљани увриједили чест Јова Ђурова Јовановића, намећући на њега, да је војску на Крушевице навео, и будући ми нашли овога Мандића чиста, осудисмо да му кнез крушевички су шест старешинах пита пред нама проштење и да га речени кнез зове на прво кумство.

XXI. За све друге дерачине и дупештине, што траже Крушевичани од Кривошијана, и за које не дадоше чиста свидјетелства, осудисмо, да се сваки Кривошијанин, на кога се Крушевичани жале, закуну; ако ли се не заклеше, да плате по мјери учињеној на Г. LV.

XXII. Осудисмо, да се Крушевичани прођу горе и границе морињске, ако ли би у посљедак у њој марвом, косом или сјекиром ушли, да плате глобу од 24 фиорина. Што се тиче старе травнине, не нађосмо да Морињани могу ништа тражити, будући је обичај травнину годишњу скужавати.

XXIII. Да смо нашли доспивену путем суда правду међу Горњема Леденичанима и новском крајином.

XXIV. Нађосмо, да Симо Којовић не има ништа тражити од Мокрињана.

XXV. Осудисмо, да се закуне Васо Брајовић, да није издао Вукадина и Сима Радловића, Николу Мусова, Милана Радојчића и Ни-

колу Милова; ако ли се за све не закуне, да плати главу Вукадина Радуловића 80 цекина.

XXVI. За свађу међу Мирком Гојковићем и Радом Радуловићем осудисмо, да га Гојковић прими на једно кумство и једно братимство.

XXVII. Да се зауну 24 Мокрињанина, које ће Кривошијани избрати, да нијесу начелници смрти Ђура и Јована Шпице; ако ли се не заклеше, да плате двије главе, сваку по 80 цекина, а што се тиче плијена и оружја, да се зауну речени 24 Мокрињанина, колико је при њима и да умах врате или исплате.

XXVIII. Да Кривошијани неправетно траже од Марка Манојловића главу Зека Самарџића и стоку, коју су зајмили Турцима и што је царска сила отела.

XXIX. Да је Мато Терзић ранио Вукала Матова Вучуревића у извршење царске службе, и да му га није дужан.

XXX. Да се зауну 24 Ратишевљанина, да нијесу ранили Ратишевљани ниједнога Кривошијанина, кад су им турски плијен отели.

XXXI. Да се насљедници Игња Ожеговића зауну, да се при њима не налази никаквог динара ни робе Голуба Павловића; ако ли се не заклеше, да плате 300 талијера.

XXXII. Да се Новљани прођу границе, горе и пасишта убаљскијех; ако ли би преступили, да плате Убљанима глобу од 20 талијера.

XXXIII. Да се зауну шест Кривошијана, да нијесу биједу оставили на мртвога Тодора Лучина Вуковића, да није био у крађу на кућу Вуле.

XXXIV. Да Драго Лазовић плати с дружином Ђуру Ковачевићу талијера 30 понешене овце.

XXXV. Да се зауну сви главари кривошински и леденички, да се при њиховијем сељанима не наводи ништа робе украдене на Обалицу; ако ли се не заклеше, да врате онолико, за колико не могоше душом потећи.

XXXVI. Будући да је новски подестат Станић предао новскоме претуру књигу, коју му је писао рисански подестат Ивелић за помирити Вуксане с Кривошијанима, и будући кроз то да је Г. Ивелић био од стране старије власти врло изобличен, осудисмо да Г. Станић пита Г. Ивелићу проштење, што је злоупотребио приватно његово писмо.

XXXVII. Будући се заклео новски подестат, да није ту безчест на рисанскога подестата наложио, да су га, то јест, два вола заплијена на дио спала, нађосмо обојичу права.

XXXVIII. Будући нашли, да је новска комунитад преступила вјеру, коју су били ухватили на Перашки Оток, сви посланици бокески међу Новијем и Рисном, од којег преступљенија произиђе велико зло, осудисмо да Новљани плате глобе 80 цекина као мртву главу, која ће се сума упут потрошити за грађу једног моста у прчањској вароши, ће смо се скупили и сваки љуцки поредак имали, разумијући да у ову глобу улази, што су Новљани пријетили Ришњанима на бијељски станак и што су довели на Прчањ, без нашега ни старије власти знања, неке турске поданике, који су с Кривошијанима у крв.

XXXIX. Осудисмо, да Јоко Мандић, Лазар Реметић, Андрија Брашнарић дочекају у кућу оне 12 Ришњана, што су и (х) у Нови одрли, и уз њих друге 24 на части побратимство, и да им изнесу 24 цекина дара и да им врате сву ону робу, оружје и динар, што они кажу, да су у тому случају изгубили, и да се на ту част намјери новски подестат.

XL. Осудисмо, да насљедници Ђура Шеровића плате Бјеладиновићима главу мртву су 18 цекина Саве Петрова Џаје.

XLl. Да се закуне 24 Кумборанина, да нијесу начелници смрти Крста, сина Петра Миситића, али да плате 80 цекина Миситићима.

XLll. Будући Ришњани одрли кап. Шпира Војиновића, који је одио у Котору на звање власти, да се мир с Рисном зачне, а то као посланик цијеле новске крајине, осудили смо, да Ришњани дочекају у кућу су 48 старјешинах новскијех; да му даду 6 кумствах и 12 побратимствах, и да му изнесу на трпезу све, што су му понијели и сувише 50 цекина, цијена од по мртве главе.

XLlll. Да се закуне главар бијелски Алексији Ђеловићу, да га није ниједан Бијељанин тражио убити у Маловића кућу; ако ли се не закле, да га чека самотрећега на част и побратимство.

XLlV. Да остаје мјесто Г. Михаилу Ивелићу истраживати крвника своје сестре Кате.

XLV. Да Ришњани врате Гојану све, што су му из барке понијели и да плате за ово дјело глобу цекина 24, од којијех ће пет цекина Тодору Таузовићу за изгубљеног вола, а остало на помоћ оним Кућанима, који су били опљачкани.

XLVl. Да је боланца Петра Маркова Ђеловића била у Новоме узета, зашто је била крива.

XLVll. Да се зақуну Јевто Вуковић, Драго Шеровић и Ристо Мошковит, да је поп Илија Злоковић ударио песницом Јевта Кајтасовића, пак да му да 4 цекина.

XLVlll. Да се брат Андрије Тушупа закуне, да није узео оружје Андрији Суботићу; ако ли се не закле, да му га врати како Суботић рече.

XLlX. Осудисмо, да насљедници Крста Томова Милановића плате 80 цекина за главу Петра Ђурова Шеровића.

L. Осудисмо, да Кривошијани, Убљани и Леденичани плате глобе 40 цекина, што су преступили вјеру од Прчања и да ову суму поде-стат човски раздијели кутској сиротињи.

L.¹ Да се зақуну Андрија Самарцић, Васо Радуловић, Митар Самарцић, Јован, Васо и Митар Вучуревић и Вујадин Илић, да нијесу ранили Саву Стијепчића, али да плате цекина 20.

Ll. Да се зақуну 6 Кривошијана, да Васо Вулов Самарцић и Мујо Илић нијесу покрали оружје Саву Гојковићу на Драгаљ и његовој дружини, или да им плате цекина 50.

Lll. Пребисмо главу Јова Паличка за главу Остоје Ожеговића.

Llll. Да Марко Манојловић прими на кумство крштено Јова Петковића.

LlV. Да се зақуну Сава Панић и Ђуро Шћепанов, или њиови синови, да нијесу покрали Леса Становића, или да плате 700 талијера; тако исто Никола Милов, да није покрао Вицка Смоћу, ни ранио Крста Поповића, или да плати њему што узисте.

LlV. Плаћаће се заимне лупештине, за које се не зақуну насочени људи: вол талијера 8, крава 4, брав фијорин и 20 крајцера, велар 2 талијера, јуне 3.

LlVl. Ова се сентенца има извршити читаво до поклада; ако ли се не изврши, биће мисао цијелог окружија дати помоћ старијој власти против онога који не испуни; за коју помоћ облегаје се сваки посланик за своју комунитад.

¹ Грешком ова је цифра поновљена и у тексту.

LVII. Осудисмо, да ко му драго од ове двије стране Новска или Рисанска, преступи овај мир, има платити глобе талијера 200; тако исто, да се не има унапријед никакве наплате изискиват за главе и ране, које погину у крају.

LVIII. У најпослије осудисмо за наше карате, труде и дангубе талијера 330, које ће обје стране по наполи измирити.

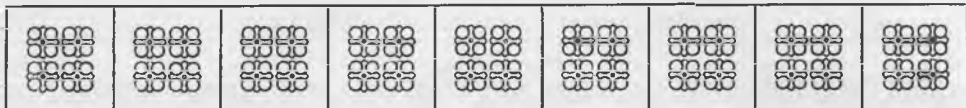
Докончено на 30. Новембрија 1848.

Nicolo Rafaelli, giudice arbitro di Cattaro; Vincenzo Crillovich, giudice arbitro di Perasto; Paolo A. Verona, giudice arbitro da Przagno; Vito Radonicich, giudice arbitro da Dobrota; Natale Giuranovich, giudice arbitro da Scagliari; Mattea Pettovich, giudice arbitro da Mulla; S. Gliubissa, giudice arbitro da Budva; Deodato Matia Milatović da Stollivo. Марко Греговић од Паштровића, Јоко Рудовић из Мајинах, Нико Боснић из Паштровића, cro + ce di Krsto Stanissich da Maini, cro + ce di Voin Boicovich da Zuppa, cro + ce di Andrea Vukov Barbich da Cartolli, cro + ce di Giuco Mazzarak da Zuppa, cro + ce di Risto Cetcovich da Orahovatz, cro + ce di Ivo Markov Kapisoda da Pobori, cro — ce di Ivo Marovich da Lustizza, cro + ce di Vasso Nicov Angius da Pastrovichio, cro + ce di Sutto Martinovich da Braich, cro + ce di Andrea Lazzarevich da Zuppa, cro + ce di Bello Calagiurgevich di Pastrovichio, cro + ce di Stanko Lazzarevich da Zuppa, cro + ce di Tripo Bellanovich da Teodo, cro + ce di Filippo Tujcovich da Zuppa.

Оригинал, или боље препис ове пресуде, налази се у рукама г. Андрије Лазаревића, школ. надзорника у Котору. Г. Лазаревић је био љубазан, те нам је дозволио да ову пресуду препишемо.

Душан Д. Вуксан.

Zusammenfassung. — Herr Vuksan veröffentlicht ein Urteil des Volksgerichtes in Prčanj (Boka Kotorska) aus dem Jahre 1848, dessen Original bzw. Abschrift sich bei Herrn Andrija Lazarević, Schulinspektor in Boka Kotorska, befindet. Die österreichischen Behörden, welche oft die Streite und Zwistigkeiten unter den einzelnen Stämmen selbst nicht richten konnten, duldeten nicht nur den Bestand des alten Volksgerichtes, sondern begutachteten ihn auch. So war auch dieses Volksgericht bei den Behörden von Boka Kotorska gestattet und tagte in Prčanj vom 23. bis 30. November 1848. Die Vergehen, über welche das Volksgericht sein Urteil zu fallen hatte, waren verschiedener Art: Mord, Plünderungen, Betrug, Strassenraubereien u. a. Aus den gefallten Urteilen sieht man, dass für viele Vergehen, die nicht vollkommen klar waren, der Eid des Gemeindevorstandes und angesehener Bürger nötig war. Wenn es alle beschworen wurde das Vergehen für nichtig erklärt. Für ein totes männliches Haupt wurde ein Strafgeld von 80 Zechinen (venezianisches Goldgeld), für ein weibliches Haupt 40 Zechinen ausgesetzt. Für Verwundug wurden 20 seltener 40 Zechinen zugesprochen. Plünderung wurde nach dem Werte derselben ausgerechnet, doch forderte man an erster Stelle, dass das geplünderte Gut zurückerstattet wird. Von Verrat konnte man nach Vereidigung freisprechen, widrigen falls musste man wie für einen toten Mann zahlen. Die Urteile des Volksgerichtes hatten Vollzugsgewalt. Im Falle sich jemand den Urteilsprüchen dieses Gerichtes nicht fügte, wurde er dem gewöhnlichen Gerichte übergeben und sein Stamm wurde mit einem Strafgeld von 200 Thalern bestraft.

МАЊИ ПРИЛОЗИ

„ПРЕСИПАЊЕ БЕЛИМ ПРОСОМ“

Поводом чланка *Пресипање дукаџима* од Д-ра В. Чајкановића (Гласник Етн. Музеја II, 1—3), изнео је Ст. Тановић у белешци *Пресипање белим просом* (Гласник Етн. Музеја, III, 102) да у околини Ђевђелије, Солуна, Јенице-Вардара, Дојрана, Струмице и Кавадара постоји предање о посипању белим просом убијеног пса, о обичају који помиње Г. Чајкановић, а за који није имао поузданих података.

У могућности сам да нешто допринесем утврђивању географског распрострањења тог обичаја у првобитном и измењеном облику.

За пресипање белим просом зна се у Јужној Србији и у околини Велеса и Скопља. У околини Велеса био је обичај пресипања убијеног пса. Овчарско псето било је скупо — плаћало се и до две лире — и крвник је за убијено псето плаћао казну на тај начин, да га пресипа белим просом а сопственик држи псето усправно; место проса могло се употребити и друго жито (пшеница), већ према погодби. У селу Бардовцима код Скопља, по пресуди неког паше, плаћена је казна за једно убијено псето, на тај начин што је псето пресуто просом.

Податак који је навео Г. Чајкановић (Гласник Етн. Музеја II, 2) из Средње Босне, а који је послан пок. Бонишићу у рђавој стилизацији, потврђује се овим подацима из Источне и Средње Босне и Херцеговине.

Код Добруна у Босни живе православни Кнежевићи. Пре неких 60 година дошао им ага у лов. Они, да не би ишли с њим у лов, убију му кера. Ага је захтевао да му плате оштету и тражио да му псето заспу просом. После посредовања других, Кнежевићи су се нагодили с њим и платили штету у злату. Католички сељаци из села Пирина (код Крешева) знају да је нешто за казну пресипано просом, да се не види, и да је просо ишло оштећеном, али ми нису знали рећи у којим случајевима.

У Дубравама (предео у Херцеговини) био је обичај, и добро се памти, да се убијен пас плаћао пресипањем проса. Предања о пресипању просом има и у околини Љубиња и Невесиња.

Плаћање казне просом врло је тешко и осетно погађа кривца. Негде је оно замењено плаћањем у стоци или новцу у мањем износу него што би вредело пресуто просо, а негде је пресипање замењено великом глобом у новцу. Ово може бити из два разлога: прво, што је у неким крајевима култура проса ослабила или напуштена и, друго, што је силним беговима било једноставније узети злато него велику количину проса, коју је требало тек накнадно уновчити.

У околини Вишеграда, у Босни, убијено овчарско псето обично је плаћано живим малом: једна овца, коза или јагње. У Попову, у Хер-

цеговини, убијено псето плаћано је новцем. У околини Тарчина (срез сарајевски), веле, да вашка (овчарско псето) и ловачки кер вреде исто толико колико и јарам волова.

У околини Скопља за убијеног пса плаћано је за $\frac{1}{2}$ „крви“ у златним лирама, а цела „крв“ (умир за човечију главу) била је 100 лира. У селу Раштаку (срез скопски) Срби су у таквим случајевима плаћали Арбанасима, а и Арбанаси међу собом, за пса целу „крв“. Кад је неки Арбанас из суседног села Љуботена убио пса Имеру Садику из Раштака, требао је да плати целу крв. Имер му је пола крви опростио а узео 50 лира. И у Пологу је убијен пас плаћан златом, али ми није познато колико.

На крају да додам и ово: код поменутог села Тарчина у сарајевском срезу једна је њива продана „за товар проје“.

Све сам ове податке скупио 1929. год. на својим путовањима кроз поменуто места.

Др. Миленко С. Филиповић.

БЕЉЕЊЕ ВУНЕ

(нар. приповетка из Кладурова, ср. млавски)

Била једна зла и опака баба, па имала само сина и снаху. Снаху је једва очима гледала. Кад дође март месец, да баба снаси пуну торбу црне вуне да носи на поток и да је убели. Пере сирота снаха и плаче; прала је дуго, дуго, па бадава. Кад ето ти иду два човека. То су били Бог и Свети Петар. Носе у рукама по киту првог пролетњег цвећа: процепка и кошутице. Бог запита младу што плаче? А она му каже шта је и како је. Бог одједанпут учини те вуна побели, и даде јој киту цвећа, а она се закити и весела оде кући. Кад баба виде у снахе цвеће, не имаде је кад питати како убели вуну, већ викне сину: „Брже спремај ведрице и бућкалице, да идемо у планину и ухватимо место за бачију, да нас не претече наш сусед“. Спреме судове, потеряју козе и поведу псе, па оду у планину, а снаху оставе да надгледа кућу. После козе неколико дана, кад али духне кошава и завеја снег. Баба је морала обући дванаест кожуха, па како се један укваси она га збаци док није остала с једним... Погледа баба на сина, а он се не миче. Она му викне: „Ти седиш и свираш у свиралу а ја умрех од зиме“. Он ћути. Примакне му се ближе и опипа га, а он се смрзао и велика леденица пружила му се од носа до земље. Баба се окрене козама, кад оно се скамениле и козе и пси, па се и она окамени. — И данас се, кажу, ово чудо од камена може видети на планини Бељаници.¹

Ј. Јуришић.

МЕШАЈИЦА ОД БОГА БЛАГОСЛОВЕНА

(нар. приповетка из Млаве)

У старо време људи нису умели правити воденицу. За то сам Бог сиђе с неба, почне градити, и начини је. Све је било као што треба, само што није могао удесити, да жито само из коша у камен пада, већ се морало прстима зрно по зрно извлачити. Дође ђаво у воденицу

¹ Иста се прича прича и у „црноречком“ — тимочком округу, само кажу да се окамењени могу видети на Старој Планини.

и каже: „Ја ћу то удесити, али да будемо ортаци“. Бог је хтео да плати колико је право, но ђаво не хтеде, и Бог га напослетку прими за ортака, те ђаво начини оно дрво што удара о камен,¹ и жито само поче испадати! Не прође много, а Богу додија ортаклук с ђаволом, и уговоре да се бију, па ко буде јачи тај да остане у воденици. Што рекоше то и отпочеше... Скопа ђаво дугачку мотку, и а да замахне на Бога, а мотка се закачи под кров. Бог однекуд опази кратку а подебелу *мешајицу*, којом се качамак меша, узме је, и добро ђавола њом избије. Ђаво се ражљути и предложи: да се промену оружјем и да изиђу пред воденицу. Бог на то пристане. Али где сад чуда! Размахнуо Бог дугачком мотком па бије ђавола по својој вољи, а ђаво с мешајицом не може ни да се прикучи. Кад се ђаво виде на невољи, побеже и скочи у воду под воденицу... Бог онда благослови мешајицу и качамак воденични. За то је качамак у воденици најслађи.² Али и данас ђаво узима ујам од брашна чим се из воденице понесе и потера кући, па још узме оно најслађе, те качамак није код куће онако сладак као у воденици. Ђаво то узима и ми не видимо. Али у воденицу више не сме!...

Ј. Јуришић.

ПРАЗНОВЕРИЦЕ У ЈЕЛЕНКУ

(срез даниловградски)

1) Кад се дете роди, мајка или дојиља треба да пазе, да га први пут не задоје левом сисом, да не би остало левак целог живота.

2) После порођаја мати треба да стави под постељу срп, па јој се неће ништа рђаво догодити.

3) Дете треба што пре крстити, јер је велики грех да умре некрштено. Ако умре некрштено, његова ће душа стално плакати, јер није укопана у „сјен црковни“.

4) Кад дете прохода треба га, кад се појави млад (нов) месец, ухватити руком за уши и подићи три пута у вис, да би боље расло.

5) Кад детету испадне зуб, треба га бацити преко куће, говорећи (три пута): „На ти врана костени, дај ти мени гвоздени“, да би после имало јаке зубе као гвозђе.

6) Деци и младићима не треба прелазити преко ногу, јер неће расти.

*

7) Ко хоће да га воле девојке, треба да нађе детелину са четири пера, па или да је поједе или да је собом носи. Још боље је да се ухвати слепи миш, да се закопа у земљу и пусти да иструли. Затим треба узети једну његову кост, привезати је за леви лакат, па њиме у пролазу додирнути девојку чија се љубав жели.

8) Ако девојка ломи посуђе у кући, брзо ће се удати.

9) Кад девери одводе невесту, браћа је зову; ако се окрене, рађаће децу која ће личити на њену родбину.

10) У недељу не треба удевати конач у иглу, да се вид не би поквиарио.

11) У уторак не треба почињати никакав рад, јер неће бити „таличан“ (срећан).

¹ чактало.

² Истина је да је качамак у воденици много слађи, али за то што се прави од свежега брашна које још није изгубило свој мирис.

12) У петак се не треба бријати, јер брада брже бели (седи).

13) Змију не треба спомињати уз Велике посте, па се неће видети у току целе године.

14) Ко хоће да има здраве зубе, о Божићу треба да гризе ражањ са кога је скинуто пециво.

15) На Божић, пре зоре, треба да устане једна од женских, да изиђе у двориште и одатле да пита домаћицу: где јој кокошке носе. Домаћица одговара: „по кући, испод кревета, у јасле, по прозора“ — да би јој кокошке носиле целе године.

16) На Божић, после ручка, треба изнети сламу и просути је око воћа, да би добро родило.

*

17) Ако на Благовести падне толика киша, да вољу окваси рог, биће родна година.

18) Кад чапљан¹ у пролеће на врху стабљике пусти цвет (клас), биће родна година.

19) Кад је Даница (звезда) у јесен светла, родиће добро пшеница.

20) Кад сејач иде на њиву, у семе треба да стави шипак, да би клас био пун као што је шипак пун зрна.

21) Ако кокоши рано лежу, биће слаба година.

22) Кад увече кокот пева, треба бројати његово кукурекање, и какав сутра буде дан, таквих ће бити онолико дана, колико је пута кукурекнуо.

*

23) Кад црв у пролеће, приликом сађења, једе дуван, треба у дувањак забости ражањ и црва ће нестати.

24) Ако зец пређе пут, тога ће се дана догодити недаћа, а ако пређе гмизавац, десиће се нешто добро.

25) Приликом копања бунара, чим се наиђе на воду, треба на том месту заклати овцу или кокота, да се вода накрвави и онда ће бити трајна.

Миленко Брајовић.

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ДВОБОЈА У НАШЕМ НАРОДУ

„Не сме да загрize јабуку“

Интересује нас првобитно значење *загрижене јабуке* и постанак наведене изреке. За објашњење нам може послужити као пример двобој између Пеја Вукчевића и Баја Паштровића (в. „Гласник Етнограф. Музеја у Београду“, књ. III, с. 106). Пејо остарио, па је ипак добио јабуку као позив на двобој. Рођаци траже од њега, да га један замени у двобоју, „али Пејо беше већ загризао јабуку, и тако себе означио за мегданцију“. Загрижена јабука је означавала пристанак на двобој а данас у изреци, која се чује у Шумадији, у преносном смислу незагрижена јабука, означава неодлучност у послу, намери и др.

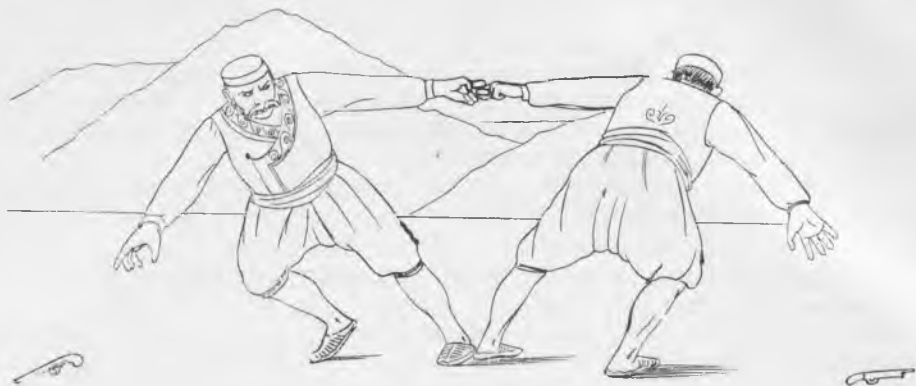
П. Ж. Петровић.

„Нема тога који би га за прст повукао“

„Нема тога који би га за прст повукао (потегало)“ каже се у Грузи (Шумадија) за онога, чија се снага и храброст хоће да истакну.

¹ Празилук.

Исто сам чуо и у Црнојевића Ријечи. Овде сам сазнао и право значење ове изреке, која је остатак негдашњег вучења за прст приликом двобоја.

По народном казивању приликом двобоја су се противници хватали за прсте или шаке, и вукли један другог према пиштољима, или, што је био чешћи случај, ножевима, који су лежали на земљи, један у правцу једног, а други у правцу другог противника (в. слику). Који од ове двојице превуче, пре је долазио до оружја, узимао га и убијао или рањавао противника, кога је превлачењем удаљио од оружја.

П. Ж. Петровић.

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У 1929. ГОДИНИ

У току 1929. године, до краја новембра, приновљено је 478 инвентарских бројева, односно 557 предмета. Колекције су добиле 240 а Илустративно одељење 317 предмета. Од приновљених предмета купљено је 309 и то: из одобрених кредита државног буџета 279, а из срестава добивених од Обласне самоуправе Београдске области 30 предмета. Остатак (248 предмета) су поклони. На дан 30. новембра 1929. године Главни инвентар Етнографског музеја имао је 11.054 инвентарска броја, односно 14.554 предмета.

Музејске колекције су и у току ове године попуњаване ређим предметима. Ранијем броју изложених манекена (51) додата су четири нова са ношњама: Српкиње из Лужице, Шокице из Бачког Брега, девојке из Призрена и чобанина из Баната. Осим тога су и друге колекције попуњаване новим предметима, који су мањим делом изложени, а већим у магацину. Завршен је рад на сређивању картона свих музејских предмета по етничким областима и по колекцијама. За предмете о којима није било детаљних података, исти су прикупљани приликом екскурзија и уношени у Главни инвентар.

Илустративно одељење има 3.337 инвентарских бројева. У току 1929. године, до краја новембра, приновљено је 274 инвентарска броја, односно 317 предмета. Међу приновљеним предметима има 155 негатива, 76 фотографија, 52 филма, 29 клишеа, 4 цртежа и једна слика.

Одељење за музички фолклор има 1.027 инвентарских бројева. У току године није приновљен ниједан објекат, јер Музеј још није добио потребне апарате, које је за ово одељење наручило Министарство просвете.

Библиотека има 1.336 инвентарских бројева. У току 1929. године је приновљено 103 инвентарска броја. Набављено је: из редовних кредита државног буџета 33; у замену за „Гласник“ 35, а на поклон је добивено 35 књига. Поред досадањих¹, у замену за „Гласник“ су, у току 1929. године, слали своје публикације и: Société d'Ethnographie (Paris); Afrikanisches Institut (Innsbruck); Schweizerische Gesellschaft für Volkskunde (Basel); Český Lid (Praha); Nordijska Museet (Stockholm); Société des relations culturelles (Москва) и Société Finlandaise d'Archéologie (Helsingfors).

У току 1929. године Музеј је добио поклоне

Колекције: оплећак од г-ђе Персе Жујовић из Неменикућа; 2 старинске пушке од г. Тодора Радивојевића, помоћника Министра Просвете у пенс.; старински прстен од г-ђе Даринке Крстић из Ниша;

¹ Види „Гласник Етнограф. музеја“, књ. II, 87 и књ. III, 119.

револвер од Поглаварства среза колашинског; ножнице, прскалицу и „пушкалов“ од Драгутина Чодановића, служитеља Етнограф. музеја; „везачицу“ од г. Мил. Симића, свештеника из Кусатка; моделе: влакуље, рала и пушке од основне школе у Павлици (Рашка); ускршње јаје од г-це А. Шаршанске, студ. и 131 модел предмета из Змијања (Босна) од г. Ива Холуба, учитеља.

Илустративно одељење: по једну фотографију од г. г. Светозара Гођевца, индустријалца из Београда, С. Милосављевића, учитеља и Петра Милчића, учитеља; 2 клише-а од Академије наука у Београду; слику рађену масним бојама од г. Влајка Гођевца, индустријалца из Београда; 9 фотографија од г. д-ра Швеле, из Дешна-Лужица; 34 фотографије од г. Јеремије Павловића, учитеља из Београда; 2 фотографије од г-це А. Шаршанске, студента; 26 фотографија од г. д-ра Рад. Симоновића, лекара из Сомбора; један цртеж од г. Ива Холуба, учитеља и 26 фотографија од г. Владимира Ђорђевића, професора из Београда.

Библиотека: по једну књигу од Министарства просвете, Музеја српске земље и од г. г. д-ра Ј. Поливке, Ј. Јуришића, Ј. Сланског и М. Павићевића; по 3 књиге од уредништва Матице живих и мртвих и г. Митра Влаховића; 10 књига од Академије наука у Кракову; пет књига од г. Ханса Финдајзена и 7 књига од г. Б. Дробњаковића.

Библиотека и сва одељења били су отворени за публику свакога раднога дана у канцелариско време.

Поред суме од 50.900 динара, која је предвиђена државним буџетом за материјалне потребе, Етнографски музеј је на име помоћи добио 15.000 динара од Обласне самоуправе у Београду и 9.000 дин. од Министарства просвете. Од 15.000 динара, добивених од Обласне самоуправе, утрошено је 3.140 динара за набавку објеката, 1.860 дин. за штампање IV књ. „Гласника“ а остатком (10.000 дин.) исплатиће се „Албум народне ношње“ који је дат у штампу. Сума од 9.000 дин. добивена од Министарства Просвете, употребљена је за штампање IV књ. „Гласника“.

У 1929. години је у Музеју радило исто особље са истим дужностима као и прошле године.¹ Сређен је материјал свих колекција, Илустративног одељења и Одељења за музички фолклор. Отпочето је прецртавање и снимање музејских предмета. Овај посао раде г-ђа Марина Недељковић, акад. сликар и г. Јурије Слански, препаратор. Г-ђа Недељковић је прерађивала Арсеновићеве аквареле старинске народне ношње, а израдила је и већи број акварела (по музејским манекенима) и цртежа (по музејским предметима). Г. Слански је прецртао збирку преслица, једну групу ускршњих јаја и ново набављене објекте.

У току године су изведене екскурзије:

Потписати је посетио изложбу народне ношње у Осијеку и обишао један део Барање. На овоме је путу за музејске колекције набављено 15 објеката. Путовање је извршено на рачун државног буџета.

Г. Митар Влаховић, кустос, прикупљао је на Косову грађу за

¹ Види „Гласник Етнограф. музеја“, књ. II, 86-89, и књ. III, 120.

музејске објекте о којима су подаци упропашћени за време Светског рата. Екскурзија је трајала шест дана, а извршена је на терет државног буџета. Провео је шест недеља у срезовима колашинском и милешевском, вршећи антропогеографска и етнографска испитивања. За ово путовање је добио помоћ из фонда Аустралијанске задужбине. У више махова је обилазио села у околини Београда проучавајући народну ношњу.

Г. Петар Петровић, кустос, вршио је етнографска проучавања и снимања у Херцеговини, Црној Гори и Пештери. На путу је провео 15 дана, а путовање је извршено на рачун државног буџета. Помогнут из фонда Аустралијанске задужбине провео је 23 дана у Рашкој, бавећи се антропогеографским и етнографским испитивањима. У друштву са потписатим је посетио изложбу народне ношње у Осиеку и обишао један део Барање. Учинио је тродневну екскурзију по Јасеници ради снимања и допуњавања раније прикупљених података. Са ових је екскурзија донео 163 фотографска снимка и набавио је пет аљетака.

Г-ђа Марина Недељковић, суплент на раду у Музеју, помогнута из Краљевог фонда у Каменици, провела је 12 дана у Домаћичкој школи Краљевог фонда у Каменици (Срем). Г-ђа Недељковић је израдила аквареле ученица ове школе, које су из разних крајева Краљевине и са разноврсном ношњом.

Г. Јурије Слански, препаратор-фотограф, је и ове године пратио г. д-ра Кашанина, кустоса Музеја савремене уметности. На путу је провео 15 дана и извршио 170 снимака фресака и манастира. За Етнографски музеј је донео цртеже народних орнамената и неколико етнографских снимака.

По наређењу Министарства просвете Етнографски музеј је учествовао на изложби у Барцелони, а послао је изванредан број интересантних предмета за изложбу у Женеви. Осим тога је са 25 фотографија учествовао и на изложби фото-клуба у Београду.

Музејским колекцијама, одељењима и библиотеком су се користили наши и страни научни радници и установе. Етнографском музеју у Загребу и Етнолошком семинару Университета у Загребу слати су тражени подаци, цртежи и фотографије. Студенти Университета у Београду користили су се музејским предметима, који су им стављани на расположење за приказивање приликом предавања у Етнолошком семинару. На тражење шпанског посланства у Београду послато је 27 фотографија Музеју у Мадриду. Д-ру Албрехту, професору у Мајнцу, послато је више цртежа старинских надгробних споменика. Домаћичкој школи Краљевог фонда у Каменици поклоњено је више фотографија из Србије. Г. Ж. Сиону, професору Университета у Монпелје-у, уступљене су фотографије типских кућа и народне ношње за дело о Југославији. Уредништва „Нашег села“ и „Јубиларног зборника“ употребила су у својим издањима око 60 фотографија које им је Музеј ставио на расположење. Музејским фотографијама се послужио и г. Д-р Шневајс и објавио их у Гласнику Скопског ученог друштва (књига V., 2). Г. Штаудингер, инжењер из Минхена, прецртао је 20 типских кућа из Србије. Студенти Педагошке школе, школе г-ђе Предићке и ученице других школа у Београду користили су се музејским предметима и са њих прецртавали орнаменте.

Од музејских публикација је у току године дато у замену и поклоњено 231 књига. Књиге су слате у замену и поклањане домаћим

и страним научним радницима, домаћим и страним научним и културним установама и лицима која су Музеј помогла поклонима или прикупљањем етнографске грађе.

Поред великог броја страних и домаћих посетилаца, у току године су Музеј посетили ученици и ученице 92 школе (основних, средњих, стручних, Университета), као и знатан број учесника екскурзија са стране.

Dr. Бор. М. Дробњаковић
директор
